

LEXICONORDICA

LEXICONORDICA

22 · 2015

SPROGLIGE VARIETETER I
NORDISKE ORDBOGSRESURSER

NORDISK FORENING FOR LEKSIKOGRAFI

LexicoNordica 22 · 2015

Sproglige varieteter i nordiske ordbogsresurser

Hovedredaktører

Henrik Lorentzen

Emma Sköldberg

Redaktionskomité

Christian Becker-Christensen

Sturla Berg-Olsen

Annika Karlholm

Mariann Skog-Södersved

Ásta Svavarsdóttir

© 2015 LexicoNordica og forfatterne

Omslag og sats: Laurids Kristian Fahl

Trykt hos: Tarm Bogtryk a-s, Danmark

LexicoNordica trykkes med økonomisk støtte fra

Nordplus Nordiske Sprog

ISSN 0805-2735

ISSN 1891-2206 (online)

Indhold

Henrik Lorentzen & Emma Sköldberg

Sproglige varieteter i nordiske ordbogsressurser9

Tematiske bidrag

Torben Christiansen & Lars Trap-Jensen

Om slangudtryks flygtighed – i sproget og i ordbøgerne..... 17

Ruth Vatvedt Fjeld

Språklige varieteter eller språklige rariteter?

Om bruk av valgfrie former i norsk bokmål 35

Carsten Hansen

Beskrivelsessproget i *Ordbog over Dansk Talesprog*..... 57

Inger Schoonderbeek Hansen

Fællesdanske og dialektale ord i *Jysk Ordbog*.....77

Charlotta af Hällström-Reijonen

Finlandssvenska i SAOL och andra ordböcker99

Carl-Erik Lundblad

Sydsvenska dialektordböcker och en sydsvensk

dialektdatabas..... 117

Toril Opsahl

Kan ord i bruk bli ord i bok? Urbane ungdomsvarieteter

i framtidige ordboksressurser..... 131

Lars Törnqvist

Nordiska dialekt- och slangordböcker på Internet..... 151

Ikke-tematiske bidrag

Zakaris Svabo Hansen

Færøske ordbøger i 2000-tallet.....173

Anmeldelser

Jón Hilmar Jónsson

Begrepenes sammensatte verden..... 187

Peter Stray Jørgensen

Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog

– underholdning eller seriøs ordbog? 205

Annika Karlholm

Ordbok över Finlands svenska folkmål som nätresurs213

Jaana Puskala

Finska *Kielitoimiston sanakirja* fritt tillgänglig på nätet..... 227

Margunn Rauset

Tungtvegande ny bokmålsordbok? 243

Liisa Deth Theilgaard

Ordnett.no – et tiårseftersyn 263

Meddelelser*Henrik Hovmark*

Nyt fra bestyrelsen for Nordisk Forening for Leksikografi 285

*Halldóra Jónsdóttir*Rapport fra den 13. Konference om Leksikografi i Norden,
København 19.-22. maj 2015.....289*Nina Martola & Caroline Sandström*

Kristina Nikula 1943–2014..... 297

Redaktionelt.....300

Sproglige varieteter i nordiske ordbogsresurser

Henrik Lorentzen & Emma Sköldbberg

Hermed præsenterer Nordisk Forening for Leksikografi (NFL) det 22. nummer af tidsskriftet *LexicoNordica*. Som sædvanlig indeholder tidsskriftet en tematisk del. De tematiske bidrag, otte i alt, bygger på foredrag som blev holdt ved *LexicoNordica*-symposiet i januar 2015 på Schæffergården nord for København. Derudover indeholder nummeret et ikke-tematisk bidrag, en sektion med anmeldelser samt tre bidrag af mere blandet karakter. Sluttelig findes bagest i bindet, under overskriften Redaktionelt, oplysninger om tidsskriftet og anvisninger til kommende skribenter.

Som det fremgår af overskriften, er årets tema *Sproglige varieteter i nordiske ordbogsresurser*. I leksikografiske kredse har man ofte tendens til primært at interessere sig for ordbøger over almensproget, især i den variant der i et sprogsamfund anses for standard-sproget. Disse ordbøger har typisk tilbøjelighed til at fokusere på den norm der nyder højest prestige. På symposiet handlede foredragene derimod om nordiske ordbøger der dækker en eller anden form for sproglig varietet, og de kom bredt omkring i feltet, idet der både blev talt om geografiske varieteter (dialektordbøger), stilmæssige varieteter (ordbøger over slang og uformelt sprog) og sociale varieteter (ordbøger over gruppesprog og ungdomssprog).

Indenfor de tematiske bidrag lægger Torben Christiansen & Lars Trap-Jensen for med at se nærmere på behandlingen af slang i danske ordbøger fra de sidste ca. 150 år. Deres undersøgelser viser at en overraskende stor del af de første slangordbøgers udtryk (mellem 25 og 50 %) stadig findes i moderne ordbøger. Ruth Vatvedt Fjeld går i sit bidrag nærmere ind på de mange variantformer

i norsk bokmål og diskuterer de leksikografiske vanskeligheder ved at formidle stilistisk og brugsmæssig variation.

Carsten Hansen præsenterer de teoretiske overvejelser der udspringer af arbejdet med en ordbog over dansk talesprog, og går her i dybden med ordklassen interjektioner. Inger Schoonderbeek Hansen tager fat på dialekterne og diskuterer hvordan fællesdanske og dialektale ord behandles som opslagsord i *Jysk Ordbog*.

Regional variation er også i fokus i Charlotta af Hällström-Reijonens bidrag, hvor hun ser på hvordan finlandssvenske ord og udtryk behandles i *Svenska Akademiens ordlista* og andre ordbøger. Carl-Erik Lundbladh tager tråden op i sit bidrag om sydsvenske dialektordbøger og en sydsvensk dialektdatabase.

Med Toril Opsahls bidrag rettes søgelyset mod ungdomssproget, idet hun slår til lyd for en mere pragmatisk og funktionsorienteret tilgang når denne sproglige varietet skal tages med i ordbøgerne. Lars Törnqvist runder den tematiske afdeling af med en oversigt over og en diskussion af den overflod af slangordbøger og dialektordbøger der findes på internettet.

LexicoNordica indeholder i år et enkelt ikke-tematisk bidrag: Zakaris Svabo Hansen giver en status over færøsk leksikografi med både historisk baggrund og oversigt over færøske ordbøger i 2000-tallet.

Ligesom i tidligere numre spiller ordbogskritik en vigtig rolle i tidsskriftet. I år bringer vi seks anmeldelser, og Jón Hilmar Jónsson lægger ud med at se grundigt på *Den Danske Begrebsordbog*. De to næste anmeldelser knytter an til den tematiske sektion: Peter Stray Jørgensen kaster et kritisk blik på *Slangordbogen*. *Dansk slang og dagligsprog*, og Annika Karlholm ser nærmere på *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Den store finske ordbog *Kielitoimiston sanakirja* blev publiceret online i 2014 og anmeldes af Jaana Puskala. To store norske ordbøger og ordbogsressurser er genstand for de to sidste anmeldelser: Margunn Rauset skriver om *Den store*

norske bokmålsordboka, mens Liisa Deth Theilgaard giver Ordnett.no et tiårseftersyn.

Under overskriften Meddelelser finder man tre bidrag. Formanden for NFL, Henrik Hovmark, fortæller nyt fra bestyrelsen for Nordisk Forening for Leksikografi, og Halldóra Jónsdóttir giver en rapport fra den 13. Konference om Leksikografi i Norden, der blev afholdt i København i maj 2015. Derefter skriver Nina Martola & Caroline Sandström mindeord over Kristina Nikula, der afgik ved døden i 2014.

Den sidste del af bindet vedrører selve tidsskriftet og dets redaktion. Ved NFL's generalforsamling i maj 2015 var følgende redaktører på valg: Emma Sköldberg (hovedredaktør), Annika Karlholm (svensk redaktør), Mariann Skog-Södersved (finsk redaktør) og Ásta Svavarsdóttir (islandsk redaktør). Alle blev genvalgt og fortsætter således frem til 2019. Redaktionen består desuden af Henrik Lorentzen (hovedredaktør), Christian Becker-Christensen (dansk redaktør) og Sturla Berg-Olsen (norsk redaktør).

På NFL's generalforsamling blev det også drøftet om *Lexico-Nordica* skal overgå til udelukkende at være et onlinetidsskrift. Der blev fremlagt argumenter for og imod, og den foreløbige konklusion synes at være at det vil være en naturlig udvikling, men at det næppe kommer til at ske de første par år. Indtil videre kan man glæde sig over at tidligere numre af tidsskriftet nu er tilgængelige online på en ny platform: Open Journal System via Statsbiblioteket i Aarhus <ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn>.

Redaktionen har besluttet at de førstkommende symposier skal behandle følgende temaer:

2016: Nordiske ordbøger og pædagogik

2017: Navne i nordiske ordbøger

I 2016 finder symposiet sted på Schæffergården fra den 14. til den 16. januar, og vi er taknemmelige for at Fondet for dansk-norsk

samarbejde gør det muligt at gennemføre arrangementet til en overkommelig pris. Til symposiet i 2017 modtager redaktionen gerne forslag til mulige foredragsholdere, ligesom vi også modtager idéer til kommende temaer. Forslagene kan sendes til pågældende lands redaktør eller til hovedredaktørerne.

Afslutningsvis vil vi rette en stor tak til landsredaktørerne for godt samarbejde i det forløbne år. Vi takker også Rikke E. Hauge for stor hjælp i forbindelse med symposiet på Schæffergården i januar 2015. Vi er også meget taknemmelige for det grundige arbejde som Laurids Kristian Fahl har ydet ved opsætningen af *LexicoNordica* og distributionen af dette nummer. Vi retter også en varm tak til Nordplus Nordiske Sprog, som har bevilget økonomisk støtte til såvel symposium som trykning af tidsskriftet. Og sidst, men ikke mindst vil vi gerne takke NFL's styrelse for godt samarbejde og vigtig støtte.

Henrik Lorentzen
seniorredaktør
Det Danske Sprog- og
Litteraturselskab
Christians Brygge 1
DK-1219 København K
hl@dsl.dk

Emma Sköldberg
universitetslektor, docent
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
emma.skoeldberg@svenska.gu.se

TEMATISKE BIDRAG

Om slangudtryks flygtighed – i sproget og i ordbøgerne

Torben Christiansen & Lars Trap-Jensen

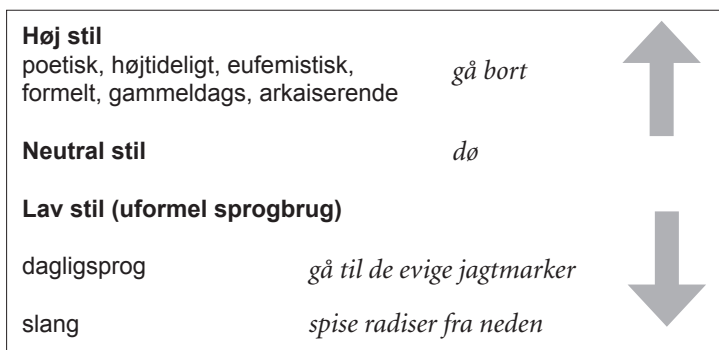
This paper explores the treatment of slang vocabulary in Danish dictionaries – from the first appearance of a slang dictionary in 1866 to the latest app from 2012. The term *slang* can be defined as vocabulary of a distinct colloquial style, typically but not necessarily formed through the application of meaning transfer and other creative processes and used deliberately instead of an unmarked synonym by a speaker in order to achieve a certain effect. In particular, attention is devoted to the life of slang over time as the viability of a sample of 586 entries (the letters K and T) from the two first editions of the early slang dictionary is investigated in dictionaries from the mid-20th century to present-day dictionaries, both dedicated slang dictionaries and general dictionaries. The study reveals expressions that were passing fads, as well as many that had staying power: 25-50% of the entries of the early slang dictionaries were also present in the modern ones.

1. Indledning

I denne artikel vil vi se på behandlingen af slang i danske ordbøger – fra den første slangordbog der udkom i Danmark i 1866, til den nyeste app fra 2012. Vi undersøger hvordan ordbøgerne opfatter og behandler slang til forskel fra andet markeret sprog, og ser også på hvordan det gøres i almene ordbøger. Ikke mindst er vi interesseret i slangudtrykkenes holdbarhed i sproget og i ordbøgerne: Er de døgnmelodier eller evergreens?

2. En model for sproglige stillag

Der er udbredt enighed om at slang er et stiltræk. Stil inddeles ofte i en række stillag i et hierarki hvor slang figurerer som et af de laveste stillag, i modsætning til fx poetisk sprogbrug der har en høj stilværdi, mens den neutrale, umarkerede stil er placeret midt på skalaen (figur 1).

Figur 1: Model for stillag, eksemplificeret med udvalgte synonymer for verbet *dø*.

I modellen er lav stil som det eneste stillag differentieret hierarkisk da en skelnen mellem ‘dagligsprog’ og ‘slang’ har betydning for redigeringen af de lave stillag i ordbøger. Dagligsprog forstås her som uformel sprogbrug med en lav grad af uformalitet; det ligger lige under neutral stil.

3. Dansk slangleksikografi

På dansk er udkommet nedenstående generelle slangordbøger, hvortil kommer emne- og onlineslangordbøger; for bibliografiske oplysninger henvises til litteraturlisten.

- V. Kristiansen: *Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. 1866.
- V. Kristiansen: *Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. 2. udg. 1908.
- Kaj Bom: *Slangordbogen*. 1957.
- Søren Anker-Møller m.fl.: *Politikens Slangordbog*. 1.-6. udg. 1982-2001.
- Torben Christiansen: *Slangordbogen. Dansk slang og daglig-sprog*. 2012. App.

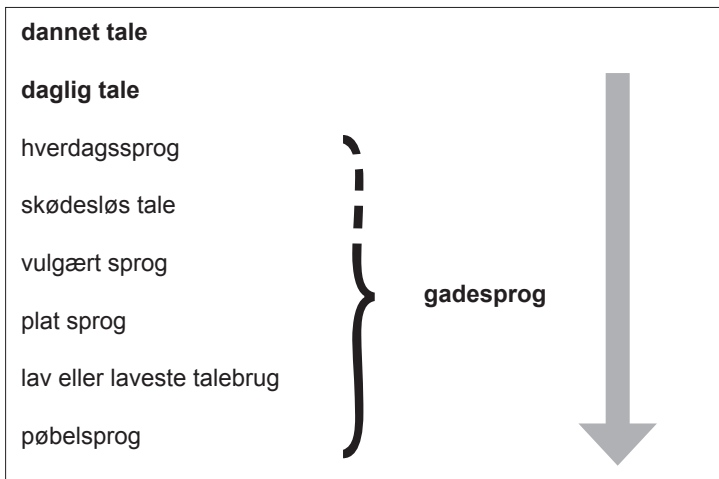
Orientalisten professor Viggo Fausbøll (1821-1908) var under pseudonymet V. Kristiansen pioneren i dansk slangleksikografi. Hans formål med ordbogens første udgave (her kaldet Gadesproget 1) var dobbelt: dels at registrere det lavere sprog og dagligsprog, dels at advare mod dette sprog, selvom han anså bekæmpelsen af det lavere sprog for næsten umulig. Enkelte ømtålelige ord som *ffert* ('prut') og *pis* er for en sikkerheds skyld sat med græske bogstaver (φῆρτ = fjert, πῖς = pis) så de kun kan læses af de lærde. Desuden har forfatteren helt udeladt skældsord og "alt hvad der hører ind under det liderliges område" (Gadesproget 1:VI); med *liderlig* sigtes sandsynligvis til kønslige forhold.

I ordbogens 2. udgave fra 1908 (her kaldet Gadesproget 2) er de græske bogstaver ændret til latinske. Indholdet i ordbogen præciseres til "Sproget, saaledes som det i Reglen tales i Befolkningens lavere Lag", og forfatteren ser mere positivt på "Talesproget som et Udtryk for Folkets mange Ejendommeligheder" (Gadesproget 2: indledningen, upagineret).

Ordbogens første udgave indeholder overvejelser over stillag og lemmasektion der stadig har gyldighed. I ordbogen medtages stillagene gadesprog og daglig tale i modsætning til dannet tale (figur 2). Stillaget 'gadesprog' skal formentlig forstås som en samlebetegnelse for de stillag der ligger under 'daglig tale', fx pøbelsprog og vulgært sprog.

Men jo mere man fra ‚pøbelsproget‘ kommer op til ‚daglig tale‘, viser sig vanskeligheden i at drage en grænse og afgjøre hvad der hører med til daglig tale og hvad ikke, med andre ord: hvad man skal tage med og hvad man skal lade ligge. Afgjørelsen vil i mange tilfælde bero på et rent skøn [...] (Gadesproget 1:VI).

I artiklerne er det ikke angivet hvilken stilværdi forfatteren tillægger ord og udtryk.

Figur 2: Model for stillag opstillet på grundlag af Gadesproget 1 (s. VI). Den stiplede øverste del af parentesen angiver en glidende overgang mellem gadesprog og daglig tale.

I dansk slangudforskning er ordbogsredaktør Kaj Bom the grand old man. Midt i 1900-tallet skrev han to bøger om slang (Bom 1948; Bom 1950) hvor han i veloplagt stil beskrev ordene emnevis, fx kroppen, mad, drikkeri, erhverv og militær. Hans bøger kan stadig læses med fornøjelse og udbytte selv om mange ord og udtryk er blevet forældet. Også Kaj Boms *Dansk i dag* (1955) indeholder værdifulde afsnit om slang. I 1957 udkom Kaj Boms

Slangordbogen, der er inddelt i emner, fx mennesket, påklædning, mad og spisning, håndens arbejde, lovens fjender og venner, provinsslang. I bogens stikordsregister henvises der fra almindelige ord til slangord. Da denne bogs gennemgang af slang ikke har en alfabetisk ordnet struktur, har det ikke været praktisk muligt at medtage den i nærværende artikels sammenligning af inventaret i slangordbøger.

Fra 1982 udkom en moderne slangordbog, *Politikens Slangordbog*, i seks udgaver. Den seneste udgave (Politiken 6), der udkom i 2001, indeholder en indledning om slang og en omvendt slangordbog mellem “normalsprogets ord” og de tilsvarende slangudtryk. Desuden er der bokse om slang, fx “slang spejler tiden”, “den nyeste computerslang” og “slang fra 1800-tallet”. Nogle opslagsord og udtryk er forsynet med datering.

Den seneste danske slangordbog er appen *Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog* (2012). Appen indeholder omtekster om slang, emnesøgning samt en søgefunktion fra almindelige ord til slang. Betydninger er eksemplificeret med autentiske citater. Ordbogen indeholder både ord og udtryk der er i brug, og ord og udtryk der kendes og forstås, men måske ikke bruges (ret meget) mere. Hovedvægten ligger på nutidig sprogbrug. Ordbogen beskriver ikke blot unges sprog, men alle aldersklassers sprog.

Intentionen i *Slangordbogen* (2012) er at dække både slang og dagligsprog, således som det er visualiseret i figur 1, idet dagligsprog forstås som uformel sprogbrug med en lav grad af uformalitet. Dette valg af dækningsområde er pragmatisk begrundet i at der ikke er fuld enighed om definitionen og afgrænsningen af slang, at bedømmelse af stilværdi er delvis subjektivt og kan ændres over tid, samt at brugeren ikke undrer sig særligt over medtagne ord, men snarere ærgrer sig over ord der ikke er optaget. I denne ordbog forklares slang og dagligsprog således (i “Vejledning” i appen):

Uformel sprogbrug kalder man med en samlebetegnelse for 'slang', men slang udgør kun en mindre delmængde af uformel sprogbrug.

Der findes imidlertid ikke en alment accepteret definition af 'slang'. Men mange er enige om, at slang er et sprogligt *stiltræk*, der bruges som en bevidst afvigelse fra neutral stil for at opnå en bestemt virkning. Slang betragtes som uhøjtideligt, ofte humoristisk, ofte billedligt, og slang kan markere at man tilhører en bestemt gruppe. [...]

Slang og dagligsprog er de lave stillag, der ligger under neutral, umarkeret stil. De lave stillag står i modsætning til højere stil, fx poetisk eller højtidelig sprogbrug.

Slangordbøger finder en del af deres eksistensberettigelse ved dels at kunne behandle slang udførligt, dels at kunne medtage ord og udtryk som af forskellige grunde slet ikke eller kun i mindre omfang optages i almensproglige ordbøger: jargon (gruppesprog), talesprog, børnesprog, bandeord (eder), skældsord, interjektioner, forvanskninger, kortformer, ordspil, forvanskede personnavne og stednavne, øgenavne samt multietnolekt.

Foruden de generelle slangordbøger er der udgivet en række emne-slangordbøger, fx om soldatersprog (så tidligt som i 1895), sex, fodbold og skolen. På området for gruppesprog er udkommet *Gade / dansk ordbog – en håndbog i ghettodansk* (multietnolekt). For yderligere referencer til litteratur om slang henvises til afsnittet "Litteratur og kilder" i *Slangordbogen* (2012).

I løbet af de seneste cirka 10 år har internettets påvirkning af distribution og brug af ordbogsinformationer medført en nedgang i salget af trykte ordbøger, og det er blevet vanskeligt at få udgivet såvel slangordbøger som andre typer ordbøger i trykt form. Selv om slangordbøger appellerer til et bredt publikum, er det i

højere grad blevet overladt til private at tage udgivelsesinitiativer. På trods af visse salgsmuligheder og adgang til pr gennem fx sociale medier vil det dog oftest være ikke økonomisk bæredygtige con amore-projekter.

4. Slangudtryk i DDO og ODS

Når det gælder lemmaselektion, er der en grundlæggende forskel på slangordbøger og almenordbøger. Slangordbøger skal principielt for hvert enkelt ord og betydning alene tage stilling til: Skal ordet tages med eller ikke? Når ordet først er kommet ind i ordbogen, forsynes det sjældent med yderligere markører. I almenordbogen derimod er en betydnings status som slang blot én af en række sprogbrugsmarkører som kan være relevante at oplyse for brugeren: om betydningen er indsnævret i henseende til geografiske parametre (dialektalt eller regionalt sprog), sociologiske parametre (køn, alder, socialklasse), genre, medie eller sproglig stil. Indenfor parameteret sproglig stil konkurrerer slangbetegnelsen med andre former for markerende sprogbrug. I det følgende ser vi nærmere på inventaret af sprogbrugsmarkører i *Den Danske Ordbog* (DDO) og *Ordbog over det danske Sprog* (ODS).

DDO har ikke et helt lukket inventar til angivelse af stillag, men de følgende dækker langt størstedelen: *uformelt*, *formelt*, *slang*, *jargon*, *nedsettende*, *spøgende*, *højtideligt*, *forskønnende*, *poetisk* og *ironisk*. Hver især kan de modificeres med *især*, *ofte*, *undertiden* osv. eller kombineres med andre, fx “især uformelt eller nedsettende”. Inventaret er resultatet af en redaktionel analyse der blev fastsat ved ordbogens begyndelse for 20 år siden, og retningslinjerne for deres anvendelse er med få undtagelser stadig gældende. Der er fjernet enkelte muligheder, primært fordi de med tiden viste sig kun at blive brugt meget lidt eller slet ikke og derfor uden problemer kunne undværes. Det drejer sig for det første om

fagslang (også kendt som *argot*) og *neutraliseret slang*, altså slang der har været i sproget så længe at dets billedlighed ikke længere er levende og udtrykket på vej til at blive en del af almensproget. Typisk, men ikke nødvendigvis, er udtrykket ikke helt neutralt, men stillejet vil med fordel kunne angives ved hjælp af en anden markør end *slang*, fx *uformelt* eller *spøgende*. For det andet drejer det sig om *tabu*, der viste sig vanskeligt at anvende til forskel fra *uformelt* og *nedsettende* og derfor siden blev fjernet fra listen af muligheder.

Betegnelser som *vulgært* og *dagligdags sprog* har en vis tradition i danske ordbøger, fx i ODS, men disse har aldrig været brugt i DDO.

Når man sammenligner forekomster i en slangordbog med en almenordbog som DDO, skal man derfor være opmærksom på at almenordbogen kan have valgt en anden markør end *slang*. Grænserne mellem de forskellige betegnelser for lavt stilleje er ikke skarpe, og det er ikke sikkert at to redaktører er helt enige om en bestemt betydning bør markeres med *slang*, *jargon*, *uformelt*, *spøgende* eller *nedsettende*. I andre tilfælde kan en markering helt mangle fordi stillaget fremgår af betydningsforklaringen. Det gælder i DDO fx visse holdningsord (fx *køter*, *dengse*, *bondeknold*, *krapyl*, *tyvstjæle*, *tøjte*), bandeord (fx *sgu*, *pokker*, *helvedes*) og ud-råb (fx *føj*, *bah*, *wow*).

ODS har på tilsvarende vis et sæt af sprogbrugsmarkører. Specifikt om slang gælder det ifølge Duekilde (1974:47):

Slangudtryk betegnes i reglen *jarg.*, men de kan også blot være betegnet *dagl.* eller *vulg.*, eller redaktøren kan have hæftet sig ved det *spøgende* element i udtryksmåden, se u. *spøg.* s. 51. Ofte kombineres betegnelserne.

Ifølge almindelig sprogfornemmelse og ifølge de fleste definitioner er slang ofte udtryk for noget mindre pænt og/eller udtryk for

en sprogligt sprudlende fantasi. Det indebærer dermed et vist mål af subjektiv vurdering fra redaktørens side, og skal man fange alle udtrykkene, bør man ikke lægge sig for snævert fast på markøren *slang*, men også se på de andre former for lavt stillag.

5. Slang over tid

5.1. Døgnfluer eller evergreens?

Noget af det vi har været optaget af, er hvad der sker med slang over tid. Mange har en fornemmelse af at slang er noget flygtigt, noget der især bruges af teenagere for at styrke deres gruppetilhørsforhold indadtil og lægge afstand til dem der ikke er en del af gruppen. Men er den opfattelse rigtig? Går slang af mode når der er gået et stykke tid? Er der udtryk der overlever og bliver ved med at være slang eller uformelt sprog? Eller forbliver udtrykkene i sproget, men slides ned og mister deres slangstatus?

Et andet interessant spørgsmål er om ordbøgerne sandfærdigt afspejler sproget. Coleman (2012) har eksempelvis iagttaget hvordan de tidligste kilder til slang, glossarer og tekster, fx skuespil fra 1600- og 1700-tallet, udviser en overraskende stor kontinuitet i det ordforråd som tillægges tyve, tiggere og andre eksistenser på samfundets bund. Hun noterer at kilderne til dette sprog er sekundære, idet de ikke stammer fra optegnelser af faktisk sprog, men fra ordbøger og tekster som datidens forfattere konsulterede for sprogligt at karakterisere en bestemt karakter fra underklassen. Fordi hverken forfattere eller tilskuere selv var en del af denne klasse, blev sproget mere symbolsk og stereotyp, svarende til tegneseriernes fremstilling af tyve med masker og sribede fangedragter. Den svarer ikke til virkeligheden, men beskrivelsen fungerer på det symbolske plan. Sproglige beskrivelser kan naturligvis fungere på samme måde.

Til vores undersøgelse valgte vi at gennemgå alle opslagsordene under bogstaverne K og T i de to udgaver af *Gadesproget* fra 1866 og 1908 og derefter undersøge hvor mange opslagsord der også optrådte i dels de tre senere slangordbøger, dels i de to almenordbøger (ODS og DDO), jf. tabel 1 nedenfor. *Gadesproget* 1 og 2 rummer i alt 586 opslag under de undersøgte bogstaver.

Metodisk er der visse problemer forbundet med optællingen. Variationen i stavemåde og form på tværs af 150 år gør at det ikke altid er nemt at afgøre om en forekomst skal regnes som et selvstændigt lemma eller som en formvariant. Eksempler er V. Kristiansens (dvs. Fausbølls) *Kolla(t)s*, *Kalla(d)s*, *Gala(d)s* overfor DDO's og *Slangordbogens* (2012) *kalas* og Fausbølls *Tummerum(me)*, *Tommerom* overfor DDO's og *Slangordbogens* (2012) *trummerum*.

Et andet forbehold skyldes mediernes forskellighed. *Gadesproget* (fælles betegnelse for *Gadesproget* 1 og 2) indeholder mange henvisningsartikler, men disse er sjældent relevante i elektroniske ordbøger, hvor brugerne kan ledes til det rette opslag på anden vis (i DDO således via funktionen "Mente du .." eller direkte ved søgning på en af de registrerede formvarianter). Som følge af disse mediebetingede forskelle kan dækningen ikke blive 100 % selv hvis alle udtryk i *Gadesproget* også var registreret i DDO/*Slangordbogen* (2012).

Metodisk ville det ideelle være at slå hvert enkelt af de 586 ord og udtryk op i de øvrige 5 ordbøger, notere om de samme leksikalske enheder (dvs. både i henseende til form og indhold) var til stede, og kun regne et lemma for registreret det pågældende sted hvis det var tilfældet. Det har vi dog ikke gjort. Dels fordi det er en meget tidskrævende opgave at foretage næsten 3.000 opslag og notere svaret, dels fordi det selv da er forbundet med problemer. Et lemma indeholder ofte flere betydninger eller udtryk, og det bliver da problematisk at afgøre hvornår en forekomst skal regnes for gyldig. Skal det kun være i de tilfælde hvor samtlige betydninger

er med, eller er det tilstrækkeligt at blot én betydning er med? For at gøre det operationelt har vi i praksis alene søgt på strengniveau for slangordbøgernes vedkommende. Er opslagsordet med, er det talt med som en forekomst. For ODS's vedkommende har vi talt opslagsordet med hvis strengen er med, og hvis der samtidig i artiklen optrådte en eller flere af markørerne *dagl.*, *jarg.* eller *vulg.* (jf. Duekilde 1974 ovenfor). Denne metode er operationel, men vil i nogle tilfælde overgenerere (fordi markøren også kan markere fx en bestemt udtale), i andre tilfælde undergenerere (fordi andre markører end de snævre slangmarkører kan være relevante, fx *spøg.*, *neds.* og *talespr.*). Kun for DDO's vedkommende har vi gjort det ideelle og undersøgt samtlige 586 opslag manuelt. Man må derfor huske på at der ikke er talt op på nøjagtig samme måde i de fem ordbøger.

Resultatet af optællingen fremgår af tabel 1. Selvom 100 %'s dækning som nævnt ikke er muligt at opnå pga. henvisningsartiklerne, optræder alligevel mellem en fjerdedel og halvdelen af alle *Gadesprogets* ord og udtryk i de øvrige ordbøger.

Ordbog	Ord med / %	Ord ikke med / %	Antal opslagsord i K + T i alt
Gadesproget 1 (1866) + 2 (1908)	586 / 100 %	0 / 0 %	586
ODS (K-bind 1927-1931; T-bind 1946-1950)	303 / 52 %	283 / 48 %	28.822
Politiken 1 (1982)	133 / 23 %	453 / 77 %	1306
Politiken 6 (2001)	156 / 27 %	430 / 73 %	1447
Slangordbogen (2012)	234 / 40 %	352 / 60 %	1336
DDO 2015	325 / 55 %	261 / 45 %	12.689

Tabel 1: Undersøgelse af 586 ord og udtryk i 7 ordbøger.

Det er en relativt høj andel, og alene på den baggrund kan vi alle-

rede konkludere at slang og dagligsprog ikke generelt kan kaldes døgnfluer. Selvom det måske ikke er i overensstemmelse med den almindelige opfattelse, svarer det alligevel godt til andre forskeres erfaringer:

Det at mange gamle slangord stadig henger med i ungdomsspråket, er faktisk det som står igjen som den største oppdagelsen for meg, etter å ha arbeidet i nærmere ti år med slang. (Hasund 2006:4).

Man snakker gjerne om at gårsdagens slang er vekk i morgen. Selv om de fleste slangord har kort levetid, finnes det imidlertid også mange slangord som lever lenge. (Hasund 2006:11-12).

Det samlede indtrykk kan naturligvis dekke over forskjellige forhold for de enkelte ordbøker. Fx er ODS som en ældre ordbog tidsmessigt tettere på *Gadesprogets* periode, hvorfor det må forventes at den inneholder en større andel af *Gadesprogets* inventar end de moderne ordbøker.

5.2. Ord og udtryk der forsvinder

Det er vanskelig præcist at forudsige hvilke ord og udtryk der forsvinder ud af sproget igen efter at have været brugt som slang i en periode. Men ser vi på de udvalgte afsnit, kan man alligevel ane tegningen til nogle overordnede kategorier.

Der er for det første en gruppe af ord der er bundet til tidstypiske fænomener, og som derfor er tilbøjelige til at forsvinde når fænomenerne ikke længere er aktuelle. Det gør sig især gældende når man sammenligner med de moderne ordbøker. *Gadesproget* indeholder eksempelvis forskellige ord med *kakkelovn*- som udtryk for det private og trygheden i hjemmet:

- *Kakkelovnseksamen*: ‘kaldtes ved det 19. Aarhundredes Begyndelse Indskrivningen ved Universitetet blot efter Vidnesbyrd fra en privat Dimissor’
- *Kakkelovnshelt*: ‘Person, som helst holder sig inden Døre, i Kakkelovnskrogen; som er meget bange for sit Skind’
- *Kakkelovnskrog*: ‘almindelig Betegnelse for et lunt og trygt Sted, passende for gamle, svagelige eller Krystere’

At billedet med kakkelovnen er udgangspunkt for sproglige udtryk, er i sig selv forståeligt, ligesom det er naturligt at udtrykkene forsvinder når fænomenet ikke længere er udbredt. Men det er på ingen måde et mekanisk princip: *Kakkelovnsrør* som et slangord for en høj, sort hat, en *cylinderhat* eller *chapeau claque*, optræder således både i ODS (knap så bemærkelsesværdigt; bindet er fra 1927), i *Slangordbogen* (2012) og i DDO, i sidstnævnte med mærkøren ‘slang’.

Gadesproget indeholder mange eksempler på at fysisk afstraffelse og slagsmål var en almindelig integreret del af opdragelsen og hverdagen i ældre tid: *kæpperpyggedans*, *kallehaps*, *kost* og *tyr* er slangord for ‘prygl’, mens *spille klør fem ud*, *kanøfle* og *krabaske* er tilsvarende verbale varianter af ‘prygle’. Noget tilsvarende gælder ord for fuldskab og at drikke alkohol; dog kan man næppe sige at samfundets normer her har ændret sig fuldstændig. Når mange af *Gadesprogets* ord for ‘fuld, beruset’ ikke kendes og bruges i dag, fx *tildækket*, *tildænget*, *tilpakket*, *tiltaklet*, *trannet*, *kittet*, skyldes det nok snarere at ordene tilhører et område hvor ordforrådet er flygtigt. Det er denne type der leverer stof til forestillingen om at slang især er ungdomssprog, og at hver generation har sine typiske udtryk. Udover området alkohol er forstærkerord et andet eksempel på ord der hurtigt udskiftes og derfor kan bruges til at karakterisere folk aldersmæssigt: Det er i dag især den yngre generation der siger *herrenederen*, *mejasjovt*, *supersødt* eller *helt vildt klamt* og *totalt sejt*, mens man hurtigt afslører sig som repræsentant for

den ældre generation hvis man siger *eddersmart*, *skrupfornærmet* eller *morderlig dygtig*, *nederdrægtig koldt* og *rædsomt rig*. Indimellem ligger alle de nuancer som det kræver en indfødt sprogbrugers fintfølelse antenner at registrere: Hvad siger det fx om en sprogbrugers alder og sociale placering hvis vedkommende siger: *dødvigtig*, *brandærgerlig*, *kodyltræt* eller *rigtig-rigtig spændende*, *kolonormt dyrt* eller *genoldig kedelig*?

For fuldstændighedens skyld skal det nævnes at der udover disse typer naturligvis også findes en lang række ord som forsvinder igen uden at der er en indlysende forklaring på det. Vi kan i hvert fald ikke umiddelbart forklare hvorfor *karriolsk* 'stivsindet', *Kimsnakke* 'indbildsk person', *knastens* 'udmærket, dejlig', *Kunkelfus* 'forvirring' m.fl. ikke længere er levende sprog.

5.3. Ord og udtryk der forbliver i sproget

Mens det i nogen grad er muligt at genkende visse typer blandt det ordstof der forældes og gradvis forlader sproget, er det en endnu vanskeligere opgave at forudsige hvilke ord og udtryk der vinder varigt indpas i sproget, ikke mindst fordi de tilsyneladende ikke følger noget fast mønster med hensyn til stiltværdi.

Der findes slang som vedbliver at være slang selv efter meget lang tid. Et udtryk som *være katolsk (i hovedet)* 'være forvirret, fra forstanden' optræder i samtlige de undersøgte ordbøger, i ODS med markøren 'dagl.', i DDO med markøren 'slang', og det er endda væsentlig ældre end *Gadesprogets* periode. Udtrykket er således registreret i Moths Ordbog (*Katolsk*, bet. 2. 'den som er forvirret i hovedet. *Amens*') og i Holbergordbogen (bet. 3: 'tosset; sindsforvirret; forstyrret i hovedet'), mens SAOB har tidligste belæg (bet. 3 'förvirrad; förryckt') fra 1653. Udtrykkets opståen kan nemt forklares med henvisning til reformationen og datidens behov for at lægge afstand til den katolske lære, men det er vanskeligere at forklare hvorfor udtrykket har bevaret sin status som slang på trods

af den stigende afstand til reformationen og samfundets almindelige sekularisering. Men vi må tage til efterretning at sådan er det.

Andre eksempler i de undersøgte udsnit der er registreret som slang i en eller flere af de nye ordbøger, omfatter *kaje* 'mund', *kakkelovnsrør* 'høj hat', *knoldesparker* 'infanterist', *kvæle* 'drikke, sætte til livs', *tvebak* 'lommeur', *kaffeknægt* 'kaffe med rom/snaps', *rød i kammen* 'rød i hovedet', *kanonfuld* 'stærkt beruset', *ikke en kat* 'slet ingen', *kødhoved*, *klokkefår*, *klodrian* 'dum el. klodset person', *kvalmepind* 'cigar/cigaret', *løs på tråden* 'letfærdig'.

I andre tilfælde gennemløber ordene en slags nedslidning så slangpræget ikke længere er så udtalt. Disse ord optræder typisk ikke i Politikens slangordbøger, men er taget med i *Slangordbogen* (2012), der som nævnt også optager dagligsprogets ord. I ODS er de typisk markeret med 'dagl.', mens DDO angiver dem med en anden markør end 'slang', fx 'uformelt', 'især unge' eller blot 'overført'. Eksempler på ord og udtryk af denne type omfatter følgende (med angivelse af markøren i henholdsvis ODS og DDO):

- *Tage kegler* 'gøre lykke', dagl./overført
- *Kissemisse* 'kysse, flirte', dagl., især spøg./spøgende
- *Kissejav* 'hastværk', dagl./gammeldags
- *Ikke en kat* 'ikke nogen som helst', dagl./overført, uformelt
- *Kæft* 'mund', vulg. ell. dial./uformelt eller nedsættende
- *Klokkefår* 'ubegavet person', dagl./uformelt
- *Klud* 'tøj' dagl., især jarg./uformelt eller spøgende

Disse ord besidder ikke neologismens friskhed og tilhørende provokerende kraft; de har været i sproget så længe at sprogbrugerne har vænnet sig til dem. Men det betyder ikke at stilmarkeringen er helt væk: Bruges de for flittigt, gør de sproget klichéfylt, og på grund af deres oprindelse i lavsproget kan man nemt komme til at udsende nogle bestemte signaler om alder og social placering hvis de ytres i selskab med sprogligt fintfølede. Derfor er de i en

almenordbog som DDO netop blevet forsynet med en markør der viser at de ikke er neutrale ord.

Endelig er der en stor gruppe af ord der har taget hele vejen og er blevet en del af almensproget. Den almindelige sprogbruger tænker ikke over at disse ord tidligere har haft en anden stilværdi, men bruger dem på linje med sprogets øvrige inventar. Ordene fra denne gruppe står typisk hverken i Politikens slangordbøger eller i *Slangordbogen* (2012). I DDO har de typisk ingen markør, mens de på grund af den kortere tidsafstand i ODS kan være markeret med 'dagl.' Eksempler fra denne gruppe er: *klodset, kluntet, det kniber, konfus, kraftkarl, krakiler, have krammet på, kræse for, kujonere, med kyshånd, terpe, tiske, tjatte, toppes, tort, traktere, tralle, trimle, tumble, ture*.

Alt i alt er det altså et broget billede der tegner sig. Det vi kan sige med størst sikkerhed, er at det er for simpelt udelukkende at regne slang for et forbigående ungdomsfænomen. Der er masser af eksempler på at slang forbliver i sproget, enten som fortsat slang, som dagligsprog eller som helt umarkeret sprog, ligesom der er eksempler på at slangudtryk forlader sproget af andre grunde end at en ungdomsgeneration vokser op og bliver ældre. Selvom vi forsøgsvis har afdækket nogle forskellige kategorier på baggrund af eksemplerne i de analyserede afsnit, kræver det yderligere undersøgelser af materialet og de sprogsociologiske betingelser for dets udvikling før det er muligt at komme med en mere udtømmende forklaring på hvad der sker med slangudtrykkene med tiden.

Litteratur

Ordbøger

- Bom, Kaj (1957): *Slangordbogen*. København: Politikens Forlag.
- Borup, Tobias Cadin & Ali Sufi (2014): *Gade / dansk ordbog – en håndbog i ghettodansk*. København: People's Press.
- DDO (2003-05) = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ddo>> (januar 2015).
- Gadesproget 1 (1866) = V. Kristiansen: *Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. København: H. Hagerups Forlag.
- Gadesproget 2 (1908) = V. Kristiansen: *Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. Anden meget forøgede Udgave. København: H. Hagerups Forlag.
- Holbergordbogen (1981-88) = Aage Hansen, Svend Eegholm-Pedersen & Christopher Maaløe: *Holberg-Ordbog I-V*. København og Oslo: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <<http://holbergordbog.dk/>> (marts 2015).
- Moth (1700-17) = *Mathias Moths Ordbog* <<http://mothsordbog.dk/>> (marts 2015).
- ODS (1918-56) = *Ordbog over det danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ods>> (januar 2015).
- Politiken 1 (1982) = Søren Anker-Møller, Hanne Jensen & Peter Stray Jørgensen: *Politikens Slangordbog*. 1. udg. København: Politikens Forlag.
- Politiken 6 (2001) = Søren Anker-Møller, Peter Stray Jørgensen & Trine Ravn: *Politikens Slangordbog*. 6. udg. København: Politikens Forlag.

SAOB (1898-) = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* 1-. Lund: Glerup. <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob>> (marts 2015).

Slangordbogen (2012) = Torben Christiansen: *Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog*. Software: LET Software ApS. App. Version 2.0 (2014) indeholder omvendt slangøgefunktion.

Anden litteratur

Bom, Kaj (1948): *Slang – argot – jargon. Strejftog på det gemytlige sprogs område*. København: Westermann.

Bom, Kaj (1950): *Mere om slang. Nye strejftog på det gemytlige sprogs område*. København: Westermann.

Bom, Kaj (1955): *Dansk i dag*. København: E. Wangels Forlag.

Coleman, Julie (2012): *The Life of Slang*. Oxford: Oxford University Press.

Duekilde, Anne (1974): Brugsbetegnelserne i Ordbog over det danske Sprog. I: E. Dal & I. Kjær (red.): *Danske Studier 1974*, 18-54.

Hasund, Ingrid Kristine (2006): *Slang*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Torben Christiansen
redaktør
Børglumvej 12
DK-2720 Vanløse
tc@post.tele.dk

Lars Trap-Jensen
ledende redaktør
Det Danske Sprog- og
Litteraturselskab
Christians Brygge 1
DK-1219 København K
ltj@dsl.dk

Språklige varieteter eller språklige rariteter? Om bruk av valgfrie former i norsk bokmål

Ruth Vatvedt Fjeld

The Norwegian language allows many variant forms, both in its morphology and orthography. The background is that for many years the goal of official language policy was to combine the two standards Bokmål and Nynorsk into one common standard, called Samnorsk. Now this goal is abandoned, but still standardized dictionaries have to account for all variant forms without showing preference for any of them. This rule creates many problems for lexicographers, and with the introduction of better marking and explanation of stylistic and dialectal variation it might better be abolished, especially when variant forms have undergone semantic split.

1. Innledning

Norsk skriftspråk er normert, men har likevel mange valgfrie former, både i morfologi og ortografi. Bakgrunnen for det er at det norske skriftspråket i løpet av middelalderen ble byttet ut med dansk under det danske overherredømmet. Men relativt raskt etter Norges selvstendighet i 1814 ønsket flere å skape et nytt norsk skriftspråk som bedre svarte til det moderne norske talemålet. Imidlertid varierer talemålet sterkt i et langstrakt og oppdelt land som Norge, og dermed var det vanskelig å finne en ortografi som passet alle. Etter hvert ble det lansert to skriftnormaler, *riksmål* og *landsmål* (seinere kalt *bokmål* og *nynorsk*). Men to skriftnormaler var en uønsket situasjon, og offentlig språkrøkt har i moderne tid hatt som mål å smelte disse normalene sammen i ett felles skrift-

språk ved å tillate svært åpne normer med mye valgfrihet. Håpet var at formvariasjonen skulle stabilisere seg i én fast norm så å si av seg selv, ved at visse former over tid ville vinne over andre. De mest brukte formene skulle så utkrystallisere seg i én felles skriftnorm, kalt *sammorsk*. Det var en demokratisk tanke, men det ser ikke ut til at den har virket. Det har vært lansert nye rettskrivingsnormer for begge målformene med jamne mellomrom fra 1907, siste revisjon av bokmål var i 2005. Med den skulle lite brukte valgfrie former fjernes, og noen ble også det, men samtidig ble ny valgfrihet tillatt, så reformen fikk liten betydning som oppryddingsvedtak, som det ble kalt. Det samme gjaldt for øvrig ny normal for nynorsk i 2012, som hadde samme formål, men som ble kritisert nettopp for å åpne opp for større variasjon. Det ser ut til at demokratihensyn lett vinner over ønsket om enkle og håndterlige normer.

For leksikografer er de åpne normene utfordrende. All tillatt valgfrihet skal angis i ordbøker ved alle relevante enheter og alle tillatte former skal framstå som helt likeverdige og frie, dersom en ordbok skal godkjennes for bruk i skoleverket og statstjenesten. Å gi utfyllende opplysninger om både morfologisk og ortografisk valgfrihet gir svært mange formvalg, særlig i sammensatte ord der flere ledd har valgfrie former. Det har vært offisiell språkpolitikk at man ikke skal gi råd eller prioritere formvalg ved valgfrihet. En viss indikasjon gir likevel rekkefølgen i lemmalistene.

Norske ordbokredaktører har en nesten umulig oppgave med å formulere enkle og forståelige, men utfyllende beskrivelser over alle tillatte ortografiske og morfologiske valgmuligheter uten at noen framstår som mer korrekte eller ønsket enn andre. Slik må det være dersom språkbrukerne skal velge fritt, for bare slik kan man utvikle nye normer rent demokratisk.

I realiteten har det imidlertid dannet seg forskjellige subnormer eller varieteter innenfor de to skriftspråksnormalene. I tillegg har en del sidestilte former utviklet sær betydning ved såkalt *se-*

mantisk splitt (semantic split), der variantformer av samme ord utvikler seg til to selvstendige ord. Semantisk splitt er en betydningsutvikling der ett leksem utvikles til to betydninger, jf. Fjeld (2008). Jeg viser der at former med diftong ofte fungerer som tabu- eller slangform (*feit*) og monoftong anvendes for konkret eller tradisjonell betydning (*fet*). Når slik leksikalisering er tilfellet, innebærer det at det ikke er reell valgfrihet mellom såkalt sidestilte former, fordi distribusjonen er betydningsavhengig. Det ville vært en fordel om ordbøker ikke bare gjør rede for hva som er tillatt, men også hva som er stilistisk markert eller viser tendenser i usus. Og det bør gjøres rede for betydningsforskjeller ved semantisk eller stilistisk splitt.

Både subnormer og semantisk splitt innebærer at kombinasjonsmulighetene ikke lenger er helt vilkårlige eller frie. Jeg skal her se nærmere på bruken av noen av de valgfrie formene innenfor bokmål og de varietetene eller subnormene som har dannet seg innenfor det. Valgfriheten er større i bokmål enn i nynorsk, dessuten brukes bokmål av de fleste nordmenn, og av folk som kommer fra forskjellige sosiale lag og fra spredte områder av landet. Dermed ligger det mer til rette for utvikling av subnormer og semantisk splitt i bokmål enn i nynorsk.

2. Intrikat avhengighet mellom alternative valgmuligheter

Dyvik (2012) presenterte en implikasjonsanalyse av valgfrie former i norsk avisspråk og fant at de valgfrie formene opptrer i normklynger. For eksempel vil en som velger formen *finanskrisen* også velge *ulykken* i stedet for *ulykka*, selv om valget formelt sett er fritt.

Fordi Dyviks materiale er avistekster, er hans resultater ikke overraskende. De aller fleste aviser i Norge benytter automatiske retteprogram (ofte levert av språkfirmaet Tansa Systems AS),

der valg av én form automatisk retter seinere valgfrie former slik at alle følger samme stilnormal. Ifølge Tansas hjemmeside (samt direkte kommunikasjon) kjøper ca. halvparten av norske avishus rettesystemene fra Tansa. Tansa har rett og slett utviklet en god forretningsidé basert på at mange skribenter er usikre på hvordan de skal utnytte de åpne norske skriftnormalene. Det gjelder særlig ved valg av bøyingsformer og dialektnær ortografi.

De fleste store avisene i Norge, som Aftenposten og Bergens Tidende, har valgt en såkalt konservativ eller moderat form av bokmål som skriftnorm. Det går da f.eks. ikke an å skrive *boka*, ordet blir automatisk rettet til *boken*. Valget begrunnes med stilistiske hensyn, da de opphavlig danske variantformene av mange fortsettelse anses som minst språkpolitisk markert.¹ Først og fremst viser Dyviks resultater at det bare er noen få av alle de mulige valgte formene som benyttes av svært mange, og at visse formvalg styrer andre valg. På grunn av materialvalget vil Dyviks analyser nesten med nødvendighet vise overvekt av konservative normklynger eller valgkonsekvens, i og med at materialet han bruker, for det meste er et resultat av Tansas stilnormer, og dermed ikke viser utnyttelse av valgfriheten i bokmål generelt. Dyviks resultater viser ellers at avisen Klassekampen ikke oppviser samme konservative klyngedanning som Aftenposten og Bergens Tidende. Forklaringen er ganske enkelt at Klassekampen heller ikke bruker Tansas retteprogram.

Dyvik presenterte sin studie som en pilotstudie, og det ville vært interessant å anvende samme metode på et større og mer sammensatt materiale. Offisiell norsk språknormering har alltid arbeidet mot et spesifisert språkpolitisk mål, blant annet nedfelt i lov om Norsk språkråd av 18. juni 1971, som sier at Norsk språkråd skal «støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører

1 Noen unntak fins ved former som har vært eneformer i lengre tid, f.eks. *atferd* i stedet for *adferd*, et ord som ble svært vanlig i den perioden det var eneform – i motsetning til *atkomst* versus *adkomst*, som har vært stabilt over lengre tid.

målformene sammen». Allerede i Stortingsmelding nr. 9 (2001–2002) ble det slått fast at en sammensmelting av målformene til et felles norsk skriftspråk ikke lenger var aktuell politikk, og ikke videre tilnærming heller. Samnorsk målet ble i praksis forlatt med opprettelsen av det nye Språkrådet i 2005. Fra da av skulle Språkrådet arbeide for å utvikle bokmål og nynorsk som to selvstendige språk. Det er nedfelt i Språkrådets egne retningslinjer for normering av bokmål og nynorsk: «Bokmålet skal normeres på grunnlag av egen skriftlig praksis og utvikling, og uavhengig av nynorsk ...» (Språkrådet 2015:9). Ny norsk språkpolitikk er nå å basere de offisielle normene for bokmål og nynorsk på utviklingen av observert språkbruk, ikke på et framtidig mål. Dette er imidlertid også et språkpolitisk mål, om enn mindre ideologisk styrt.

3. Er stilnormer og normklynger språklige varieteter?

Det opereres med forskjellige definisjoner av termen *varietet* i faglitteraturen, og det gjelder også forskjeller mellom *varietet* og *standardvarietet*. Westman (1995) framhever at språks utvikling har to tendenser som motvirker hverandre: variasjon og mangfold versus tilnærming og samvariasjon. Hun mener derfor man bør skille mellom varieteter, der formvariasjonen er stor, og standardvarieteter, der mange mulige former har gått ut av bruk, mens andre får allmenn aksept. Hun definerer en standardvarietet som: «den form av ett språk som i motsats till dialekter och andra varianter är allmänt accepterad och stilistiskt neutral» (Westman 1995:96). Både bokmål og nynorsk er etter denne definisjonen standardvarieteter.

Når Omdal & Vikør (1996) slår fast at norsk språk har to varieteter eller målformer, bokmål og nynorsk, ser det ut til at de overser skiller mellom varietet og standardvarietet, siden de definerer

varietet som «forskjellige, fullstendige språkssystem som er så like at de kan samles under ett felles språkbegrep». Deres definisjon kan ses i lys av samnorskstrevet, som da fortsatt var offisiell språkpolitikk i Norge, der det var viktig å regne bokmål og nynorsk som varianter av ett og samme språk. Jeg mener Westmans skille mellom varietet som et sett av relativt uavhengige variasjoner, og standardvarietet eller standardspråk, der det har skjedd en del tilnærming og samvariasjon, samtidig som en del valgmuligheter er bortfalt, er viktig å ha klart for seg i beskrivelsen av norsk språkvariasjon. Sandøy forklarer denne type samvariasjon slik: «Når éin bestemt variant av éin variabel går saman med ein bestemt variant av ein annan variabel, og tredje variabel osv., seier vi at desse samhörande variantane utgjer ein *varietet*.» (Sandøy 1996:99).² Sandøy peker også på at det er en stilistisk sammenheng mellom slike sett av varianter innen éin varietet.

Dialekter er språkssystem som med nødvendighet ikke er normert, men som likevel har en god del internaliserte normer. Dialekter kan dermed anses som varieteter, i motsetning til en standardvarietet, som gjerne legges til grunn for – eller har som mål å fremme – en skriftnormal. Standardvarieteter har et bestemt system for ortografi og morfologi fastsatt av en normeringsinstans, eller er kodifisert i ordbøker eller andre kanoniserte verk som indirekte virker normerende.

Om en varietet er resultat av statistisk samvariasjon eller uttrykk for stilistisk sammenheng, er uklart i norsk sosiolingvistisk litteratur. Man kan heller ikke se bort fra at stilistisk sammenheng er et produkt av frekvent samvariasjon, eller at det er to sider av samme fenomen og ikke uavhengige variabler.

Det ser ut til at slik valgfriheten i norsk formverk utnyttet, har det resultert i en del subvarieteter, og at noen er så sterkt forskanset at de kan klassifiseres som selvstendige varieteter, slik som Tan-

2 Her mener jeg for øvrig Sandøy beskriver en standardvarietet etter Westmans definisjon.

sas hovednormer. Det er to hovednormer i bokmål, kalt *konservativt* og *radikalt bokmål*. Forenklet forklart ligger den konservative normen nærmest dansk, og den radikale nærmest nynorsk. Blanding av markerte former fra de to varietetene føles av mange som normbrudd i skrift, selv om mange gjør slike brudd i talemålet relativt upåaktet.

Språk består som kjent ikke bare av enkeltord, og morfologiske valg vi gjør for ett enkelt ord, får en viss betydning for valg vi gjør ved visse andre ord når vi konstruerer en tekst. Til sammen danner slike valg en norm, og i statistiske undersøkelser av den typen Dyvik har gjort, kan de forstås som normklynger eller sammenhengende normvalg. Varieteter og subvarieteter viser forskjellig stil og stilfølelse, eller framstår som identitetskonstruksjon, slik man framhever i nyere sosiolingvistik, jf. Opsahls beskrivelse av varietet som en type identitetskonstruksjon (Opsahl 2015). Når det gjelder identitetskonstruksjon ved bruk av radikale former, er AKP (ml)-bevegelsen i Norge på 1970-tallet et typisk eksempel. Mange av aktivistene hadde en sosiolekt som ikke omfattet radikale former, men bevegelsens egen målform foreskrev nesten konsekvent *a*-former som uttrykk for solidaritet med arbeiderklassen. Til og med ord som ikke ender på *-a* i noen dialekt, fikk *a*-endinger, noe som dokumenterer nettopp slik identitetskonstruksjon i språkbruken.

4. Materiale

Dyviks undersøkelse av normklynger er statistisk fundert. Statistisk analyse gir et godt grunnlag for å diskutere norsk språkplanlegging uten å blande inn språkpolitiske eller språksosiologiske problemområder. Leksikografisk bokmålskorpus (LBK) er et balansert korpus med tekster fra 1985–2013 (jf. Knudsen & Fjeld

2013), som pga. balansen egner seg godt for leksikalske statistiske undersøkelser.

Kola (2014) har utført en generell analyse av bruken av morfologiske og ortografiske varianter av enkeltord i bokmålsnormalen med LBK som materiale. Hennes hovedkonklusjon er at de radikale formene (hunkjønnsbøyning av substantiv og a-ending i preteritum og partisipp av svake verb) og en del andre radikale eller talemålsnære variantformer velges i 14 % av tilfellene og de konservative i 86 %. Det samsvarer med en mindre undersøkelse av det samme materialet i Fjeld (2013) som tar for seg en varietet som ligger mellom skrift og tale, nemlig tv-teksting, en egen tekst-kategori i LBK. Undersøkelsen viste at i tv-tekst er det mest bruk av felleskjønn for hunkjønnsst substantiv, men med en del unntak der begge former er i bruk (*tida, uka, jorda, boka, jenta, klokka, kona, sola, døra*). Det viser seg også at bestemt form flertall av *hode* oftest blir *hodene*, ikke *hoda*. Det kan komme av at den folkelige formen *hue* benyttes i stedet for av de som ellers velger radikale former. Men i normert sammenheng er *hua* nærmest umulig. Bestemt form flertall av *hode/hue* nærmer seg et leksikalsk hull i moderne bokmål. Jeg har med interesse observert tv-journalister med radikalt språk ellers ha problemer med å informere om de sprengte *brohodene/bruhoda/bruhua* når en setning krever bestemt form flertall.

I et pilotprosjekt for automatisk seleksjon av kollokasjoner fra LBK har vi kartlagt ord for kroppsdel. Ut fra dette har jeg her valgt tre grunnord med forskjellige ortografiske variantformer: *ben/bein, hånd/hand* og *hode/hue*. Disse tre lemmaene har variantformer av ulike årsaker.

I *Bokmålsordboka* (BOB) er slike valgfrie former ofte presentert som henvisningsartikler: «**I ben** n1 el **I bein** s d»; «**hand** -a el. -en, *hender* el. **hånd** s d». Rekkfølgen kan som nevnt virke normerende, og man har derfor forsøkt å føre opp lemmaene strengt alfabetisk som hovedlemma, med henvisning til variantformene.

Men den rekkefølgen er blitt fraveket der bruksfrekvensen har vært overveiende for en form som kommer seinere i alfabetet, slik som ved *hånd*. I den elektroniske versjonen av *Bokmålsordboka* (eBOB) er rekkefølgen strengt alfabetisk, men der kan heller ikke rekkefølgen gi noen normerende effekt, da man uansett får opp hele ordartikkelen.

Oppføringen for formene *hode/hue* er annerledes. Det er ingen henvisning fra *hode* til *hue*, formene behandles som to selvstendige lemmer, men ved *hue* angis som forklaring at det er en dialektvariant av *hode*: «**II hue** n2 i dialekt: hode». I det følgende forsøker jeg å vise hvordan enkeltord, sammensetninger og avledninger samt noen flerordsuttrykk har restriksjoner for valg av variantformer. Slike valg bryter ofte de reglene som såkalte normklynger eller internaliserte varieteter skulle tilsi.

5. Formvalg ved enkeltord

Jeg vil først gå gjennom *bein/ben* som et eksempel på grunnord med variantform med eller uten diftong. Slike ord er det en god del av i bokmål, og de er krevende å dokumentere leksikografisk. Særlig hvis det også er valgfrihet i bøyning, da blir det mange kombinasjonsmuligheter som det skal redegjøres utfyllende for i artikkelhodene. I ordbokas nettversjon kan man klikke på de grammatiske kodene, og da kommer hele paradigmene opp:

bein	Entall		Flertall	
	Ubestemt form	Bestemt form	Ubestemt form	Bestemt form
n1	et bein	beinet	bein	beina
n1	et bein	beinet	bein	beinene

ben	Entall		Flertall	
	Ubestemt form	Bestemt form	Ubestemt form	Bestemt form
n1	et ben	benet	ben	bena
n1	et ben	benet	ben	benene

Figur 1: Bøyningsparadigmer for *bein* i eBOB.

Et slikt skjema kan nok gjøre mang en språkbruker usikker på valg av rett form. Et sitat fra en unormert tekst i LBK illustrerer valgfriheten eller formblandingen med all tydelighet: *Jeg fikk benet under og beinet ble blåsvart til langt opp på låret* (unormert «minneoppgave» fra 1996). I LBK fordeler formvalget seg som i tabell 1 nedenfor.

bein	7 791	(sg+pl) ³	ben	7 781	(sg+pl)
beina	4 666		bena	3 297	
beinene	12		benene	86	
Sum	12 469			11 164	

Tabell 1: Fordeling av formene *ben/bein* i LBK.

De to grunnformene har overraskende lik frekvens, det gjelder også a-form på bestemt form flertall. Det er relativt få treff på *beinene*, en form som virker pussig for de fleste, i og med at diftong anses som radikal og *-ene* som konservativ norm. Derfor er det ganske mange flere treff på *benene*, der normtypene er sammenfallende. Men det er tydelig at *beina* eller *bena* er de to umarkerte flertallsformene. *Beinene* er en hybridform, og *benene* er en ekstremt konservativ form med svært lite talemålsgrunnlag.

3 Ubestemt form entall og flertall har samme form, og kan derfor ikke automatisk sorteres som enkeltformer, slik de bestemte formene kan. Merk at tallene for formen *ben* kan inkludere noe interferens fra navnet *Ben*.

6. Formvalg i sammensetninger og flerordsuttrykk

Sammensetninger og flerordsuttrykk utgjør en mellomting mellom enkeltord og hele tekster når det gjelder normfølelse og normvalg. Det viser seg f.eks. at eldre eller konservative former holder seg bedre i sammensetninger og faste uttrykk. Dermed bryter de ofte med full valgfrihet. En sammensetning som *benklær* for 'langbukse' realiseres sjelden som *beinklær* (51 mot 5 i LBK). I slike tilfeller er det egentlig ikke valgfrihet, men det vises ikke i ordbøkernes oppføringer, f.eks. som i BOB: «**beinklær** el. **benklær**».

Normavvik eller inkonsekvente valg kan være tegn på leksikalisering av visse ordformer eller konstruksjoner, ofte en spesiell form for semantisk splitt, noe det bør være mulig å undersøke ved hjelp av store tekstkorpus. Jeg har søkt opp de mest frekvente komposita i LBK med *ben/bein* som element. Resultatet er presentert i tabell 2.

	-bein		-ben
ribbein	200	ribben	149
bakbein	130	bakben	120
forbein	48	forben	3
frambein	27	framben	1
kubein	23	kuben	0
stolbein	17	stolben	26
mannebein	15	manneben	3
tusenbein	11	tusenben	21
frembein	1	fremben	1
Sum	472		324

Tabell 2: Frekvens for sammensetninger med *ben/bein* som etterledd i LBK.

Som nevnt holder konservative former seg bedre i sammensetnin-

ger enn når de opptrer som uavhengige grunnord, jf. tabell 1 og 2. Men når det gjelder frie sammensetninger, er det om ikke lik fordeling, så god bruk av begge formene, som i *ribbe(i)n*, *bakbe(i)n* og *forbe(i)n*. For øvrig er det også mulig med *fram-* eller *frembe(i)n*. Formen *frambein* har 27 treff, de tre øvrige kombinasjonene ga bare ett belegg hver.

I de fleste tilfellene er begge formene brukt i sammensetninger, men det er en tydelig overvekt av *-bein* i mange av tilfellene. Dette er en *samform*, dvs. en form som er felles for bokmål og nynorsk. Unntak er *stolben*, som kan anses som en leksikalisert, metaforisk form. Resultatene viser altså at man ikke kobler alle muligheter helt fritt. Hva som forårsaker at noen former er i bruk og andre ikke, må undersøkes nærmere. F.eks. er *tusenben* nærmest et artsnavn, et *mannebein* ligger nær opp til slang og muntlig tale. Jeg har for øvrig vist i Fjeld (2002:47f.) at slike radikale eller folkelige former oftere brukes humoristisk, også av ellers språklig konservative, gjerne som en type sitatord.

Jeg har videre sett på hvordan valgfriheten utnyttes i flerordsenheter. En ideelt balansert og lukket form av LBK-korpuset, kalt LBK2013, på 100 millioner løpeord, er analysert med programmet DeepDict Lexifier (Bick, Fjeld & Nygaard 2010). Resultatet er en omfattende oversikt over hvilke naboer ord vanligvis har. Programmet gjør det også enkelt å få oversikt over eventuell ulik bruk av variantformer i forskjellige flerordsuttrykk.

DeepDict-analysen viser at vanlige kollokasjoner av adjektiv + substantiv med *ben/bein* gir ganske lik fordeling i bruken, bortsett fra at *ben* har en noe mer frekvent bruk og har et par modifierende adjektiv som *bein* ikke har, som *skjelvende ben* og *nakne ben*. Det samme gjelder kombinasjonen verb + substantiv, der det bare er tre verb som ikke har samme frekvens ved *bein* som utfylling: *bevege bena*, *spre bena* og *sette ben*. Det samsvarer godt med det generelle inntrykket at begge variantformene er vanlige i bruk.

Idiomer er billedelige uttrykk med ugjennomsiktig innhold.

De har forskjellige grader av idiomatisitet, men et så frekvent og sentralt ord som *ben/bein* er selvsagt brukt i mange idiomer og faste uttrykk, og egner seg godt for studier av formvariasjon. Et typisk eksempel er *stå på egne ben/bein*, som betyr 'å klare seg selv, være selvstendig og uavhengig'. Korpuset viser en overvekt av *ben*, men så vidt stor andel av den med *bein* at det også her må kunne sies at variasjonen er fri, jf. tabell 3 nedenfor:

	ben	bein
stå på egne ~	140	99
få ~ å gå på	12	16
sette sine ~	10	2
ha ~ i nesen	4	2
mange/flere om ~et	2	10
ha ~ i nesa	2	18
Sum	170	147

Tabell 3: Bruk av *ben/bein* i idiomatiske fraser i LBK.

Overraskende nok har et idiom som *være mange/flere om benet/beinet* i betydningen 'konkurrere om et gode' stor overvekt av diftong-varianten. Derimot er *sette (sine) ben/bein* en leksikalisert frase som betyr 'å besøke eller være på et nevnt sted eller oppholde seg der', og her ser vi en overvekt av *ben*. Denne frasen er gjerne brukt med negasjon og understrekende possessiv, om et sted man ikke vil være. Et typisk eksempel er:

Bortsett fra deltakelse i møter og konferanser, *satte* han aldri sine *ben* i byen. (LBK, Leif Vetlesen 1991)

Det ser ut til at forskjellige uttrykk har ulik fordeling, og at diftong-formen hyppigere er kombinert med a-endelse på substantivet, jf. *bein i nesa*. Dette passer med at både a-former og diftonger er fol-

kelige og mest brukt i talemål og stemmer også med klyngeteori-
en og stilistisk sammenheng. Likevel kan man ikke si at noen av
kombinasjonene er ubrukelige, selv om de er stilmarkert. Et større
materiale kunne her gitt sikrere tall.

Formene med og uten diftong ble sidestilt i 1991, før det måtte
alle som var bundet av offisiell rettskriving (statstilsatte og sko-
leverket), bruke *bein*, mens *ben* var innenfor den private og kon-
servative normen for riksmål (såkalt *klammeform*, fordi den sto i
klammeparentes i ordbøkene). Det kunne ha ført til at fraser med
bein var mest frekvent, men vi ser at det ikke er tilfellet.

Det er rimelig å konkludere med at begge former er brukbare i
de fleste sammenhenger, og at det er reell valgfrihet mellom *ben* og
bein, både i enkeltord, sammensatte ord og i fraser. Det samsvarer
også med Kola (2014:73). Videre ser det ut til at jo mer konkret
betydningen er, jo større tilbøyelighet er det til å bruke de radikale
formene.

Men ved variasjon mellom former som regnes som rent danske
eller skrives med norsk uttale, kommer skillet mellom konserva-
tivt og radikalt bokmål tydeligere fram. Formene *hand/hånd* ble
sidestilt i 1917, målet var at skriftbildet skulle følge vanlig norsk ut-
tale, ikke dansk. Språkplanleggerne regnet med at etter hvert ville
hånd falle bort og *hand* bli den eneste brukte formen. Det er særlig
ved høyfrekvente ord som *hand/hånd* at de konservative formene
holder seg godt, ikke minst fordi de inngår i så mange sammenset-
ninger og faste uttrykk.

LBK gir 1998 treff på leksemet *hand* og 55 893 på leksemet *hånd*.
Her har vi imidlertid et metodisk problem, da alle flertallsforme-
ne regnes til *hånd*, altså at alle forekomster av *hender* og *hendene*
blir sortert som *hånd* i grunnform (en feil som bør endres i pro-
gramvaren). Men om vi bare bruker entallsformene, er det 22 870
treff på *hånd* og altså 1998 på *hand*. (Genitivsformene er her tatt
bort for å unngå eventuelle andre feilregistreringer.) Bruk av de

alternative bøyningsendelsene fordeler seg med 545 treff på *hand* og 1255 på *hånd* i ubestemt form entall, 1442 på *handa* og 3385 på *hånda* i bestemt form entall, mot bare 11 på *handen* og 18 230 på *hånden*. Som selvstendig leksem forekommer altså formen *hånd* omtrent tre ganger så ofte som *hand* i LBK.

Så viktige kroppsdelar som hender blir brukt i mange sammensetninger, både metaforiske og konkrete. Søk i LBK gir følgende tall:

	-hånd	-hand
over-	521	2
egen-	430	2
tomanns-	215	0
for-	125	4
høyre-	107	23
bak-	76	2
jern-	42	2
kvinne-	38	0
flat-	26	5
fri-	10	1
morder-	7	0
Sum	1597	41

Tabell 4: Bruk av *hand/hånd* som etterledd i sammensetninger i LBK.

Tabell 4 viser at 97,5 % av de elleve mest frekvente sammensetningene i LBK har formen *hånd* som etterledd.

Det samme bildet viser seg ved fordelingen av *hand/hånd* som forledd:

	hånd-	hand-
-kle	1313	18
-full	891	12
-verk	736	13
-ball	519	0
-fast	374	9
-våpen	146	0
-grep	123	5
-srekning	109	7
-vending	62	2
Sum	4475	90

Tabell 5: Bruk av *hand/hånd* som forledd i sammensetninger i LKB.

Tabell 5 viser at av de ti mest frekvente sammensetningene i LKB har 98 % formen *hånd* som forledd.

Også i avledninger viser det seg at *hånd* er absolutt mest brukt. Ved formene *håndtere/handtere* er forholdet 2895/48, *håndtering/handtering* 1008/20, *håndterlig/handterlig* 60/3. De fire mest vanlige avledningene med *hand/hånd* i LKB har gjennomsnittlig formen *hånd* i 98,5 % av tilfellene.

Selv om frekvensforskjellen er varierende, er det så stor overvekt av *hånd*-formen at man må si at det er *hånd* som er umarkert eller stilistisk nøytralt i sammensetninger og avledninger i bokmål. Det er egentlig bare *flathand* og *høyrehand* som har nok treff til at de kan regnes som umarkerte i tabell 4, samt *handkle* i tabell 5. Både som enkeltord, i sammensetninger og avledninger er det tydelig at selv hundre års språkstrev ikke har gjort den «danske» formen *hånd* ubrukelig i norsk. Snarere tvert imot, formen *hand* er lite i bruk, og når den brukes, gir den tekstene en spesiell stilvalør.

7. Dokumentasjon av variantformer med splittet betydning

I bokmål er det to variantformer for den øverste kroppsdelen på et menneske, nemlig *hode* eller *hue*. Formene er sterkt stilmarkert, i mange sammenhenger vil *hue* anses som ubrukelig, man kan derfor diskutere om *hode/hue* er ekte variantformer. I BOB har lemmaet *hue* markeringen «dialektal», med henvisning til *hode*, med tre sublemmaer: *kålhode*, *rotehode* og *suppehode*. Slik ser det ut til at *hue* er en dialektform av *hode* (og da skulle det ikke vært et eget lemma). Det samme gjelder selvsagt de tre sammensatte sublemmaene. I alle tre formene er det et eget lemma med betydning 'dum person' eller liknende. LBK har 963 treff på *hue* med betydningen 'kroppsdel' som selvstendig ord eller som etterledd. Det fins en del eksempler på at formen brukes om kroppsdelen, men som regel er det ikke en nøytral referanse, betydningen er nedsettende:

... ungdommer i Ungarn skriker *huet* av seg mens de venter på det magiske øyeblikket. (LBK, Bergens Tidende 1995)

– Skal du kappe *huet* av meg så trenger du nok hardere saker, flirte han. (LBK, Tove Nilsen 2001)

Også i sakprosa kan formen forekomme, men også der med nedvurderende betydning:

Man må ikke sitte med *huet* i en dataskjerm (LBK, Kjetil Stenvik Østli 2007)

Formen *hode* gir 37 380 treff og brukes altså i 97,5 % av tilfellene. De to formene har forskjellig bruk og betydning og forskjellig distribusjon. Dermed gir det å gi formen *hue* markeringen «dialektal» ikke ordboksbrukerne den informasjonen de trenger, i det

minste burde det stått en stilmarkering. Formene er langt fra sidestilte i moderne bokmål.

Et kålhode er en vanlig grønnsak i norsk. I BOB har ordet også delbetydningen 'dumming, tosk (ofte i formen kålhue)'. Sammensetningen *kålhue* er ikke lemmatisert, men står som sublemma under *hue*, uten definisjon eller forklaring. Bruksmarkeringen «ofte» passer dårlig. Søk i LBK gir 17 treff på *kålhode* som alle viser til den konkrete betydningen. *Kålhue* gir ni treff, og alle refererer til den overførte betydningen som skjellsord på en dum person. Etterledet *-hue* ser ut til å være svært produktivt i moderne norsk, LBK gir en lang rekke forledd: *graathue*, *kuppelhue*, *rotehue*, *hønehue* og *suppehue* er alle godt innarbeidet. Av nyere dato er skjellsord som *taggerhue* (sju treff i LBK), *dophue* og flere sammensetninger med tilknytning til rus. Slang og skjellsord endres jo relativt fort, og det er muligens grunnen til at mange ikke er med i BOB. Denne nye bruken understøtter mitt syn at det har skjedd en semantisk splitt mellom *hode* og *hue*.

8. Oppsummering

Bokmål har en lang rekke valgfrie former. Faktisk bruk av variantformer og angivelser i offisielt godkjente ordbøker i norsk er i utakt. Undersøkelser av bruken i moderne tekster viser at språkbrukere flest ikke utnytter valgfriheten, men begrenser valgene til et visst sett av stilmessig sammenfallende former.

Rettskrivingsreformer gjennom vel hundre år der målet har vært at valgfriheten skal begrenses, har hittil vært lite vellykket. Men alle tillatte former skal fortsatt redegjøres for i godkjente ordbøker. Sidestilte eller valgfrie former oppleves derfor som en svøpe for leksikografer. Ordbøkene burde heller ta utgangspunkt i dokumenterte korpusdata og redegjøre for språkbrukeres pre-

feranser og stilmessige konsekvenser enn å presentere en kunstig valgfrihet. Det ville være til stor fordel både for språkbrukerne og leksikografene, og samsvarer bedre med Språkrådets mandat om å følge språkutviklingen og å dokumentere den fyllestgjørende.

Den norske språkstriden har hatt mange uheldige følger. For leksikografien ser det ut til at den kan ha ført til manglende dokumentasjon av bruksrestriksjoner og samvariasjon, samt betydningsutvikling av variantformer.

Litteratur

Ordbøker

BOB = *Bokmålsordboka* (2005): Boye Wangensteen (red.). 3. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget.

eBOB = Elektronisk utgave av *Bokmålsordboka*: <<http://www.nob-ordbok.uio.no>> (juli 2015).

Annen litteratur

Bick, Eckhard, Ruth Vatvedt Fjeld & Lars Nygaard (2010): Semi-Automatic Retrieval of Phraseological Units in a Corpus of Modern Norwegian. I: Stefaniya Ptashnyk, Erla Hallsteinsdóttir & Noah Bubenhofer (eds.): *Korpora, Web und Datenbanken. Corpora, Web and Databases*. Phraseologie und Parömiologie 25. Baltmansweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 111–118.

Dyvik, Helge (2012): Norm clusters in written Norwegian. I: Gisle Andersen (ed.): *Exploring Newspaper Language. Using the web to create and investigate a large corpus of modern Norwegian*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 193–220.

- Fjeld, Ruth Vatvedt (2002): «Hyggelig forretningsmann søker husmor til kjærleik og sex». Om folkemålsformer og nynorske ord i bokmål. I: *Ord om ord 8. Årsskrift for leksikografi*, 44–55.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2008): Talespråksforskningens betydning for leksikografien. I: Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.): *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*. Oslo: Novus, 15–28. <<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-48128>> (juli 2015).
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2013): Den stygge a-en! Om radikalt eller konservativt bokmål i skrift og tale. I: Andreas Drolsum Haraldsrud (red.): *Språklig samling. Årbok 2012*. Oslo: Landslaget for språklig samling, 77–86.
- Knudsen, Rune Lain & Ruth Vatvedt Fjeld (2013): LBK 2013: A balanced, annotated national corpus for Norwegian Bokmål. I: *Proceedings of the workshop on lexical semantic resources for NLP at NODALIDA 2013*. NEALT Proceedings Series 19 / Linköping Electronic Conference Proceedings 88, 12–20. <<http://www.ep.liu.se/ecp/088/003/ecp1388003.pdf>> (juli 2015).
- Kola, Kjersti Wictorsen (2014): *Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/ åssen og hvorfor? Om bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen*. Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-45602>> (juli 2015).
- LBK = Leksikografisk bokmålskorpus <<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/samlinger/bokmal/tilgang-korpus/>> (juli 2015).
- Omdal, Helge & Lars Vikør (1996): *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikk i bokmål og nynorsk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Opsahl, Toril (2015): Kan ord i bruk bli ord i bok? Urbane ungdomsvarieteter i framtidige ordboksressurser. I: *LexicoNordica* 22 (dette nummeret).

- Sandøy, Helge (1996): *Talemål*. 2. utgåve. Oslo: Novus.
- Språkrådet (2015): *Retningslinjer for normering av bokmål og nynorsk. Bokmålsversjon*. <<http://www.sprakradet.no/globalassets/spraka-vare/norsk/retningslinjer-for-normering-bokmals-versjon.pdf>> (juli 2015).
- Stortingsmelding nr. 9 (2001–2002). *Målbruk i offentlig teneste*. <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-9-2001-2002-/id195336/>> (juli 2015).
- Tansa: <<http://www.tansasystems.com/customers/customers.cfm>> (juli 2015).
- Westman, Margareta (1995): *Språkets lustgård och djungel*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Ruth Vatvedt Fjeld
professor
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
r.e.v.fjeld@iln.uio.no

Beskrivelsessproget i *Ordbog over Dansk Talesprog*

Carsten Hansen

Over the past year, the research team behind *Ordbog over Dansk Talesprog* – a dictionary of spoken Danish – has launched a pilot project in the form of an online dictionary of interjections. We chose interjections since they constitute a central characteristic of spoken language. Further, we developed a list of semantic and interactional features to serve as a tool for consistent descriptions of interjections. This article outlines the theoretical basis that guided our development of the list of features, and describes how an editor uses the list to assign features to each lemma.

1. Indledning

Die Interjektionen sind die unwillkürlichen Hupfer des Gemüts in den Mund, und wer weiß, am Ende ist vielleicht alle menschliche Rede nichts als eine solche Interjektion, ein Dazwischenwurf, ein Empfindungswort gewesen auf das unendliche Gemurmel der Natur. (Strauß 2007:90)

Denne artikel omhandler de teoretiske overvejelser over et træk-baseret beskrivelsessprog i forbindelse med behandlingen af ordklassen interjektioner i *Ordbog over Dansk Talesprog* (ODT).

Artiklen udspringer af et foredrag på *LexicoNordica*-symposiet i 2015. Temaet for symposiet var “Sproglige varieteter i nordiske ordbogsresurser”. Ønsket fra arrangørernes side var specifikt at skaffe større viden om hvordan sproglige varieteter – f.eks. slang, ungdomssprog, gadesprog og multietnisk sprog – kan behandles og gøres bredt tilgængelige i ordbogsresurser. I sin egenskab af at

være et nyskabende projekt baseret udelukkende på lydoptagelser som kilde havde ODT fået i opdrag at orientere om udviklingen i projektet fra planer og ønsketænkning i 2011 til status omkring onlineordbogen over interjektioner ved udgangen af 2014.

ODT er et ordbogsprojekt ved Sprogforandringscentret på Københavns Universitet. Ordbogen er baseret på centrets talesprogs-korpus – det såkaldte LANCHART-korpus – som primært består af sociolingvistiske interviews fra 1970'erne frem til i dag fra syv forskellige repræsentative områder i Danmark. Talesprogs-korpusset er designet med henblik på at undersøge indflydelsen på talesprog fra de traditionelle sociolingvistiske variable køn, alder, klasse men især også tid og sted. Korpusset omfatter ikke kun traditionelle sociolingvistiske interviews med én informant og én interviewer men også gruppesamtaler hvor flere informanter taler sammen med eller uden interviewer. I omfang består korpusset af 1700 samtaletimer der i udskrevet form tæller næsten 7 mio. løbende ord, og det bliver løbende udvidet med flere samtaler.

ODT forstår sig selv som et talesprogsbaseret supplement til den etablerede, primært skriftsprogsbaserede leksikografi, repræsenteret ved *Den Danske Ordbog* (DDO) og *Retskrivningsordbogen* (RO). ODT's særlige fokus er at afdække og beskrive leksikografiske forhold og fænomener hvor talesprog adskiller sig fra skrift-sprog. Der er tale om et forskningsprojekt i stadig udvikling.

Som pilotprojekt har ODT valgt at lave en ordbog over interjektioner idet denne ordklasse har en særlig vægt netop inden for talesprog. Et systematisk studie af interjektioner kræver et veludbygget beskrivelses- og klassifikationsapparat. Artiklen beskriver de teoretiske overvejelser som ODT-redaktionen i den forbindelse har gjort sig undervejs siden 2011, og som til dels er publiceret andetsteds. I det hele taget bygger alt i artiklen på ODT-redaktionens kollektive arbejde i perioden.

Det rummer en stor udfordring at beskrive og referere til en elektronisk ordbogsresource som ODT i et fladt, trykt format som

LexicoNordica. Det er derfor forfatterens anbefaling at læseren sideløbende med læsningen af artiklen har onlineadgang til selve ordbogen på <odt.hum.ku.dk>, og dermed til alle ordbogens artikler med eksempler og lydbelæg. Det vil i høj grad øge udbyttet af nærværende artikel.

2. Typologi for ODT som talesprogsordbog

Indledningsvis er det nødvendigt at begrebsbestemme og typologisere ODT som talesprogsordbog. Da den relevante fagliteratur tilsyneladende ikke giver noget bud på en typologi for en talesprogsordbog, følger her en stipulativ typologi for ODT som en ordbog over det dialogiske, spontane, lydbårne og flygtige samtaleprog. SB står for sprogbrugeren.

ODT er *ikke*

- en produktionsordbog
SB kan i forvejen producere tale i samtaler
(Hvis SB er lærer, kan ODT dog fungere som produktionsordbog)
- en receptionsordbog
SB kan i forvejen forstå tale i samtaler
(Hvis SB er lærer, kan ODT dog fungere som receptionsordbog)

ODT har andre funktioner. Den

- skaber sproglig bevidsthed: SB erkender den funktionelle systematik, ligesom SB erkender eksistensen af ikke tidligere leksikaliserede interjektioner, fx *ødh*, *ntødh*
- skaber anerkendelse af talesproget: talesproget er ordbogsværdigt

- skaber anerkendelse af og identitetsbekræftelse hos SB: SB's sprog er ordbogsværdigt
- har underholdningsværdi: sjove lydeksempler

Ordbogstypologi og brugersegment er to komplementære størrelser. ODT opererer med et dobbelt segment: Primæradressaten er den sprogligt dannede almenbruger der interesserer sig for talesprog, sekundæradressaten er den forskningsorienterede bruger – og med termen *adressat* forstås 'den forestilling om modtageren der reflekteres i teksten'. Denne dobbelthed er en udfordring til beskrivelsessproget. Skal det matche primæradressaten, eller skal det matche sekundæradressaten? Og hvordan samtidig sikre et beskrivelsessprog der er loyalt over for beskrivelsesgenstanden, nemlig talesproget? Det er emnet for denne artikel.

3. Interjektioner og ODT

Interjektionerne hører til de hyppigst anvendte ord i sproget. Alligevel har det forskningshistorisk voldt vanskeligheder at afgrænse og beskrive dem, og studiet af interjektioner rejser spørgsmålet om hvad sprog i det hele taget er, og hvor grænsen mellem basale fysiologiske reaktioner og regulært sprog går. Hvis man siger "gaaab" som udtryk for at man keder sig, er der tale om et sprogligt udtryk, mens der næppe er nogen der vil beskrive den fysiologiske reaktion 'at gabe' som sprog, heller ikke selv om det eventuelt er affødt af den samme kedsomhed. I grænselandet mellem sprog og ikkesprog er konventionalisering og kodificering ikke fuldt gennemført, og det giver anledning til såvel metodiske som teoretiske udfordringer. ODT's overordnede, leksikografiske mål er at undersøge hvordan man kan løse disse udfordringer på en systematisk måde og håndtere dem i en ny, innovativ ordbog. Ordbogen tager højde for interjektionernes mangfoldige funktioner og forsøger at opløse dem i identificerbare komponenter.

3.1. Interjektioner i traditionel sprogforskning

At interjektioner er en underbelyst og uafklaret kategori i dansk og international sprogforskning, kan ses som en effekt af at den empirisk baserede videnskabelige beskæftigelse med talesproget først er blevet teknisk mulig på et sent tidspunkt i sprogforskningens historie. Derfor studeres talesproget stadig i vidt omfang på grundlag af skriftsprogsbaserede erkendelser af grammatiske sammenhænge. Hvor interjektioner i grammatisk og syntaktisk forstand spiller en perifer rolle i sprogsystemet, spiller de til gengæld en central rolle i interaktion og talesprog: Fra en pragmatisk vinkel kan interjektionerne fungere som selvstændige ytringer, og dermed er de lige så vigtige brikker i interaktionen som sætninger er.

ODT-projektets samlende vinkel er leksikografisk. Hvor den traditionelle skriftsprogsbaserede ordbog opererer med et alment baseret ordforråd, opererer beskrivelsesproget i ODT derudover med mindre og andre størrelser end ordet, nemlig med pragmatisk funktionsbestemmende træk.

3.2. Interjektioner i ODT

Når interjektioner er blevet valgt som studieobjekt i ODT, er der teoretisk tale om en funktionel og en semantisk/pragmatisk begrundelse.

Den funktionelle begrundelse går ud på at interjektioner – i højere grad end de øvrige ordklasser – er forankrede i samtaler. De taleursmekanismer der styrer en samtale, lader sig relativt nemt anvende når man skal udfinde interjektionernes funktioner.

Den semantisk/pragmatiske begrundelse går ud på at interjektioner fungerer som selvstændige ytringer og derfor ikke kan beskrives løsrevet fra de talehandlinger de udfører. Det betyder at interjektioner kun kan funktionsbestemmes ved hjælp af en pragmatisk trækanalyse. Det leksikografiske arbejde med interjektio-

ner kan derved bidrage til etableringen af en egentlig pragmatisk trækteori. Herom senere i artiklen.

Der kan tilføjes endnu en begrundelse, nemlig en institutionel praktisk begrundelse. De fleste ordbogsprojekter fattes penge og dermed resurser – og det uanset om det drejer sig om udarbejdelse af nye ordbøger eller om drift og vedligeholdelse af eksisterende etablerede ordbogsresurser. Det gælder også for ODT hvor low budget-realiteten har udmøntet sig i et pilotprojekt om interjektioner.

Ordbogens dynamiske lemmaliste – i selve ordbogen kaldet *former* – bestod den 1. juni 2015 af 42 interjektioner:

ad	hvabehar	pyt
aha	ih	shit
ahr	javel	tja
av	mm	uha
ej	nej	undskyld
fuck	nja I	ups
hallo	nja II	vups
hej	ntødh	what
hejsa	næ	wow
hey	nå	yes
hold kæft	okay	ødh
hold op	ork	øj
hov	orv	åh
hovsa	puha	årh

Som det fremgår, supplerer ODT den skriftsprogsbaserede leksikografis (DDO, RO) inventarisering af interjektioner med nye former, f.eks. *ntødh*, *what*, *wow*, *ødh*, men supplementet består også ofte i nye betydningsvarianter, f.eks. *fuck* betydning 2.2 med positiv attitude. Om nye former og betydningsvarianter i ODT henvises der til Hansen (2014).

4. ODT's trækkoncept og trækinventar

Nedenfor følger en kort redegørelse for det teoretiske grundlag for ODT's trækkoncept¹. Derefter følger en komplet oversigt over trækinventaret.

4.1. ODT's trækkoncept

Eftersom interjektioner bedst lader sig beskrive som samtaleforankrede funktionsord, følger i leksikografisk sammenhæng behovet for et beskrivelsessprog der fremstiller interjektionens funktioner på en systematisk måde.

Adolphs (2008) anvender termerne *funktionsprofil* om den samlede mængde af form-funktions-relationer for det enkelte sproglige udtryk og *funktionsgruppe* om en gruppe af sproglige udtryk der har samme funktion. Et udtryk med flere funktioner – man kunne kalde det en differentieret funktionsprofil – hører dermed hjemme i flere funktionsgrupper. Nogle eksempler på tentative funktionsgrupper er *beklagelse*, *bekræftelse*, *bekymring*, *erkendelse*, *hilsen*, *overraskelse (glædelig)*, *overraskelse (forskrækket)*, *selvrettelse*, *tøven*, *skepsis*, *væmmelse*. DDO benytter sig af et sådant beskrivelsessprog i definitionerne af interjektioner.

Denne tilgang kan være fuldt tilstrækkelig for monografiske undersøgelser af enkelte sproglige udtryk. Til brug for en ordbog bliver listen af funktionsgrupper imidlertid hurtigt vildtvoksende og u håndterlig hvis der ikke etableres en stram systematik, ligesom man heller ikke får noget overblik over hvordan funktionsgrupperne kan være indbyrdes beslægtede. En mulig løsning er at opløse funktionerne i mere basale elementer, nemlig *funktionelle træk*.

Tilgangen er inspireret af Wierzbickas begreb *semantic primes*. Ifølge Wierzbicka (1996) må der eksistere en række grundlæggende

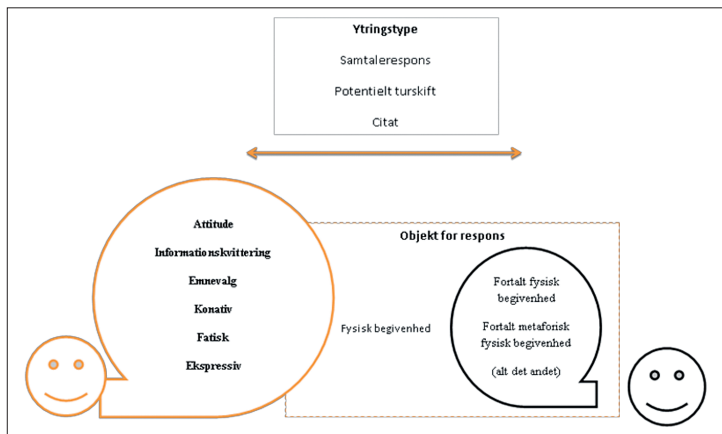
¹ Redegørelsen står i gæld til fremstillingen i Hansen (2013). Martin Hansen var i årene 2011-2014 ansat som videnskabelig assistent ved ODT.

de semantiske koncepter som ikke kan defineres ved hjælp af andre koncepter, og som kan kombineres til at definere alle de øvrige, ikke-grundlæggende semantiske koncepter. Men Wierzbickas 'semantiske primitiver' tager ikke højde for interaktionelle fænomener, og for at analysere disse må man i givet fald supplere de semantiske primitiver med nogle 'mindste interaktionsenheder' som man forsøgsvis kunne kalde *pragmatic primes*.

ODT's funktionelle træk påberåber sig ikke at være mindste interaktionsenheder, og der ligger i begrebet funktionelle træk ikke en intention om at identificere de mindste mulige pragmatiske enheder. ODT-projektet starter derfor mere forsigtigt med tentativt at identificere nogle gennemgående træk der kan genfindes i talesprogsytringer.

ODT's trækinventar indeholder semantiske og interaktionelle træk. (Inventaret rummer også lydige træk der imidlertid ikke inddrages i denne artikel). I 4.2 og 4.3 er hvert træk og alle trækverdier beskrevet. Oversigten svarer til den trækmanual der anvendes af redaktøren ved udarbejdelse af definitioner.

Inden præsentationen af trækinventaret ses her en illustration af en samtale hvor trækkene er ført ind i den grafiske illustration:

Figur 1: Illustration af samtale.

4.2. Semantiske træk

Nedenstående tabel viser i oversigtsform de semantiske træk og deres værdier. I øverste række angives de forskellige træk, og under hvert træk opregnes de mulige værdier for det pågældende træk. (Felterne i den enkelte række er ikke indbyrdes forbundne). I de efterfølgende beskrivelser ekspliciteres de enkelte træk og værdier vha. eksempler.

Attitude	Konativ	Fatisk	Ekspressiv	Informationskvittering	Emneskift
Positiv	+	+	Emotiv	Positiv	+
Negativ	Ø	Ø	Kognitiv	Negativ	Ø
Absolut negation			Ø	Ø	
Ø					

Tabel 1: Oversigt over semantiske træk.

Attitude

Attitude angiver talerens holdning til en ytring.

Positiv attitude: Taleren forholder sig positivt til indholdet i egen eller andens ytring, eller taleren udtrykker emfase eller entusiasme.

Eksempel:

Taler 1: "Det er bare ferie vi skal over på vi skal også se Canada der hvor min far er vokset op og sådan noget og så sådan noget ud at se på hvaler og..."

Taler 2: "Wow"

Negativ attitude: Taleren forholder sig negativt til indholdet i egen eller andens ytring og udtrykker forbehold eller ærgrelse.

Eksempel:

Taler: “Jeg kan (.) sige nogle ord som jeg egentlig synes er meget normale i min hverdag at bruge (.) så når jeg kommer derudad jamen så f- så forstår de det ikke (.) de forstår ikke hel hvad jeg mener og så begynder de egentlig bare sådan at sige *ødh nörd ødh øh..*”

Absolut negation: Taleren afviser fuldt ud indholdet af den forudgående ytring.

Negativ attitude og *absolut negation* udgør selvsagt to punkter i et kontinuum. Derfor kan det være svært at skelne mellem de to. Praksissen er at et målord klassificeres som *absolut negation* hvis det er tydeligt at det fungerer helt afvisende, ellers klassificeres målordet som *negativ*. Der er endnu ikke fundet eksempler på målord hvor der er en afgørende forskel på *negativ* og *absolut negation*.

Ø: Ytringen udtrykker ikke attitude.

Konativ

En konativ ytring udtrykker emfase på talerens ønsker. Er rettet mod at få nogens opmærksomhed eller kræver handling eller respons fra en anden.

Eksempel:

Taler 1: “Skal vi ikke spille kort?”

Taler 2: “Det er fuldstændig lige meget”

Taler 2: {emneskift} “Årh *hallo* så I så I øh var I ovre til morgensamling?”

+: Målordet er konativt.

Ø: Målordet er ikke konativt.

Fatisk

En fatisk ytring etablerer og vedligeholder kontakt, f.eks. minimal-responser og hilsner.

Eksempel:

{Interviewerne kommer ind i lokalet}

Taler 1: "Hej"

Taler 2: "Hey"

+: Målordet er fatisk.

Ø: Målordet er ikke fatisk.

Ekspressiv

En ekspressiv ytring udtrykker talerens mentale tilstand. Ekspressivtrækket har to værdier:

Emotiv: Udtrykker talerens tilstand i forhold til sine følelser. F.eks. *av*¹ og *ad*¹.

Kognitiv: Udtrykker talerens tilstand i forhold til viden og tanker. F.eks. *ahr*⁵.

Ø: Målordet er ikke ekspressivt.

Informationskvittering

En informationskvittering tilkendegiver om taleren har hørt/modtaget den givne information.

Positiv informationskvittering: Taleren udtrykker at have hørt og forstået det der blev sagt. F.eks. *aha*¹.

Negativ informationskvittering: Taleren udtrykker at vedkommende ikke har hørt og forstået det der blev sagt. F.eks. *hvabehar*¹.

Ø: Målordet udtrykker ingen informationskvittering. Dette gør sig ofte gældende ved citater og potentielle turskift.

Emneskift

Et emneskift tilkendegiver at taler skifter emne eller fokus i samtalen.

+: Taleren skifter emne eller fokus i samtalen.

Eksempel:

Taler: “ha ja det var en god historie *ej* jeg kunne godt lide at gå i skole”

Ø: Målordet udtrykker ikke emneskift.

4.3. Interaktionelle træk

Nedenstående tabel viser i oversigtsform det interaktionelle træk *ytringstype* og værdierne herfor. I de efterfølgende beskrivelser ekspliciteres de enkelte værdier vha. eksempler.

Ytringstype
Samtalerespons
Potentielt turskift
Citat
Indleder
Afslutter
Respons på fysisk begivenhed
Respons på fortalt fysisk begivenhed
Respons på fortalt metaforisk fysisk begivenhed

Tabel 2: Interaktionelle træk.

Ytringstype

Værdien af trækket *ytringstype* angiver ytringens funktion og/eller “placering” i samtalen.

Samtalerespons: Når talers ytring efterfølger en anden talers ytring. Det vil sige det er typisk talers første ytring i en taletur der fungerer som samtalerespons. F.eks. *Nja*¹.

Potentielt turskift: Når talers ytring efterfølger egen ytring. Taler A siger noget, herefter opstår et øjeblik pause, et tøvelement eller andet tegn på at han nu starter en ny ytring – og så fortsætter han selv (taler A) med at snakke.

Eksempel:

Taler: “Ej jeg er mekaniker (.) øh ja det er ret spændende”

Citat: Ytring som er en slags citat, det vil sige rapporteret tale, rapporteret tanke, hypotetiske ytringer mv.

Eksempel:

Taler: “Det er vanskeligt for børn at øh (.) at vide hvordan de skal reagere ikke fordi de så snart de ser os så tænker de jo uvilkårligt på *hov* der er Pias mor og far og sådan ikke”

Indleder: Ytringen indleder en hel samtale. F.eks. *hej*¹ og *hallo*².

Afslutter: Ytringen afslutter en hel samtale. F.eks. *aha*².

Respons på fysisk begivenhed: Taler responderer på en begivenhed ude i rummet, f.eks. at nogen taber en blyant, slår knæet, spilder sin kaffe osv.

Eksempel:

Taler 1: “Det var en fin biograftur i går”

Taler 2: “Hvaffen film så du?... *Hov*, nu spiser vovsen af kagen”

Respons på fortalt fysisk begivenhed: Taler responderer på en fysisk begivenhed fortalt af ham selv eller af en anden taler.

Eksempel:

Taler 1: "Jeg faldt ned af trappen i går"

Taler 2: "Av"

Respons på fortalt metaforisk fysisk begivenhed: Her responderes på en metaforisk fysisk fortalt begivenhed, dvs. en ikke-fysisk begivenhed, som der reageres på som om den var fysisk. Som det fremgår af nedenstående eksempel, er der ikke tale om en konkret fysisk smerte:

Eksempel:

Taler 1: "Min søn tabte sin pung i går og mistede alle sine penge."

Taler 2: "Av!"

Interaktionstrækket defineres så teknisk som muligt; et målord klassificeres som *samtalerespons* når det efterfølger en andens ytring og som *potentielt turskift* når det efterfølger egen ytring uanset indholdet (bortset fra ved citater). Ved bestemmelse af interaktionstrækket må man altså først finde ud af hvilken ytring målordet optræder i, og derefter hvor denne ytring optræder i forhold til andre ytringer.

Det kan være et problem at afgøre hvorvidt der er tale om én eller to ytringer, og hvor de skilles. Dette må afgøres kvalitativt for hvert målord ifølge kriterierne om at et potentielt turskift markeres af pause, tøvefænomener, emneskift mv.

4.4. Muligheder ved brugen af træk i ODT

Her følger en oversigt over fællesmængden af de *semantiske* og *interaktionelle* træk som den præsenteres i onlineordbogen. En af ordbogens pointer og faciliteter er at brugen ud over den form-

baserede semasiologiske tilgang også har mulighed for en funktionsbaseret onomasiologisk. Sådan hedder det i ordbogen:

Funktioner

‘Funktion’ betegner hvilket kommunikativt job ordet udfører:

afslutter

citater

emneskift

emotiv

fatisk

fortalt fysisk begivenhed

fysisk begivenhed

indleder

kognitiv

konativ

negativ attitude

negativ informationskvittering

positiv attitude

positiv informationskvittering

potentielt turskift

samtalerespons

(Opslag fra ordbogen: ‘Funktioner’)

Via funktionsoversigten kan brugeren eksempelvis få en oversigt over alle de former hhv. funktionsvarianter der indeholder funktionstrækket *positiv attitude*, jf. trækoversigten ovenfor, nemlig:

Positiv attitude

Definition: *Taleren forholder sig positivt til indholdet i egen eller andens ytring, eller taleren udtrykker emfase eller entusiasme.*

Ord som udtrykker positiv attitude:

arh ³	hov ⁴	shit ¹
av ³	hovsa ²	uha ³
ej ¹	ih ^{2.1}	wow ¹
fuck ^{2.2}	ih ^{2.3}	yes ²
hey ^{2.2}	nja I	øj ¹
hold kæft ^{2.2}	puha ⁴	åh ^{1.1}
hold op ^{2.2}	tja ^{2.2}	årh ¹

(Opslag fra ordbogen: 'Positiv attitude')

Det vil nu – eksemplarisk i forhold til ordbogens øvrige artikler – blive demonstreret hvordan trækkene er blevet anvendt i artiklen *øj*.

Her ser vi artiklen i en redigeret version med fokus på definitionerne. Trækkene er markeret med kursiv, mens det almensproglige beskrivelsesvokabular er markeret med fed:

øj

Udtrykker **overraskelse**, **overvældelse** eller **imponerethed**, i sjældnere tilfælde **anstrengelse** eller **udmattelse**.

1: Bruges til at udtrykke *positiv overraskelse*, *overvældelse* eller *imponerethed*.

1.1: Bruges undertiden som *positiv informationskvitte-
ring*.

- 2: Bruges til at udtrykke *negativ overraskelse*, ofte i forbindelse med *fysisk begivenhed*. Udtales ofte med stød.
 3: Bruges til at udtrykke *anstrengelse* eller *udmattelse*.

(Opslag fra ordbogen: *øj*)

Ved hver betydningsvariant kan der i ordbogen klikkes for visning og afspilning af eksempler.²

Som det fremgår, ville det ikke kunne lade sig gøre at definere artiklen i et modtagerforståeligt og modtagerloyalt sprog hvis der blot havde været anvendt de stramme fagterminologiske funktionsstræk. Der er således brugt et almensprogligt beskrivelsesvokabular lig med de i afsnit 4.1 nævnte tentative funktionsprofiler og langt hen ad vejen identisk med beskrivelsesproget i DDO.

Artiklen *øj* er således blevet til efter denne generelle procedure:

- Fra: *redaktørfornemmelse* og *fortolkning* (inspiration fra DDO: betydningsopdeling og almensprogligt beskrivelsesvokabular)
 Over: *trækanalyse* (semantisk og funktionel (og lydlig))
 Til: *syntese* i et definerende ordforråd suppleret med et almensprogligt beskrivelsesvokabular.

I ODT's betydningsdefinitioner benyttes ikke et definerende ordforråd i den traditionelle forstand at alle ordene i et begrænset definerende ordforråd kan slås op i den selvsamme ordbog i den ordinære lemmaliste. Det kan ikke lade sig gøre af den simple grund at ODT ikke har et 'komplet' almensprogligt inventar men

² Pga. fortrolighedsbestemmelser må der kun offentliggøres lydbee-læg fra det såkaldte CLARIN-korpus som er en delmængde af LAN-CHART-korpusset.

udelukkende et relativt begrænset interjektionsvokabular. Det er imidlertid heller ikke nødvendigt i og med den arbejdsdeling ODT har med den skriftsprogsbaserede leksikografi. ODT har til gengæld en indlejret miniordbog over funktionerne som de er defineret i funktionsoversigten.

Inventaret bestod den 1. juni 2015 som nævnt af 42 artikler produceret af syv (sic!) forskellige redaktører. Redaktørerne har både i den overordnede definition og i de enkelte betydningsvarianter anvendt et definerende ordforråd suppleret med et almensprogligt vokabular på forskellige måder. Det har resulteret i et lidt ujævnt almensprogligt beskrivelsesvokabular. Det er en udestående redaktionel opgave at udjævne disse ujævnheder.

5. Afslutning

I artiklens indledende citat foreslår den tyske forfatter Botho Strauß en tolkning af “interjektioner som sindets umiddelbare følelsesudbrud”. Det er de måske også, men i ODT er der med kombinationen af det trækbaserede og det almensproglige beskrivelsesprog gjort et troværdigt forsøg på vise at interjektioner tillige er noget andet, nemlig systematiske medspillere i samtalers dynamik, og at de lader sig beskrive leksikografisk systematisk. Som det fremgår af ovenstående, er det et ønske blandt de fremtidige opgaver i ODT at det almensproglige beskrivelsesprog systematiseres og homogeniseres.

Litteratur

Ordbøger

DDO = *Den Danske Ordbog* <ordnet.dk/ddo> (juni 2015).

ODT = *Ordbog over Dansk Talesprog* <odt.hum.ku.dk/> (juni 2015).

RO = *Retskrivningsordbogen* <dsn.dk/ro> (juni 2015).

Anden litteratur

Adolphs, Svenja (2008): *Corpus and Context: Investigating pragmatic functions in spoken discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hansen, Carsten (2014): Fra lydfil til ordbogsartikel i *Ordbog over Dansk Talesprog (ODT)*. I *LEDA-Nyt* 58, 11-16.

Hansen, Carsten & Martin H. Hansen (2011): *Ordbog over Dansk Talesprog (ODT) – værkstedspræsentation af en ordbogsportal*. I: *Nordiska studier i lexikografi* 11. Lund, 224-235.

Hansen, Martin H. (2013): Hold kæft – et talesprogsudtryk i forandring. I: *MUDS* 14, 151-165.

Strauß, Botho (2007): *Paare, Passanten*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Andra, omarbetade och utökade upplagan*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Wierzbicka, Anna (1996): *Semantics: Primes and Universals*. Oxford/New York: Oxford University Press.

Carsten Hansen
lektor, projektleder
Sprogforandringscentret
Københavns Universitet
Njalsgade 136
DK-2300 København S
carhan@hum.ku.dk

Fællesdanske og dialektale ord i *Jysk Ordbog*

Inger Schoonderbeek Hansen

This paper focuses on lemmatization in the Dictionary of the Jutland Dialects. Especially when lemmatizing specific Jutland dialect words the editor primarily takes a user's perspective: How easily can the user identify the oral form he or she has heard or read with an adequate headword? When lemmatizing the words Jutland dialects have in common with Standard Danish the editor uses mainly, though not solely, a spelling in accordance with Standard Danish, i.e. as found in The Danish Dictionary or even Dictionary of the Danish Language.

1. *Jysk Ordbogs* forudsætninger

Artiklen handler om lemmatisering af fællesdanske og dialektale ord i *Jysk Ordbog* (herefter JO). De enkelte lemmaer opstilles ud fra en række principper der bl.a. inkluderer 'omsætning' fra dialektal udtale, eller snarere dialektale udtaler, til et genkendeligt lemma, evt. med sideformer. Siden Peter Skautrup grundlagde ordbogen i 1932 og materialeindsamlingen påbegyndtes, og efter at redaktionsregler er blevet udarbejdet ad flere omgange til både en trykt prøveredaktion i 1970'erne og siden 2000 en online-udgave, <www.jyskordbog.dk>, har konteksten for ordbogen ændret sig, og redaktionen har foretaget justeringer undervejs, så ordbogens brugere tilgodeses. I dag er det danske sprogsamfund desuden blevet mere og mere homogent, og *Jysk Ordbog* må således kategoriseres som en historisk dokumentationsordbog der beskriver det sprog der taltes i det gamle landbosamfund i Jylland hovedsageligt i perioden 1850-1920 (se <www.jyskordbog.dk> under linket til Hvad dækker ordbogen? og videre under Periode).

Den geografiske varietet der taltes på det tidspunkt i Jylland, kaldes i artiklen for jysk dialekt, evt. forkortet jysk, og kan sidestilles med de i sprogvidenskaben kendte begreber som klassisk, genuin eller traditionel dialekt, dvs. en sproglig variant der fonetisk/fonologisk, morfologisk og leksikalsk afviger fra dansk rigssprog (se fx Arboe 2012:18ff.).

JO tilsigter en bred målgruppe, dvs. såvel fagfællen og filologen som den almindeligt kulturhistorisk interesserede bruger. Især med onlinepubliceringen er der kommet øget fokus på den bredere målgruppe, hvilket dog ikke eksplicit fremgår af ordbogens hjemmeside. Det er redaktionens udfordring at vægte hensynet til JO's forskelligartede brugere og loyaliteten over for ordbogens omfangsrige, facetterede og komplekse kildemateriale, der gennem mange år omhyggeligt er blevet indsamlet. Lemmatisering spiller her en central rolle.

Afsnittene A-I er blevet offentliggjort på hjemmesiden, og meget snart også afsnit J; selve redaktionen er nået til *kn-*. Projektet kan være afsluttet om ca. 16 år under forudsætning af at seddel-samlingen udnyttes i samme grad fremover, og at der er ansat tre ordbogsredaktører på fuldtid.

2. JO's lemmer

JO benytter sig overordnet set af to lemmatyper. På den ene side indeholder JO ord der er kendte fra rigssproget, dvs. fællesdanske ord; disse har et lemma der er i overensstemmelse med *Retskrivningsordbogen* (herefter RO), fx *dreng, gård*. På den anden side indeholder JO dialektord der enten er forholdsvis almindeligt kendte (de optræder bl.a. i *Ordbog over det danske Sprog* (herefter ODS) hvor de er ledsaget af markøren "dial." og lign.), og disse har som regel samme lemma i JO, fx *a* 'jeg', *horse·gøg* (fuglen) 'dobbeltbekkasin', eller også er dialektordet forholdsvis ukendt i

rigssproget, og i det tilfælde har det et lemma der er baseret på retskrivningsprincipperne for rigsdansk; således har JO efter et fonematisk princip fx lemmaet *glase* ‘slikke (noget) rent’, og efter et (især) etymologisk princip fx *fej* ‘pyntet, smuk; rask, dygtig’. De (relativt) ukendte dialektord findes ikke i ODS, fx fordi de forekommer i et forholdsvis begrænset geografisk område. Det er imidlertid en vanskelig type, og for at tjene brugerhensynet er nogle af lemmaerne dannet i analogi til rigsdansk, fx *blævre* ‘vrøvle’, *klævre* ‘klapre (med), rasle, klirre’.

JO søger at dække hele ordforrådet, dvs. både de særlige dialektale ord og den del af ordforrådet landbobefolkningen i Jylland har haft fælles med Danmarks øvrige befolkning. En opgørelse af forholdet mellem fællesdanske og dialektale ord som Karen Margrethe Pedersen på et tidligere tidspunkt har foretaget på baggrund af JO’s og Ømålsordbogens (herefter ØMO) simpleksord på *bl-*, “viste, at der var ca. 100 fælles ord, ca. 80 jyske særord og ca. 60 ømålske særord” (Pedersen 2004:218). Nogle af disse særord er registreret i ODS (de har en vis udbredelse), andre findes derimod kun i JO eller ØMO.

I JO’s lemmaer fremgår trykforhold og enkelte grammatiske konstruktioner ved hjælp af særtegn, efter inspiration af tidligere udgaver af *Politikens Nudansk Ordbog* (fx 1990):

- angiver at en ordform er sammensat (kompositum, derivat eller samdannelse), fx *hus-bold* (leg), *ild-vorn* ‘ondskabsfuld’, *bar-hovedet* ‘skaldet’; ofte optræder de enkelte led som selvstændige lemmaer i ordbogen.
- ’ angiver hovedtryk på efterfølgende stavelse i det tilfælde trykforholdet i ordet afviger fra almindelig dansk ordstruktur, fx *be'skøjt* ‘hårdt brød’, *am'pløj* ‘arbejde’; se fx *Den Danske Ordbog* (DDO) *beskøjt*, ODS *Ampløj*.
- angiver kondensering af lemmaet, fx *hus-* sms.led, *-hovedet* sms.led, eller ved tydeliggørelse af visse syntaktiske

forbindelser, fx *forglem-mig-øj* (blomst), som i fx ODS og DDO optræder uden særmarkering, *forglemmigej*.

Ud fra et brugerperspektiv kunne disse særtegn potentielt være svære at tolke og huske (se Svensén 2004:145), hertil kommer det faktum at JO tilsigter både mindre øvede brugere og fagfællen, med ret så forskelligartede ordbogsbehov. Særtegnene er imidlertid sat ind med henblik på at tilgodese den første gruppe, så indgangen til artiklen lettes; de er generelt helt overflødige for den sidste gruppe. Trykangivelsen i et dialektord som *am'pløj* hjælper den uøvede bruger på vej med den for dansk ualmindelige trykfordeling; den øvede bruger kender muligvis til fransk *emploi* 'arbejde' og ODS-lemmaet *Emploi*. Det samme forhold gælder JO's tydeliggørelse for den uøvede bruger ved delvis ukendte homografpar, fx *a'bel* 'poppel' (jf. nederlandsk *a'beel*) og propriet *Abel* med almindeligt dansk tryk på første stavelse.

I det tilfælde divergerende udtaleformer med en vis udbredelse ikke umiddelbart får et nyt lemma, fx fordi de blot i mindre grad fonematisk eller morfologisk afviger fra de dominerende udtaleformer, eller fordi det drejer sig om lettere gennemskuelige forvanskninger men med samme etymologiske udgangspunkt, oprettes variantformer til lemmaet i artiklens hoved. I JO kaldes disse sideformer (se JO under Opslagsform pkt. 4; se Svensén 2004:143f.).

Sideformerne markeres grafisk forskelligt alt efter hvor stor afvigelsen er fra den mere almindeligt udbredte udtaleform:

- Fed sideform markerer morfo-fonematisk variation: variation i stavelsestype, fx “**bund** subst. – med sideformen **bunde**”; simpel variation i rodens vokalisme eller konsonantisme, fx “**hvad** pron., adv., konj. – med sideformerne **hons**, **hvas**”; eller variation i suffiks, fx “**hundevejr** subst. – med sideformen **hundevejrlig**”.

- Understreget sideform markerer variation i sammensætningsfugen, fx “gilde·folk subst. – med sideformen gildes·folk”; eller afvigende trykfordeling, fx “god·dag subst. – med sideformen god dag” (sønderjysk) ‘formkage’ (hoved- + bitryk hhv. hoved- og hovedtryk).

Sideformerne, især de understregede, tjener primært et brugersyn. De anvendes i udstrakt grad og er baseret på de former kildematerialet også byder på, men som fx er mindre udbredte eller netop har en mere afgrænset udbredelse. Sideformer kan hjælpe brugeren videre i artiklen da de er placeret lige efter lemmaet. Sideformerne er grundlæggende et resultat af normaliseringer af udtaleformer ved hjælp af en række korrespondensregler.

3. Fra dialektord til lemma

De fællesdanske ord der optræder i JO, dannes i overensstemmelse med RO og dermed retskrivningsprincipperne for rigsdansk skriftsprog (se Sprognævnsbekendtgørelsen 1997/2009). For dansk som alfabetisk sprog gælder et grundlæggende 1:1-forhold mellem tale og skrift, det fonematiske princip (se fx Jervelund 2007:11). Nogen lydskrift er dansk bestemt ikke, og det er karakteristisk at “skriftformer er regelmæssige eller uregelmæssige i forhold til de talte former” (Pedersen 2004:217f.; se Sprognævnsbekendtgørelsens traditions- og sprogbrugsprincip § 1 stk. 3 og 4, samt øvrige principper i Jervelund 2007). Dette er ligeledes en vigtig betingelse for JO’s lemmatisering af ikke kun fællesdanske men også dialektale ord. Det velkendte diskrepante forhold mellem talt og skriftligt dansk sættes i JO’s redaktion nemlig yderligere på prøve, for lemmatiseringen skal ikke bare baseres på én sproglig variant, som det groft set er tilfældet for nationalordbøger (historisk set er dansk retskrivning grundlæggende baseret på københavnsk som

den variant der fik mest prestige). I princippet skal JO derimod kunne repræsentere hver af de ni hovedområdets jyske udtaler (se sideformerne ovenfor). Endelig gælder, til en vis grad sammenlignelig med dansk retskrivnings sprogbrugsprincip, “den praksis, som følges i gode og sikre sprogbrugerets skriftlige sprogbrug” (Sprognævnets bekendtgørelsen § 2, stk. 4), nemlig redaktionens vægtning af de forskellige kilders pålidelighed.

Traditionelt har dialektologien i omsætningen mellem talt sprog og skriftsprog (fx i lemmatiseringen) anvendt en række korrespondensregler (som fx dem i Bennike & Kristensen 1898-1912, JO under Lydskrift, ØMO 1992, Tillægsbind: 24ff., se Pedersen 2004:217). Således udtales rigsdansk [b], fx i ord som *skib* og *gabe*, i de jyske dialekter enten som ‘blødt’ [b], [v], [w] eller [f] alt efter hvor i Jylland man befinder sig (se JO’s Dialektkort 4.3). Et lemma i JO der skal repræsentere alle disse forskellige udtaler, kan med udgangspunkt i korrespondensreglerne derfor godt indeholde et neutralt eller normaliserende b, *skib*, *gabe* (se også Svensén 2004:134f.). Et andet eksempel er at rigsdansk [a·] i fx et ord som *hare* ‘skærpe le, skærpe leblad ved at banke æggen tyndt ud’ nord for Kongeåen udtales som [å·] eller et sted mellem [å·] og [o·] (det vendsysselske o med tredje åbningsgrad [ò·]) mens vokalen syd for Kongeåen udtales som i rigsdansk, [a·]. JO’s lemma er pga. korrespondensreglerne *hare* (se JO’s Dialektkort 2.3; se Pedersen 2004:218).

Den fællesdanske norm JO tilsigter, og det naturlige udgangspunkt for JO som historisk dokumentationsordbog der beskriver de vestdanske sproglige varieteter, er i løbet af ordbogens relativt lange tilblivelsesproces blevet justeret. Redaktionen har på den måde forsøgt at følge med i udviklingen af det danske talesprogssamfund som bl.a. giver sig udslag i de forskellige perioders nationalordbøger.

Længe har sigtepunktet for lemmaernes norm været ensbetydende med “i overensstemmelse med lemmaet i ODS”. ODS har på

mange måder, og i mange år, været udgangspunktet for ordbogens redaktionsprincipper (Skautrup var redaktør på ODS 1924-28, se ODS bd. XXVIII:103). Men allerede efter trykning af JO's første prøvehæfter i 1970'erne blev brugerhensyn, publikationsplatform og ikke mindst økonomi i stigende grad vigtige parametre for redaktionsarbejdet, og blikket blev nu rettet mod RO og nyere nationalordbøger som fx *Politikens Nudansk Ordbog* (herefter NO) og senere DDO (se bl.a. Rasmussen 2002:13f.).

Til sammenligning følger ØMO's lemmaer, som er placeret i det såkaldte identifikationsafsnit, normalt opslagsformen i ODS, eller "[h]vis ordet ikke findes her eller i nyere retskrivningsordbøger, gengives ordet efter de almindelige regler for transskription fra tale til skrift i dansk" (Tillægsbind 1992:10). Her bringes ligeledes eventuelle sideformer, fx "hue II (også hove)", "kryppegavl (krippel-, kryppe-, krippe-)".

Også JO's lemmatiseringsprincipper blev lettere justeret undervejs, men stadig ud fra en balance mellem brugerhensyn (fx lemmaets genkendelighed trods divergerende lydformer) og loyalitet over for materialet (fx lemmaers forskellige etymologi). Typologien ser i dag således ud:

- JO's fællesdanske ord følger rigssprogets ortografi (RO), fx *hest*, svarende til jyske udtaleformer [*hæjst* / *hæst*].
- De relativt få dialektale ord der er kendt i rigssproget, og evt. indlånt i rigssproget, dannes til tider analogt med kendte ordtyper, fx *blævver*, *blævre* – *klævver*, *klævre* (RO har dog kun *blæver*, ODS *klæver* 'kløver', fordoblingen -*vv*-forekommer ikke i dansk retskrivning).
- Etymologisk gennemskuelige ord normaliseres som regel, og lemmaet baseres på hvordan ordet ville være skrevet i nutidigt rigssprog, fx *a* 'jeg', *hove*, *hue* 'synes om'.
- Etymologisk uigennemskuelige ord får et lemma der afspejler lydformen, dvs. dannet på baggrund af korrespondensreglerne, fx *arnet*, *dalle*.

I det følgende bliver disse fire lemmatyper belyst med fokus på den balance mellem brugerhensyn og loyalitet over for kildematerialet som lemmatiseringen søger at opnå.

4. De forskellige lemmatyper i JO

4.1. Fællesdanske ord

Ord der hører til denne lemmatype, søges så vidt muligt at være i overensstemmelse med RO og DDO, evt. ODS i de tilfælde ordet tilhører en ældre sprogperiode; de fællesdanske ord er dermed letgenkendelige for alle ordbogens brugere.

Således er lemmaet *dreng* i overensstemmelse med rigssproget, men selv om substantivet er et umiddelbart letgenkendeligt fællesdansk ord, er fx betydningsafsnittet udfordrende for redaktøren. Det er fx oplagt at præsentere brugeren for kulturhistoriske oplysninger fra det gamle landbosamfund: “ja, der var endda en mand her, der gav 5 kroner [som betaling til jordmoderen], fordi det var en dreng, men kom der ikke andet end en pjalt [dvs. lille] pige, så var 2 kroner nok” (kilde fra Thy, normaliseret). Desuden bringes under samme lemma en i jysk kendt men i rigssproget ukendt betydning, nemlig ‘sideskud på rugplante’ (jf. *dreng* 9): “Der kan gro drenge op i æ rug st. Hans dag [24. juni], der kan fylde i skjæppe st. Wols dag [Skt. Oles dag, 29. juli]” (optegnelse fra Midtjylland ved folkemindesamler Evald Tang Kristensen) (jf. en lignende problematik for ØMO i Gudiksen 2005).

Der er enkelte undtagelser, fx har JO lemmaet *i' mod* med sideformen *mod*. *Imod* er tydeligvis mere udbredt i Jylland end *mod*, der fortrinsvis anvendes som præposition. I ODS og NO (1990) optræder *imod* som henvisningsform til *mod*, mens *imod* optræder som selvstændigt lemma i RO, DDO og NO (1999) (opdelt i homonymerne adverbium hhv. præposition, som også findes under *mod*). Stik modsat forholder det sig for *gennem/i' gennem*.

I andre tilfælde kan et ords specifikke bøjningsform, fx fordi den er almindeligt udbredt i det jyske dialektområde, være baggrund for at lemmaet må tilpasses en smule i forhold til rigssproget. Det fællesdanske substantiv *klæde* bliver på grundlag af divergerende udtale- og bøjningsformer oprettet i to separate artikler: ¹*klæde* (singularis, og i visse betydninger brugt som stof-neutrum, materialet ‘vævet stof’ mv.) og ²*klæder* (pluralis, også som kollektiv betydning, ‘persons beklædning, tøj’). Formen *klæder* er formentlig pluralisformen af *klæde*, “men i største dele af Nørrejylland med helt selvstændig lydudvikling”.

4.2. Kendte dialektord

JO indeholder en del dialektord der kun marginalt er indlånt i rigssproget; i nogle tilfælde er de tidligere blevet anvendt i rigssproget og har i ODS af markøren “dial.” og lign., eller de er i nyere tid blevet optaget i rigssproget, fx i DDO ledsaget af en sprogbrugsoplysning som fx “især i Jylland”. I nationalordbøgerne bliver lemmaer af denne type langt fra altid behandlet ens. Så optræder verbet *blævre* ‘snakke, vrøvle, plapre’ i ODS-S (1994) med bl.a. en henvisning til substantivet *Blæver*, der vurderes at stamme fra jysk. Verbet *klævre* ‘klapre, rasle’ er lydligt sammenligneligt, og ODS’ brugere burde derfor kunne finde det under *klævre*. Det er imidlertid først under *II.klævre* (verbum) og her henvisningen til *Klæbber* (substantiv) at vi finder klare betydningsmæssige overensstemmelser med jysk *klævre*, nemlig ‘(klokke) klebel’, samt markøren “dial.”. Verberne *klævre*, *blævre*, *plævre* er også konstrueret ens: ~re-sufikset har både iterativ betydning (fx *klævre* ‘klapre (med), rasle, klirre; slå flere gange på noget, så det klinger el. larmer’) og forstærkende betydning (fx *klævre* ‘snakke meget, højroestet’) (se Hansen 1967:178ff.).

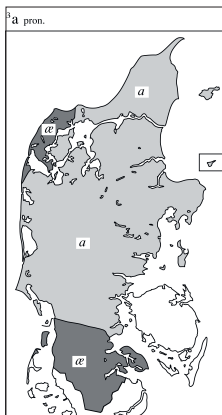
I JO bliver lemmaet for disse og lignende ord dannet i analogi med kendte rigsdanske former som fx *pladder*, *kobber*, dvs. kort vokal + dobbelt konsonant, dvs. *blævver/blævre* ‘tale meget, lade

munden løbe; sludre, vrøvle' (betydning 4), *klævver/klævve* 'klapre (med), rasle, klirre; ..' (betydning 1), og på sigt højst sandsynligt også *plævver/plævve* med bl.a. samme betydning som *blævver/blævve*. Formerne med -vv- afviger grafotaktisk fra rigssproget. Ifølge JO's materiale svarer udtaleformernes mediale konsonant til 'blødt' [b], [v], [w], [f], og lemmaet kunne ifølge korrespondensreglerne for så vidt godt have været *klæbre*, dvs. med et normaliseret b (se JO's Dialektkort 4.3).

4.3. Etymologisk gennemskuelige dialektord

Et eksempel på et dialektord med gennemskuelig etymologi, velkendt men ikke optaget i rigssproget, er 1. persons personlige pronomen *a*, i ODS med sprogbrugsbetegnelsen "jysk, især nørrejysk". JO's behandling af den jyske identitetsmarkør fylder af gode grunde meget mere end ODS'. Ordets udtale, og etymologi, udgør i JO øjensynlig en anden og afgørende parameter end i ODS. Udtaleformen *æ*, udbredt mod nordvest (Thy) og mod syd (Sønderjylland), har samme etymologi som *a* (både *a* og *æ* er ubrudte former af oldnordisk *ek*), og i JO behandles de derfor under samme lemma, nemlig den form der har størst udbredelse i Jylland, *a* (udtalen illustreres på et helsideskort, se kort 1). ODS har derimod en separat artikel *æ* på fire linjer, herunder en henvisning til *a*, hvorimod *a* af uforklarlige grunde ikke indeholder en henvisning til *æ* (Marius Kristensen og Valdemar Bennikes hovedværk inden for dialektgeografi var udkommet da ODS' artikel *a* blev redigeret); begge ODS-artikler indeholder en henvisning til rigsdansk *jeg*. Anvendelse af *a/æ* er i de jyske dialekter dominerende, men det fælledanske *jeg* bruges også og har faktisk selvstændigt lemma. Mens *jeg* har fælles etymologi med *a* (som brudt form af *ek*), afspejler brugen af *jeg* både sprogforandringsprocessen (jf. ovenfor) og et dermed sammenhængende divergerende brugsområde hvilket på bedst forsvarlig vis anskueliggøres som separate lemmaer. Det

særskilte brugsområde illustreres fx i følgende beskrivelse: *jeg* “trængte allerede i slutningen af 1800-t. frem på bekostning af det ældre *a*” i dele af Østjylland, Læsø, Djursland og i Århus (JO *jeg*). Og i betydningsafsnittet er det velbelyst i citatet: “[D]et meste af Jylland [betragtede] *jeg* langt op i 1900-t. som en fornemhed”, fx “Det var hendes mor, der var så fin på det; hun læste romaner / og sagde “*jeg*” om sig selv” (kilde fra Midtøstjylland, oversat).

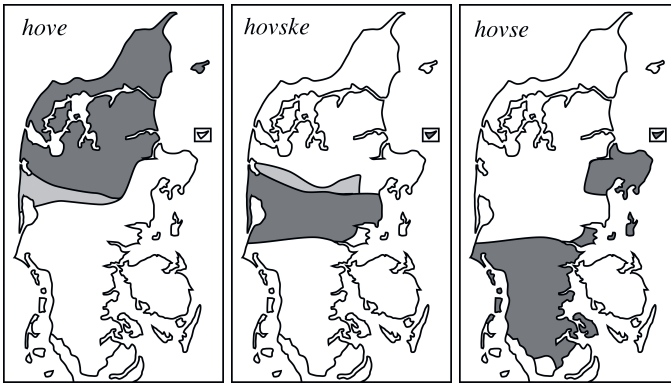
Kort 1: Udtalekort af ³a pron.

Et andet, mere komplekst eksempel på et særdialektalt ord hvis etymologi for så vidt er kendt, er verbet *huske* med variantformerne *hove*, *hovske* og *hovse* (se JO *huske*). Hvordan er brugerhensyn og loyalitet over for kildematerialet søgt afbalanceret i dette tilfælde? Lemmaet *huske* er primært valgt da det må formodes at være velkendt af brugerne. I modsætning til *jeg*, der faktisk bruges i jysk, dog i noget mindre omfang og med et noget andet brugsområde end de dominerende former *a* og *æ*, understøtter JO's materiale ikke skriftformen *huske*, dvs. udtaler der minder om rigssprogets [*husgø*]. Dette fremgår tydeligt af artiklens hoved: “**huske** verb. – kun i sideformerne **hove**, **hovske**, **hovse**.” Ovenikøbet kan sideformerne henføres til hvert sit udbredelsesområde hvorfor de

i lydhovedet også behandles særskilt: “a) hove (Nordjy, MVJy-N, Ommers, MØJy-NV, spredt i Hards-M, spor. i øvrige Midtjy; [...] – b) hovske (Hards-S, Fjends-S, MØJy-S, [...])”.

Verbet *huske*'s sideformer er alternative afledninger (~e, ~se og ~ske) af det gammeldanske substantiv *hugh* ‘hu’ (som i forbindelsen *komme i hu*), og sidst i artiklen optræder sublemmaerne *hovske* og *hovsken(de)* samt *hove*, alle substantiver med betydningen ‘hukommelse’. Under redaktionen blev det dog tydeligt at formen *hove* også blev anvendt med en helt anden betydning, nemlig ‘synes om; bryde sig om’ (se Grøftehaug & Sørensen 2004 samt JO ⁴*hove*). Også *hove* går tilbage til gammeldansk *hugh*, og det optræder desuden i JO's materiale som den yngre, af rigsdansk påvirkede form *hue*, lemmaets sideform, fx “god kaffe, meget sukker og megen fløde, det hover jeg (dvs. det kan jeg godt lide)” (kilde fra Sydøstjylland, delvis oversat og normaliseret).

Ordnes fælles etymologi tilsiger at redaktøren kunne have valgt at udarbejde en betydningsopdeling under lemmaet *huske*, eller på grund af manglende belæg måske snarere under lemmaet *hove*, og på den måde have gjort rede for de forskellige betydninger der på sin vis kunne modsvare den ‘brede’ betydning ordet oprindeligt må have haft (se Grøftehaug & Sørensen 2004:39f.). Men det ville i givet fald ikke have tjent brugerhensynet, især ikke når udtaleformernes forekomst i JO's kildemateriale i den valgte løsning er knyttet (nogenlunde) præcist til de forskellige betydninger. Fleksibiliteten ved JO's løbende onlinepublikation og fokuset på ordbogens brugere har vist sig netop ved disse artikler, der i forlængelse af Grøftehaug & Sørensen (2004) faktisk blev forenklet yderligere. En oprindelig foreslået homonymopdeling ⁴*hove* ‘huske’ og ⁵*hove* ‘synes om’ blev ændret til den nuværende opdeling mellem *huske* med sideformer og ⁴*hove* (se kort 2).

Kort 2: Udbredelseskort til *huske*. Det mørkegrå område afspejler at der er mange belæg i JO's kildemateriale ('tæt afhjemlet'), det lysegrå at det optræder mere spredt ('spredt afhjemlet'); sporadisk optrædende former angives ikke på JO's udbredelses- eller spaltekort men fremgår af den etymologiske parentes.

At ØMO har truffet lignende beslutninger, fremgår fx af artiklen *klove*:

klove I (også **kløve**, **kleve**, **klov** mfl) [...]

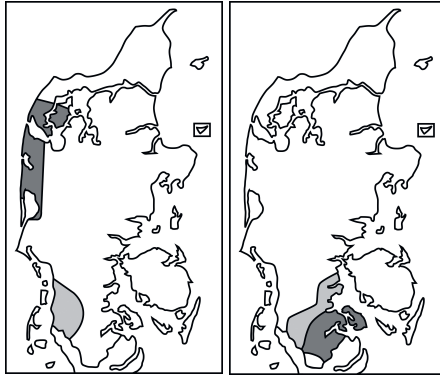
– Etym: *klov* I 'kløftet hov', *klov* II 'favnebrænde', *klove* I 'bøjle, bindsel, kløftet gren', *kløv* III 'kløft' og *kløv* IV 'flækkeled i sten' er etym beslægtet og til dels identiske (jf sideformer til opslagsformer), men er her opdelt i ord efter betydning.

Generelt lemmatiseres dialektale ord af type 3 (dvs. med gennemskuelig etymologi men ikke umiddelbart kendt i rigssproget) først og fremmest efter de gældende korrespondensregler. Således korresponderer udtaleformen [*glå:s*] med en normaliseret form *glase*

(langt [a·] udtales i store dele af Jylland som [å·], og det oprindelige tostavellesord er underlagt apokope og bliver dermed enstavellesord, se JO's Dialektkort 1.3 og 2.3). Lemmaet er 'glase "slikke (noget) rent (typisk et pillet æg, spor. også et øje)" og stemmer overens med vestnordisk *glæsa* 'smykke med noget strålende' og norsk og svensk *glasa* 'gøre noget blankt, glasere'; verbet er spredt afhjemlet i Nørrejylland, fx i følgende kontekst: "når en kone havde pillet æg til skidne æg, og de var blevet lidt sorte af hendes fingre, så puttede hun dem (dvs. æggene) i sin mund, drejede dem og lod dem falde ned i et fad uden at røre mere ved dem; det kaldte de i gamle dage at glase æg" (kilde fra Herningengen, oversat).¹

Et andet måske mere kompliceret eksempel er ordformen *fej*. I rigssproget er *fej*, der går tilbage til oldnordisk *feigr*, kendt med bl.a. betydningerne 'dødsens' og 'krysteragtig' (sidste betydning er i ældre nydansk indlånt fra tysk, se ODS II. *fej* eller *feig*). I JO's materiale findes kun oplysninger om *fej* i den første betydning: "skæbnebestemt til at dø; nær ved at dø", fx "det er vejr for fej (dvs. dødsens) mennesker på havet), sagde en gammel Kone i Vedersø en Nat det var Storm" (kilde fra Vestjylland, lettere omarbejdet og oversat). Adjektivet *fej* i denne betydning optræder i et nord-vestjysk område, langs med Vesterhavet, med spredt afhjemlede kilder i et mindre sydvest-sønderjysk område (se kort 3: 'fej), og det udtales med stød, fx [fêˀj] Vends, [fêjˀ] Thy, [fæjˀ] Mors osv.

1 Det i rigssproget kendte *glase* 'sætte vinduer i', beslægtet med substantivet *glas*, forekommer også i jysk og optræder under homonymet ²*glase*.

Kort 3: ¹fej og ²fej 3.

JO's materiale indeholder imidlertid oplysninger om et andet *fej* der også bruges som adjektiv men der har en anden etymologi, udtale, udbredelse og en helt anden betydning; det præsenteres derfor under et nyt lemma, ²*fej*. Dette *fej* kommer af fransk *fait*, indlånt gennem middelnedertysk *fejt*, som det jyske *fej* vist også engang har haft som grundform (se sideformen *fejt*; JO bringer "et feyt sneefog" fra en kilde fra 1771), og som *fej* muligvis er en subtraktionsdannelse til (se Bjerrum 1987:41). Adjektivet udtales i modsætning til ¹*fej* uden stød, men det kan skyldes at ordet kun er optegnet fra kilder i det stødløse område i det sydøstlige Sønderjylland (se kort 3: ²*fej* 3), hvilket understøtter at ordet er indlånt gennem middelnedertysk. Betydningerne er imidlertid noget modsatrettede: på den ene side betyder *fej* 'pyntet, smuk; rask, dygtig' (betydning 1), fx "hun har håret fejt (dvs. fint) sat op" (kilde fra Sundeved ved Als, normaliseret), og på den anden side 'slem, slet' (betydning 2), fx "det var en fej (dvs. slem) tid, krigen" (kilde fra Sydvestsønderjylland, normaliseret og bearbejdet); endelig får betydningen en mere blandet, dog ofte forstærkende karakteristik: 'udmærket, fin, god; gevaldig, drabelig; (rigtig) meget, slem, skrækeligt' (betydning 3), fx "en fejt (dvs. rigtig god) gård" (kilde

fra Østsønderjylland, normaliseret og bearbejdet) eller “(de) var kommet fejt (dvs. slemt) i armod” (kilde fra Flensborgegnen, normaliseret). Det er oplagt at JO’s kildemateriale kræver et separat lemma, et der også på grund af korrespondensreglerne passer ind. Måske lige bortset fra at det generelt er problematisk at opstille en norm for diftonger; således udtales *fej* både med *-æj* og *-aj* og kan desuden i skriftlige kilder findes med *ei*. Det er derfor klart et etymologisk princip der har spillet ind ved lemmatiseringen her.

4.4. Etymologisk uigennemskuelige dialektord

Dialektale ord med uigennemskuelig etymologi dannes som nævnt ovenfor som regel på baggrund af korrespondensreglerne og afspejler derfor i høj grad den eller de bagvedliggende udtaleformer. Således svarer udtaleformer som fx [*dal·*] og [*dal*] til lemmaet *dalle* (først og fremmest pga. apokope, se Dialektkort 1.3); der er tale om et kælenavn til en gås, fx “Børnene kalder ænderne wakker, og gæssene dalder” (kilde fra Midtøstjylland, normaliseret). Udtaleformen [*a·ne*] med tonalaccent svarer til *arnet* (bortfald af *-r* og *-et* i området, se JO’s Dialektkort 4.9 og 6.1). Tæt er også overensstemmelsen mellem udtaleformen [*alegej*], evt. med stød [*alegæj*], og lemmaet *allegej* (i rigsdansk markeres kort vokal i tostavellesord som regel med efterfølgende dobbeltskrevet konsonant). Substantivet er af uvis oprindelse og betyder ‘sjov, halløj’, fx “sikken en alegej, der er i dem (om heste, der slår op og er kåde)” (kilde fra Sydsamsø, normaliseret).

5. JO’s henvisningsapparat

Det kan være svært for især den almindelige bruger faktisk at finde det ord han/hun er stødt på. Derfor har JO oprettet et omfattende henvisningsapparat der skal hjælpe brugeren med at finde frem til

det rette lemma. JO har to søgefelter, et hvor brugeren kan taste en ordform ind, et andet hvori brugeren kan skrive de første to-tre bogstaver hvorefter der kommer en alfabetisk liste frem. Begge er koblet til den bagvedliggende database med henvisningsformer, og brugeren vil derfor enten blive ført direkte hen til det søgte lemma eller få nogle forskellige forslag. Henvisningsapparatet bliver løbende vedligeholdt da redaktørerne under redaktionen lægger lemmaernes sideformer og lydformer, samt i et vist omfang skrevne former, fx hvis de optræder hos kendte forfattere, ind i databasen hvorfra de forskellige søgninger kan trækkes. Også mindre anvendte former der fx kan optræde som sublemma i en artikel, bliver lagt ind i databasen, og også disse kan brugeren derfor relativt let finde.

En bruger der har hørt en form som *hjøli*, taster formen ind i søgefeltet og kommer direkte hen til artiklen *hø·le*. Nogle søgninger giver imidlertid mange henvisninger, og man kan synes at JO på den måde gør den almindelige bruger en bjørnetjeneste. Fx giver en søgning på *bår* brugeren ni forskellige henvisninger til artikler (via link): ¹*båd* (subst.), ¹*både* (subst.), ¹*båre* (subst.), *bære* (verb.), ¹*bade* (verb.), ²*bar* (adj.), ¹*bare* (verb.), ²*bare* (adv., konj.), *barn* (subst., sms.led). Den almindelige bruger vil formentlig ret hurtigt give op, for fører JO's henvisning til et lemma + ordklassebetegnelse nødvendigvis hen til det søgte ord? Er oplysningen tilstrækkelig i forhold til den søgte form, inkl. evt. kontekst? Muligvis kunne flertydigheden afhjælpes ved at bringe ultrakorte betydningsangivelser, i lighed med fx praksis i RO?

Kunne et veludviklet henvisningssystem mon løse op for lemmatiseringspraksis i JO? Ikke umiddelbart. JO indeholder fællesdanske og dialektale ord, side om side, hvorfor der er behov for nogle grundlæggende principper for hvordan dette komplekse ordstof tilrettelægges, så både brugerhensynet og loyaliteten over for kildematerialet tilgodeses.

6. Opsamling, plads til forbedring?

Til trods for at JO's lemmatiseringsprincipper er nødvendige i forbindelse med redaktionsarbejdet, er der ikke i hvert et tilfælde tale om knivskarpe afgrænsninger mellem de forskellige lemmatyper (se ovenfor). Automatik bliver der aldrig tale om, og redaktørerne skal til enhver tid vægte og veje JO's omfangsrige og meget forskelligartede kildemateriale, både i behandlingen af fællesdanske og dialektale ord (se også Gudiksen 2005). På baggrund af disse principper er det redaktørens opgave at tolke og vurdere de forskellige kilders oplysninger om en ordforms udtale, udbredelse og betydning, og hvordan denne information efterfølgende får plads i ordbogen, og under hvilket lemma.

Det tidlige aspekt spiller ligeledes en vigtig rolle for JO da en del af ordstoffet i kildematerialet refererer til en ældre tid nutidige brugere kender mindre og mindre til. JO er 100 % en netresource, og dermed er det umiddelbart let, men ikke nødvendigvis ikke-ressourcekrævende, at justere redaktionsprincipper, fx i forhold til hvilken sprognorm dialektmaterialet skal holdes op imod (se ovenfor). JO's vigtige funktion som dokumentationsordbog står imidlertid fast, for fx forespørgsler om (det gamle) jysk i fx Aakjærs sange bliver ved med at komme (fx *kaw* og *glajs* i Aakjærs *Skuld gammel venskab rejn forgo* i Højskolesangbogen, se Arboe 2002), og interessen for 'gamle dage' er ikke blevet mindre. Internetpubliceringen har også gjort det muligt at åbne op til et større publikum, og den målgruppe er redaktionen i stigende grad meget bevidst om at betjene bedst muligt.

Litteratur

Ordbøger

- DDO = *Den Danske Ordbog*. <ordnet.dk/ddo> (juni 2015).
- JO = *Jysk Ordbog*. <www.jyskordbog.dk> (juni 2015).
- NO (1990) = *Politikens Nudansk Ordbog*. 14. udgave, 2. oplag. København: Politikens Forlag A/S.
- NO (1999) = *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi*. 1. udgave, 1. oplag. København: Politikens Forlag A/S.
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog*. <ordnet.dk/ods> (juni 2015).
- ODS XXVIII (1956) = *Ordbog over det danske Sprog*. Bd. XXVIII (Liste over forkortelser ...). København: Gyldendalske Boghandel.
- ODS-S (1994) = *Ordbog over det danske Sprog Supplement*. Bd. II. Bi – Dozer. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (udg.). København: Gyldendal.
- RO = *Retskrivningsordbogen* på nettet. <dsn.dk/ro> (juni 2015).
- ØMO (1992 ff.) = *Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer*. Institut for Dansk Dialektforskning (senere Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut), Københavns Universitet (udg.). København: C. A. Reitzels Forlag (i dag Syddansk Universitetsforlag).
- ØMO-Tillæg (1992) = *Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer*. Tillægsbind. Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet (udg.). København: C.A. Reitzels Forlag.

Anden litteratur

- Arboe, Torben (2002): Skuld gammel venskab rejn forgo ... / Auld Lang Syne – om sproget mv. i Jeppe Aakjærs og Robert Burns' velkendte vise. I: *Ord & Sag* 22, 16-39.
- Arboe, Torben (2012): Dialekter og standardsprog – synspunkter og undersøgelser siden 1960. I: *Ord & Sag* 32, 18-34.
- Bennike, Valdemar & Marius Kristensen (1898-1912): *Kort over de danske Folkemål med forklaringer*. København: Gyldendalske Forlag, Nordisk Forlag.
- Bjerrum, Marie (1987): Det sønderjyske fejt. I: *Danske Folkemål*. Bd. 29, 39-49.
- Grøftehaug, Nina K. & Viggo Sørensen (2004): Det howwer a godt! I: *Ord & Sag* 24, 39-54.
- Gudiksen, Asgerd (2015): Fællesdanske ord i Ømålsordbogen. I: Inger Schoonderbeek Hansen & Tina Thode Hougaard (udg.): *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet, 131-145.
- Hansen, Inger Schoonderbeek (2007): Rigsmål i en dialektordbog – om redaktion af ordet *hvad*. I: Torben Arboe (udg.): *Nordisk dialektologi og sociolingvistik*. Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, 175-182.
- Hansen, Aage (1967): *Moderne dansk*. Bd. III. Sprogbeskrivelse. København: Grafisk Forlag.
- Jervelund, Anita Ågerup (2007): *Sådan staver vi – om ortografi og stavfejl*. København: Dansk lærerforeningens Forlag og Dansk Sprognævn.
- Rasmussen, Ove (2002): Jysk Ordbog – en 70-årig med fremtid i. I: *Ord & Sag* 22, 4-15.
- Pedersen, Karen Margrethe (2004): Retskrivningsordbogen og dialekterne. I: Henrik Jørgensen & Peter Stray Jørgensen (udg.): *På godt dansk*. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen. Århus: Wessel og Huitfeldt, 217-222.

Sprognævnsbekendtgørelsen (1997/2009) = Bekendtgørelse om Dansk Sprognævns virksomhed og sammensætning, oprindeligt LOV nr 320 af 14/05/1997, senest reviderede udgave BEK nr 178 af 09/03/2009, offentliggjort 13-03-2009 af Kulturministeriet. <<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=123673>> (juni 2015).

Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Inger Schoonderbeek Hansen
lektor, ph.d.
Jysk Ordbog
Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning
Aarhus Universitet
Jens Chr. Skous Vej 4
DK-8000 Århus C
jysis@dac.au.dk

Finlandssvenska i SAOL och andra ordböcker

Charlotta af Hällström-Reijonen

In this paper I discuss to what extent Finland-Swedish shibboleths, so-called *Finlandisms*, are found in different dictionaries. The dictionaries consulted in this analysis include two standard Swedish dictionaries, five Finland-Swedish dictionaries and a Finnish-Swedish bilingual dictionary. I also discuss the difference in attitude towards Finlandisms in two of these dictionaries, the Finland-Swedish dictionary *Finlandssvensk ordbok* (FSOB) and the Swedish phraseological dictionary *Svenskt språkbruk* (SSB). The main focus of the paper, however, is on Finlandisms (marked *finl.*) in the 14th edition of the Glossary of the Swedish Academy (SAOL). I discuss the aim with Finlandisms in SAOL, and the principles employed in the inclusion of these items.

1. Inledning

I denna artikel ger jag en överblick över finlandismers förekomst i åtta olika ordböcker och ordlistor. Därtill jämför jag finlandismerna i *Svenskt språkbruk* (SSB) med *Finlandssvensk ordbok* (FSOB). Slutligen redogör jag för tidigare och nuvarande principer för urvalet av finlandismer i SAOL, i fråga om den fjortonde upplagan utgående från det urvalsarbete jag själv gjort.

Jag definierar finlandssvenska som en överregional varietet av svenskan som är karakteristisk för finlandssvenskar i tal och skrift och som kännetecknas av vissa finländska särdrag.¹ Finlandism definierar jag som ett ord, en fras eller en struktur som bara an-

1 Se af Hällström-Reijonen (2012:14–17) för en vidare diskussion kring begreppet *finlandssvenska*.

vänds i finlandssvenska samt i finlandssvenska regionalspråk eller som i dem används i en annan betydelse än i svenskan i Sverige. Även uttryck som är påfallande mer frekventa i finlandssvenska och finlandssvenska regionalspråk än i svenskan i Sverige kan räknas som finlandismer.²

2. Finlandismer i ordböcker

Finlandssvenskan är förhållandevis väl beskriven och representerad i olika ordböcker. I tabell 1 nedan finns sådana ordböcker samlade som systematiskt tar upp finlandssvenska särdrag.

Två av dessa ordböcker kan klassas som rent deskriptiva, nämligen den materialbaserade dialektordboken *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO) och amatörordlistan *Finlandssvenska ord och uttryck* (Stenmark 1983). Även *Svenskt språkbruk* (SSB) kan räknas som deskriptiv, medan *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) utgör en hybrid, eftersom den är norm för böjning och stavning, men i princip deskriptiv för ordförrådets del. (Jag går närmare in på SAOL:s norm i avsnitt 4 i denna artikel.)

Finlandssvensk ordbok (FSOB) kan räknas till gruppen avgränsade ordböcker, och bland dem definieras som en regionalismordbok (Sandström u.u.). FSOB är både normativ och deskriptiv. I fråga om normativiteten kan uppslagsorden delas upp i finlandismer som accepteras och i finlandismer som det avråds ifrån i neutral sakprosa. (Se af Hällström 2002 för en närmare beskrivning av FSOB.)

² Se af Hällström-Reijonen (2012:78–84) för en vidare diskussion kring begreppet *finlandism*.

Ordbok	Antal finländska särdrag, ev. totalt antal uppslagsord
FO, <i>Ordbok över Finlands svenska folkmål</i>	65 000 artiklar (A–Och)
<i>Finlandssvenska ord och uttryck</i>	4 200 uppslagsord
SFSO, <i>Stora finsk-svenska ordboken</i>	2 100 finländska termer, 1 200 finlandismer av totalt 90 000 uppslagsord ³
FSOB, <i>Finlandssvensk ordbok</i>	2 550 uppslagsord
<i>Finlandssvensk ordlista, Paulas pörte</i>	660 finlandismer
<i>Svensk uttalsordlista</i>	ca 500 av totalt 6 000 ord ⁴
SAOL, <i>Svenska Akademiens ordlista</i>	260 av totalt 126 000 ord
SSB, <i>Svenskt språkbruk</i>	142 av totalt 85 000 fraser

34

Tabell 1: Ordböcker som tar upp finländska särdrag i svenskan, i storleksordning enligt antal finländska särdrag.

Den för utomstående kanske något överraskande normativa synen i FSOB kan tillskrivas följande faktorer: den historiska och ideologiska bakgrund där finlandssvenskar sett ett gemensamt svenskt språk i Sverige och Finland som en överlevnadsstrategi (af Hällström-Reijonen 2012; Thylin-Klaus 2012) samt att ordboken är skriven av en språkvårdsinstans med finlandssvenskar som målgrupp och vars syfte är att ”öka medvetenheten om finlandismer bland finlandssvenskarna och på det sättet hindra finlandssvenskan från att fjärma sig från rikssvenskan” (FSOB 2008:3).

Uttalsangivelserna i *Svensk uttalsordlista* (1994) kan ses som normativa, åtminstone om man ser till förordet: ”Alla de uttalsformer som redovisas har av redaktionen bedömts som acceptabla, med de regionala och stilistiska begränsningar som anges.” (1994:15).

3 E-post från Nina Martola 12.1.2015.

4 Särfinländska uttalsangivelser. E-post från Mikael Reuter 12.1.2015.

De svenska ekvivalenterna i *Stora finsk-svenska ordboken* (SFSO) ska kunna användas vid översättning från finska, varför man kan se ordboken som normativ.⁵ Förutom ovannämnda ordböcker finns det även finlandssvenska amatörordlistor på nätet. Av dem är *Finlandssvensk ordlista* på bloggen Paulas pörte troligen den mest omfattande med ca 660 finlandismer.

3. Finlandismerna i *Svenskt språkbruk*

När den fraseologiska ordboken *Svenskt språkbruk* (SSB) utkom 2003 väckte den en viss irritation hos finlandssvenska språkvårdare (Lyly 2006:186). Orsaken var att SSB redogör även för sådana finlandismer som den finlandssvenska språkvården avrätt ifrån:

De finlandssvenska språkvårdarna är kanske mindre förtjusta, för många av fraserna ovan är sådana som inte rekommenderas av t.ex. *Finlandssvensk ordbok* [...].
(Martola 2003:25)

Man kan tycka att finlandssvenskar borde vara nöjda över att SSB är frikostigare med att redovisa finlandismer än vad ordböcker i Sverige brukar vara, men Lyly (2006:191) antar att den negativa reaktionen beror på att redaktionen på SSB hade ett annat perspektiv än de finlandssvenska språkvårdarna, bland annat eftersom målgruppen inte var finlandssvenskar i första hand.

Redaktionen på SSB gjorde det finlandssvenska urvalet med tanke på en rikssvensk läsekrets. Man ville inte att de avvikande uttryck, som de facto finns både i det finlandssvenska skriftspråket och i talspråket, skulle uppfattas som oriktig svenska utan som en faktiskt existerande variant av svenska. (Lyly 2006:191)

5 Mer om SFSO i Cantell (2015) och Martola (1992).

För att undersöka om det fanns någon grund för språkvårdarnas irritation, har jag därför jämfört SSB med FSOB (2008), för att se hur FSOB förhåller sig till de finlandismer som behandlas i SSB.

I SSB finns sammantaget 142 finlandismer.⁶ Av dessa finns 129 i FSOB. FSOB förhåller sig neutral till största delen av dem, nämligen 83. Mildt avrådda är 11 (t.ex. ”använd hellre x”) medan 35 av dem är klart avrådda (”använd i stället x”, ”använd inte i betydelsen x”, o.likn.)

Exempel på finlandismer i SSB med mild avrådan i FSOB är:

- an efter ’efter hand’
- is; svart is ’blixthalka’
- liten; från liten ’ända från barndomen’

Klart avrådda finlandismer i SSB är exempelvis:

- laga ’göra, tillverka’
- rock; udda rock ’kavaj’

Finlandismer som inte tas upp i FSOB men som finns nämnda i SSB är:

- bort och an ’fram och tillbaka’
- brasa: fira brasa ’sitta framför brasan’
- bänk; ngn är/går under bänken ’om att gå på tok eller misslyckas’
- flitig; ngt är i flitig användning ’ngt används ofta’
- kungörelse; officiell kungörelse ’officiellt meddelande’
- kungörelse; offentlig kungörelse ’officiellt tillkännagivande’
- mage; på nykter mage ’innan du har ätit’
- nerv; ha nerverna på ytan ’när man är mycket nervös eller stirrig’
- näsa; hoppa ngn på näsan ’om att ge sig på ngn el. angripa ngn’

6 Tack till Mathias Thiel, datalingvist på Norstedts förlagsgrupp AB, som för min räkning tagit fram finlandismerna i SSB.

- socker; innehålla/erbjuda etc. ngt som socker i botten 'när den verkliga belöningen kommer på slutet'
- spjälka upp 'dela upp, splittra'
- ställe; stampa på stället 'om att stagnera'
- åtal; resa åtal 'väcka åtal'

Man kan alltså konstatera att det finns en viss grund för irritationen mellan de finlandssvenska språkvårdarna och redaktörerna för SSB, även om det i efterhand för en utomstående närmast ser ut som en revirstrid. Det finns nämligen avrådade finlandismer också i SAOL 12 (1998), den upplaga som förelåg när SSB kom ut. Det hade ingen ifrågasatt. Finlandismer som avråds i FSOB (upplaga 3, 2000) finns också i SAOL 13 (2006).⁷ Finlandismurvalet i bägge upplagorna gjordes av språkvårdare på dåvarande Forskningscentralen för de inhemska språken (numera Institutet för de inhemska språken).

4. Finlandismerna i *Svenska Akademiens ordlista*

Den fjortonde upplagan av *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL 14, 2015) innehåller ca 260 finlandismer. Men det är inte första gången det finns finlandismer i SAOL. Första gången förkortningen *finl.* finns med i förkortningslistan i SAOL är nämligen i den tionde upplagan (1973). Man kan alltså säga att det åtminstone från och med 1973 har funnits ett medvetet inslag av finlandismer i SAOL.

Finlandism-redaktör för SAOL 10 var professor Carl-Eric Thors vid Helsingfors universitet, och antalet finlandismer var 50. I SAOL 11 (1986) hade Thors samarbetat med Mikael Reuter på dåvarande Forskningscentralen för de inhemska språken (Geller-

7 Åtminstone följande finlandismer som finns i SAOL 13 är avrådade i FSOB (3 uppl. 2000): *boägg* 'grundplåt', *järnranson* 'koncentrerad dos', *klottpapper* 'kladd', *muntur* 'syl i vädret', böjningen *spjälkte* 'spjälkade', *trumpetist* 'trumpetare'.

stam 1987), och antalet finlandismer hade då stigit till 136. I SAOL 12 (1998) hade antalet stigit ordentligt; redaktören Chris Silverström på Forskningscentralen för de inhemska språken hade tagit fram en lista på närmare 1000 finlandismer, som sedan i samarbete med Svenska språknämnden i Finland reducerades till 350 stycken. (Svenska språknämnden i Finland 9.11.1992; Gellerstam 2009: 76–77) Cirka 350 finlandismer finns det också i SAOL 13 (2006). Urvalet för 13 upplagan gjordes av Mikael Reuter och Jennie Storgård på Forskningscentralen för de inhemska språken, även denna gång i samarbete med Svenska språknämnden. SAOL 14 innehåller något färre finlandismer, som sagt ungefär 260 stycken. Urvalet gjordes av mig i samarbete med Svenska språknämnden, mina kolleger på Institutet för de inhemska språken och några utvalda språkexperter.

En fråga som osökt uppstår är varför det ska finnas finlandismer i SAOL överhuvudtaget. Molde (1987) ansåg att svenskar i Sverige behöver det för att förstå finlandismer de råkar på, och att antalet finlandismer i SAOL gärna kunde vara större. Därtill menade Molde att det finns en historisk och moralisk förpliktelse till att ha finlandismer i SAOL:

SAOL är ju Svenska Akademiens ordlista över svenska språket – och svenskan är Finlands andra officiella språk. Vi har i Sverige en både historisk och fortsatt moralisk förpliktelse att värna om och respektera också finlandssvenskan.

Martola (2007:256–257) diskuterar finlandismernas uppgift i SAOL i en recension av SAOL 13, och menar att det knappast är troligt att finlandismerna i SAOL finns med för de finländska användarna, annat än som en signal att finlandssvenskan är en accepterad del av svenskan. Det sannolika är att svenskar i Sverige är den primära målgruppen och att avsikten för finlandismernas del närmast är deskriptiv. Men för deskriptiva ändamål är de 340 finlandismerna i SAOL i minsta laget, menar Martola.

Enligt Malmgren⁸ ska finlandismerna i SAOL i första hand ge en signal om att finlandssvenskan är en viktig varietet av svenskan, men det finns även ett deskriptivt syfte med sverigesvenskar som målgrupp, även om det syftet är mindre.

Att finlandssvenskan är en viktig varietet bekräftas i inledningen till SAOL 13. Finlandismerna sägs inta en särställning i förhållande till andra regionala ord i svenskan ”i kraft av svenskans status som ett av de officiella språken i Finland”. Men man kan se att finlandismerna trots det inte har samma status som ord som ingår i standardspråket. Ett finlandssvenskt ord som har tagits in i SAOL innebär nämligen ändå inte att det tillhör det svenska riksspråket, trots att det har bedömts som relativt etablerat i finlandssvenskt språkbruk. (SAOL 2006:XX)

I kontrast till att finlandismer enligt inledningen till SAOL 13 alltså inte tillhör det svenska riksspråket, står Allén (1986) som stipulerar att vi lugnt ska kunna använda alla ord i SAOL:

Det kan inte nog inskräpas, att det faktum att ett ord saknas i ordlistan inte får tolkas som att det inte tillhör språket. Hundratusentals ord med hemortsrätt i svenskan skulle kunna tillfogas. Å andra sidan är meningen med den samling rekommendationer som SAOL utgör, att man i allmän-språkliga sammanhang lugnt skall kunna använda de ord och former som förtecknas. (Allén 1986:259)

Det finns alltså en konflikt mellan SAOL:s höga normstatus, som innebär att alla ord i SAOL lugnt ska kunna användas, samtidigt som finlandismerna i SAOL inte nödvändigtvis kan användas i alla sammanhang. Förmodligen har Allén med detta avsett de omar-kerade uppslagsorden, och inte alla uppslagsord i SAOL, inklusive exempelvis svordomar och grova könsord, som inte kan användas i alla allmänspråkliga sammanhang.

8 E-post 10.4.2013 från Malmgren till artikelförfattaren.

4.1. Tidigare urvalsprinciper

Mattson (1974:72–74) skriver beträffande urvalsprinciperna för SAOL 10, den första upplagan som medvetet har tagit in finlandismer, att man i urvalet av dem beaktade ordens spridning i andra svenska regioner: ”Ett antal finlandssvenska ord har också förtecknats, särskilt sådana som har motsvarigheter i sveamålen eller i norrländska mål.”

För SAOL 11 har jag inte hittat några explicita urvalsprinciper, men urvalsprinciperna för SAOL 12 är protokollförda på Svenska språknämnden i Finlands sammanträde den 9 november 1992:

- Urvalsprinciperna bör vara desamma som för SAOL i övrigt.
- Avgörande för urvalet bör vara frekvens, aktualitet och acceptabilitet. Officiella ord med tillräckligt hög frekvens bör tas med, även om de inte är så bra språkligt sätt (sic!). En viss återhållsamhet är dock på sin plats när det gäller floran av titlar och militära grader.
- Direkta lånord från finskan bör tas med bara i undantagsfall.
- Ordlistan bör kunna betraktas som normerande också i fråga om de finlandssvenska orden.
- I förordet bör påpekas att de rikssvenska motsvarigheterna vanligen är fullt gångbara även i Finland.

Språknämndens princip *acceptabilitet* (andra punkten) står i konflikt med *SAOL:s urvalsprinciper i övrigt* (första punkten), eftersom SAOL för ordförrådets del är en deskriptiv ordbok utom beträffande de engelska lånorden, anglicismerna, och vissa sammansättningar. Se inledningen till SAOL 12:

Till de områden där ordlistan väger språkbruk mot normeringssträvanden hör behandlingen av engelska lånord, särskilt försöken att undvika de svårhanterliga engelska pluralformerna, stavning med enkel konsontant efter kort vokal (*shop, hit* osv.) och vissa ordbildningstendenser (*dopning, mobbning* osv.). Ett annat område där normering i hög grad är påkallad gäller reglerna för sammansättning i enskilda ord där språkbruket ibland kan förefalla helt godtyckligt (ett exempel är sammansättningar med *chef-*). (SAOL 1998:XIII)

Man kan alltså konstatera att finlandismerna i motsats till vad som sägs i första punkten valts ut på andra grunder än de övriga uppslagsorden i SAOL och att språknämnden haft en normativ syn på urvalet. Däremot verkar det intressant nog finnas vissa paralleller mellan behandlingen av finlandismer och anglicismer.

Reuter (2005:3–4) skriver beträffande urvalet i den trettonde upplagan att finlandismerna i SAOL ska vara väl etablerade och accepterade i finlandssvenskan, även om de kan vara vardagliga. ”Ord som Finlandssvensk ordbok avråder från (till exempel *hålsstans* för *hålslag*, *kanister* i betydelsen ’dunk’) bör därför inte ingå i SAOL” skriver Reuter, som dock understryker att urvalet är subjektivt. För att undvika subjektivitet borde man antingen ha utslutit alla finlandismer helt, eller tagit med alla utan urskillning, menar han.

4.2. Frekvens, aktualitet och geografisk spridning

I motsats till redaktörerna för tidigare upplagor har jag i mitt arbete haft tillgång till en relativt stor finlandssvensk textkorpus (knappt 78 miljoner ord) i Språkbankens Korp vid Göteborgs universitet och har därför där kunnat kontrollera frekvenser för alla

ord. Men eftersom Korp mest innehåller tidningstexter har jag för de vardagligare och ovanligare finlandismernas del kompletterat med sökningar med sökmotorn Google. På detta sätt har jag fått en uppfattning om både ordens frekvens och aktualitet.

Också den geografiska spridningen har haft en inverkan på urvalet, men inte på samma sätt som i SAOL 10, eftersom en eventuell förekomst i sveamålen eller i de norrländska målen inte har varit ett argument att ta in en finlandism i SAOL 14. Däremot har jag medvetet försökt jämma ut spridningen mellan de svensktalande områdena i Finland. I tidigare upplagor har urvalet haft en viss övervikt för det sydfinlandssvenska. Nu har ord som förekommer i alla finlandssvenska regioner (t.ex. *flankstöd* 'få stöd från utomstående person el. grupp') fått förtur framför sådana som bara förekommer i södra Finland (t.ex. *snarvel* 'sladder, pladder', *ilskas* 'vara ilsken') och i viss mån har jag även tagit in ord typiska för Österbotten eller Åland (t.ex. det österbottniska kortspelet *pidro* och det åländska vetebrödet *hemvete*).

4.3. Acceptabilitet

Frågan om finlandismers acceptabilitet lyfter för den finlandssvenska redaktörens del fram konflikten mellan rollen som deskriptiv lexikograf och rollen som normativ språkvårdare.

En princip har varit att man inte ska ta med sådana finlandismer i SAOL som språkvårdarna vid Institutet för de inhemska språken avråder från i andra sammanhang (t.ex. i FSOB). Mottot kan också sägas ha varit ”hellre fälla än fria”, vilket innebär att om det rätt tveksamhet till om finlandismen kan anses vara accepterad har den inte fått komma med i SAOL.

Följande typer av finlandismer har tagits in i SAOL 14, förutsatt att de är tillräckligt frekventa, finns i alla regioner och även i övrigt accepteras av språkvården:

- officiella finlandismer, dvs. finlandismer som är etablerade genom lagstiftning eller andra auktoriserade beslut t.ex. *läroavtalsutbildning* 'yrkesutbildning som genomförs genom praktik i arbetslivet', *realämnesprov* 'studentexamensprov i orienteringsämne', *rättsnotarie* 'person med lägre juridisk examen',
- oegentliga finlandismer, dvs. svenska ord för finländska företeelser som saknar någon annan svensk benämning, t.ex. *bebé* 'liten, rund smördegbakelse med glasyr och smörkrämsfyllning', *rosoll* 'rödbetsallad som äts vid jul', *svartbröd* 'råglimpa med malt och sirap', *venetiansk afton* 'fest som avslutar sommarstugesäsongen',
- finlandismer som fyller lucka i ordförrådet, t.ex. *ruska* 'lövtträds höstfärger', *spetsvilla* 'hus med snickarglädje',
- vardagliga finlandismer, t.ex. *klott* 'kladd', *rådda* 'stöka till, blanda ihop', *sritta* 'skvätta, stänka', *tupp* 'toalett, dass', *vap-pen* 'valborgsmässoafton och första maj'.

Däremot har semantiska finlandismer, dvs. ord med annan betydelse i finlandssvenskan än i svenskan, finlandismer med direkt motsvarighet i sverigesvenskan, morfologiska finlandismer och finlandismer som blivit inaktuella uteslutits ur SAOL 14. Därtill har som sagt en del sydfinlandssvenska ord strukits för att jämna ut den geografiska spridningen.

Till finlandismerna som strukits inför SAOL 14 hör *arbetsdryg* (direkt motsvarighet i svenskan: 'arbetskrävande'), *glansbild* ('bokmärke', minskat kraftigt i användning), *samgång* (språkvården avråder från ordet i andra sammanhang, direkt motsvarighet i svenskan: 'samgående, sammanslagning'), *skogsbässe* ('fästing' minskat kraftigt i användning), *söndra* 'slå sönder' (semantisk), *tassig* 'fänig' (regional och vardaglig), *trumpetist* (morfologisk finlandism + direkt motsvarighet i svenskan 'trumpetare').

Total principfasthet fungerar emellertid inte i sådana här sammanhang, även om det är viktigt att ha principerna klara för sig. Den finländska benämningen på en kanelbulle, *örfil*, har visserligen en direkt motsvarighet i sverigesvenskan, men kan kanske också ses som någon typ av symbol för finlandssvenskan. Den har tagits in i SAOL.

4.4. Vardagliga finlandismer

I SAOL 13 är var elfte finlandism markerad som ”vardaglig”, medan bara vart fyrtyotredje uppslagsord för hela SAOL:s del är ”vardaglig”. Denna skevhet ville jag jämna ut i SAOL 14. Det visade sig dock vara förvånansvärt svårt, och trots mina ansträngningar är ungefär var fjortonde finlandism i det material som skickades till SAOL-redaktionen markerad som ”vardaglig”. Orsaken är att en stor del av de centrala finlandismerna kan karakteriseras som vardagliga, t.ex. *halare* ’overall’, *klott* ’kladd’, *rosk* ’skräp, sopor, avfall’, *rådda* ’stöka till, blanda ihop’, *tupp* ’toalett, dass’ o.s.v. Finlandismerna kännetecknas överlag av en viss vardaglighet, och man kan säga att ju högre stilart, desto färre finlandismer. I striktare stilarter ingår visserligen finländska samhällstermer och oegentliga finlandismer, men andra finlandismer ses i sådana sammanhang som stilbrott, dvs. vardagliga ord och uttryck, eller ibland rentav som språkfel. Av detta följer att om SAOL-redaktionens önskemål att antalet finlandismer ska vara så stort som kring 300 ska uppfyllas, blir andelen vardagliga ord i förhållande till ordlistan som helhet av nödvändighet rätt stor.

Ytterligare en orsak till att andelen finlandismer som i SAOL har markeringen *vard.* är stor, är att markeringen är ett sätt för språkvården att kunna godkänna finlandismer i SAOL. Om de har markerats *vard.* är det en tydlig signal till användarna att de trots allt inte är helt oproblematiske, utan bara bör användas i vardagliga sammanhang.

5. Avslutning

I denna artikel har jag redogjort för i vilken mån finlandismer förekommer i ordböcker, och konstaterar att finlandssvenskan är rätt väl företrädd i finländska och sverigesvenska ordböcker av olika typer. Därtill har jag presenterat hur urvalet av finlandismer i SAOL gjorts i olika upplagor. Jag har också jämfört hur finlandismerna tas upp i SSB och FSOB, och har dragit slutsatsen att den skillnad som finns torde bero på ordböckernas olika målgrupper; SSB är i första hand tänkt för sverigesvenska användare, medan FSOB har finlandssvenskar som främsta målgrupp.

Skillnaden har aktualiserat frågan om purism inom finlandssvensk språkvård. Den finlandssvenska språkvårdsideologin har rötter i 1800-talets nationalromantik, vilket fortfarande kan skönjas i synen på finlandismer, som kan verka konservativ för en modern språkvetare.⁹ Ett faktum är ändå att finlandssvenskans styrka finns i att samma språk – svenska – talas som majoritetsspråk i ett grannland, och utan det stöd som svenskan i Sverige utgör, skulle finlandssvenskan knappast i dag vara så livskraftig som den är.

De finlandssvenska särdragen är naturligtvis identitetsstärkande, men när det gäller neutralt finlandssvenskt skrift- och tal-språk är det svårt att se några fördelar med ett eget finlandssvenskt språk. Samtidigt är skillnaderna mellan finlandssvenskt och standardsvenskt skriftspråk större än mellan de olika regionernas skriftspråk i Sverige, varför en något tydligare normering är av nöden. Den finlandssvenska språkvårdens syfte är att finlandssvenskan ska förbli en varietet av svenskan, inte ett eget språk, och att svenskan ska kunna användas som fungerande kommunikationsmedel i hela det svenska språkområdet, även i fortsättningen.

9 Brunstad (2001) skriver om purism och nationalism i de danska, svenska (inklusive finlandssvenska), färöiska och norska språksamfunden.

Litteratur

Ordböcker

Finlandssvensk ordlista. Paulas pörte. <<http://paulaz.se/rubriker/finlandssvensk-ordlista/>> (mars 2015).

FO (1982–) = *Ordbok över Finlands svenska folkmål.* Helsingfors: Institutet för de inhemska språken.

FSOB (2008) = Charlotta af Hällström-Reijonen & Mikael Reuter: *Finlandssvensk ordbok.* Helsingfors: Schildts.

SAOL (1998) = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket.* 12 uppl. Stockholm.

SAOL (2006) = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket.* 13 uppl. Stockholm.

SAOL (2015) = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket.* 14 uppl. Stockholm.

SFSO (2004) = Birgitta Romppanen et al.: *Suuri suomi-ruotsi-sanakirja, Stora finsk-svenska ordboken.* 3 uppl. Helsingfors: WSOY.

SSB (2003) = *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser.* Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts ordbok.

Stenmark, Harry (1983): *Finlandssvenska ord och uttryck.* Tredje reviderade och utvidgade upplagan. Stockholm: Proprius förlag.

Svensk uttalsordlista (1994). Forskningscentralen för de inhemska språken Skrifter 3. Helsingfors: Tryckericentralen.

Annan litteratur

- Allén, Sture (1986): *Inför tredje seklet. I: Sture Allén, Bengt Loman & Bengt Sigurd: Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier. Svenska Akademien 200 år.* Stockholm: Norstedts, 233–273.
- Brunstad, Endre (2001): *Det reine språket. Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk.* Bergen: Universitetet i Bergen.
- Cantell, Ilse (2015): *Stora finsk-svenska ordboken. Ett lyft för tvåspråkig lexikografi i Finland. I: Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i Norden.* Helsingfors: Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 39, 13–34.
- Gellerstam, Martin (1987): SAOL för elfte gången. I: *Språkbruk* 1987/1, 11–13.
- Gellerstam, Martin (2009): SAOL i många upplagor. I: Martin Gellerstam (red.): *SAOL och tidens flykt. Några nedslag i ordlistans historia.* Stockholm: Norstedts, 53–83.
- af Hällström, Charlotta (2002): Normeringen i Finlandssvensk ordbok. I: *LexicoNordica* 9, 51–62.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta (2012): *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag.* Helsingfors: Nordica Helsingiensia 28.
- Korp <spraakbanken.gu.se/korp> (mars 2015).
- Lyly, Erika (2006): Finlandssvenska ja, men vilken finlands-svenska? I: Ann-Marie Ivars, Mikael Reuter, Pia Westerberg & Ulla Ådahl-Sundgren (red.): *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006.* Helsingfors: Svenska handelshögskolan, 186–192.
- Martola, Nina (1992): Arbetet med Finsk-svensk ordbok: Normeringsproblem visavi finlandssvenskan. I: Ruth Vatvedt Fjeld (red.): *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden* 28.–31. mai 1991. Oslo, 515–521.

- Martola, Nina (2003): Svenskt språkbruk – ordbok över konstruktioner och fraser. I: *Språkbruk* 4/2003, 20–25.
- Martola, Nina (2007): Den trettonde upplagan av SAOL. I: *Lexico-Nordica* 14, 245–266.
- Mattson, Gösta (1974): Ordlistans tionde upplaga. Riktlinjer och kommentarer. I: Ture Johannisson & Gösta Mattsson: *Svenska Akademiens ordlista under 100 år*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 55. Stockholm: Esselte studium, 57–116.
- Molde, Bertil (1987): Marg:s språkspalt ”Morgonnatt”. *Svenska Dagbladet* 23.11.1987.
- Reuter, Mikael (2005): Finlandssvenska ord i SAOL. *Språkbruk* 2/2005, 3–4.
- Sandström, Caroline (u.u.): Svensk lexikografi i Finland: Ordbok över Finlands svenska folkmål och Finlandssvensk ordbok. I: Anna Hannesdóttir, Lena Rogström & Emma Sköldberg (red.): *Framtidens svenska lexikografi*. Utkommer i Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 43.
- Svenska språknämnden i Finland, protokoll fört vid möte 9.11.1992.
- Thylin-Klaus, Jennica (2012): ”Den finländska svenskan” 1860–1920. *Tidig svensk språkplanering ur ett idéhistoriskt perspektiv*. Doktorsavhandling i nordisk historia. Åbo: Åbo Akademi.

Charlotta af Hällström-Reijonen
projektforskara, fil.dr
Svenska litteratursällskapet i Finland
PB 158
FI-00171 Helsingfors
charlotta.afhallstrom-reijonen@sfs.fi

Sydsvenska dialektordböcker och en sydsvensk dialektdatabas

Carl-Erik Lundbladh

Two Southern Swedish dialect dictionaries, *Skånska dialektord* (2012, 2014) and *Blekingiska dialektord* (2013), are based on a database assembled at the Dialect and Place-name Archive in Lund, the Southern and Western Swedish dialect database (www.sprakochfolkminnen.se). Both the user of the database and the person consulting the dictionaries have three ways to access the content: Information about the words can be sought via a section with normalized headwords, or via another section with dialectal forms (the pronunciation of the words) or via the meaning of the words. Problems in connection with the choice of headword are discussed. It is above all the normalized form that causes difficulties. The purpose of these headwords is to show implicitly the origin of the word and help a person with the standard language as the starting point to find information about the dialect.

1. Bakgrund

Syd- och västsvensk dialektdatabas är en nätbaserad databas gjord vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL), som till årsskiftet 2014–15 utgjorde en avdelning inom Institutet för språk- och folkminnen men nu är nedlagt, liksom systeravdelningen i Umeå (DAUM). Arkivet hann dock bl.a. börja bygga denna dialektordsdatabas och trycka två ordböcker: *Skånska dialektord* (Lundbladh 2012) med en andra upplaga (Lundbladh 2014) resp. *Blekingiska dialektord* (Lundbladh & Reiz 2013). Ordböckerna omfattar vardera ca 1700 uppslagsord. Den skånska recenserades av Sandström (2014). Ordförrådet i databas och ordböcker präglas av äldre, mer

eller mindre försvunnen dialekt. I det följande beskrivs kort uppbyggnaden med tonvikt på principerna för presentation av materialet, ordböckernas makrostruktur och val av uppslagsordens form.

1.1. Databasen

På DAL finns dialektuppteckningar från slutet av 1800-talet och inspelningar fr.o.m. 1900-talets början. Ur dessa har det gjorts excerpter som resulterat i ett ordarkiv bestående av ca 3,5 miljoner belägg med sydsvenska dialektord (från Skåne, Småland, Halland, Blekinge och Öland), nerskrivna på sedeslappar försedda med uppslagsord, uppgift om uttal, exempel på användning, betydelse och proveniens.

Ett mindretal av dessa lappar, ca 250 000, har skannats och indexerats med uppgift om uttal, betydelse, normaliserad form och lokalisering (landskap, härad, socken). För att göra databasen känd men också med syfte att tillhandahålla dialektlexikon gjordes de båda nämnda ordböckerna. Bakgrunden i databasen har präglat utformningen.

2. Ordböckernas struktur

Det finns tre ingångar till innehållet, såväl i databasen som i ordböckerna. Man kan söka bland de dialektala formerna, bland normaliserade stickord och bland ord som har använts för att beskriva dialektordets betydelse. I böckerna är de tre avdelningarna markerade med grå färg i marginalen och därför lätta att hitta.

2.1. Dialektala former

Den som bara vet hur ett dialektord låter har nytta av den ingång som består av dialektordets form, dvs. ordets uttal. Så presenterar

många dialektordböcker sitt innehåll. Ordningen har sina uppenbara för- och nackdelar: bra för den som kan uttalet i dialekten och vet hur det kan återges i skrift, dåligt för den som vet hur ordet stavas på standardspråket men är främmande inför en konstruerad dialektal skriftform.

Uttalet varierar naturligtvis i landskapsdialekterna, och det återges i de här ordböckerna oftast i en äldre variant, ett eller flera mer eller mindre slumpmässigt valda uttal bland många. Fler finns i databasen. Undrar man t.ex. över ett ord som i uttalet låter *möita* och söker bland dialektala former hänvisas man till en normaliserad form *mäkta* med betydelsen 'orka', 'klara av', 'ha råd'. Och i avdelningen för normaliserade former finner man under *mäkta* andra uttal för ordet och exempel på dess användning.

Uttalet återges med det vanliga, latinska alfabetet, s.k. grov beteckning. Detta är en fördel för de flesta användare tack vare lättbegripligheten men mindre lyckat för den specialintresserade som vill ha mer detaljerad uttalsupplysning. Den personen hade föredragit ett fonetiskt alfabet som Landsmålsalfabetet eller IPA, men eftersom databasen med inskannade arkivlappar är tillgänglig kan information om precist uttal sökas där.

2.2. Betydelser

Onomasiologiska dialektordböcker eller omvända dialektala definitionsordböcker är mig veterligt inte vanliga, men i t.ex. *Atlas Linguarum Europae* (1983–) karteras uttryck för givna begrepp. Det kan finnas intresse både bland lekmän och proffs att få veta hur ett visst innehåll uttrycks på viss dialekt, t.ex. vilka ord som i dialekten används för 'avundsjuk'. Eller man kanske vill söka ett ord om vilket man bara vet att det används inom taktäckning.

Det kan vara svårt att sätta lämpliga uppslagsord i betydelseavdelningen om dialektorden saknar given ekvivalent i standardspråket. När detta inte finns för att återge betydelsen har den

beskrivits med en fras. Ett betydelse tungt ord i frasen står då som uppslagsord. Detta ord betecknar oftast ett överordnat begrepp inom en naturlig associationsfär. För att underlätta för användaren har strikt systematik undvikits och uppslagsorden har valts flyhänt intuitivt. Det blekingska dialektordet *trevlingabit* t.ex. ges betydelsen 'den sista biten bröd eller mat som man inte orkar äta upp'. I avdelningen för betydelser står denna under stickorden *brödbit* (*som man inte äter upp*) resp. *matbit* (*som man inte...*). På så sätt kan man hitta *trevlingabit* fast man bara har en aning om att betydelsen har något med en sista bit bröd eller mat att göra. I betydelseavdelningen anges vidare uttal och det hänvisas till ordet i avdelningen för normaliserade former.

2.3. Normaliserade former

Att välja den bästa principen för utformningen av uppslagsorden i avdelningen för normaliserade former har ofta varit det svåraste och roligaste. Strävan har varit att den normaliserade formen ska visa vilket standardsvenskt ord som är en direkt motsvarighet till dialektordet, om ett sådant ord finns. Skulle det saknas blir den normaliserade formen så som ordet med hänsyn till form- och ljudutveckling troligtvis skulle ha sett ut om det funnits i standardsvenska, och gärna i en form som visar ordets ursprung. Dialektens *källing* 'kattunge' normaliseras därför *kattling*, som röjer ordbildningen.

Både det dialektala uttalet och den dialektala morfologiska formen ska återspeglas i normaliseringen, fonem för fonem. Exempelvis återges dialektens *nögen* med *nöken*, inte den i standardsvenskan använda varianten *naken*, där det finns ett *a* som inte är en äldre motsvarighet till dialektens *ö*. Fonemen *a* och *ö* har inte gemensamt ursprung. Däremot motsvarar dialektens *g* ett äldre och i svenskt skriftspråk använt *k*, så därför skrivs det normaliserade ordet, *nöken*, med *-k-*.

Det dialektala prefixet *färr-* som i *färrsöga* med betydelsen 'försöka' ska normaliseras *for-* (*forsöka*), så att det blir tydligt att sydsvenskt äldre talspråk använder samma ord som danska och norska och inte en direkt variant av det svenska *för-* med sitt *ö*, som troligen härrör från *fyrir* och *före*.

Även de morfologiska formerna ska återspeglas i den normaliserade formen. Dialektens *böjesmäck* 'byxklaff' ska alltså normaliseras *byxesmäck*, trots att standardsvenskan idag inte skulle ha något *e* i fogen. Preteritum av *fråga* heter på många håll i äldre skånska *fraugte*, vilket naturligtvis normaliseras *frågte* och inte som i dagens svenska *frågade*. Böjda verbformer kan alltså utgöra uppslagsord eftersom det inte alltid är självklart vad som är infinitivform, t.ex. *blai* 'blev' och följande exempel. Dialektens *färrgåen* betyder 'förgiftad', är perfekt particip av *forgi* (*förgel/förgiva*) men motsvaras inte av standardsvenskans *förgiven* utan av *forgåven*, en obsolet form.

Genom normaliseringen bör det alltså framgå vilka ord och former som dialekten använder även om den har egna ord och avvikande böjningar, men det finns fall då denna etymologiska normaliseringsprincip inte har följts. Så har t.ex. dialektordet *påg* 'pojke' fått behålla denna form även i normaliserat tillstånd, trots att *påk* vore korrekt och dessutom en intressant upplysning eftersom ordet finns i standardsvenskan i betydelsen 'grov käpp'. *Påg* är emellertid redan känt i standardsvenskan som ett skånskt citatord. Därför undviks den etymologiskt sett korrekta formen *påk* för att inte riskera att användaren missar ett bekant ord. Kanske inte ett lyckat val, för i detta fall upplyser alltså ordboken inte om vad det är för ord som faktiskt används i dialekten.

Det finns fler fall där man kan diskutera huruvida ordboken valt en lämplig normalisering. Det kan t.ex. handla om vilken etymologisk utvecklingsnivå som är den lämpligaste för den normaliserade uppslagsformen. Ska det t.ex. väljas *berg* eller *bjär* för att normalisera dialektens *bjär*? Det är ju samma ord och det finns i

standardsvenskan i formen *berg*, som är en ursprungsform även för *bjär*. Dialektens brutna form *bjär* valdes.

För dialektens *start* eller *stärt* 'stjärt', där det finns en bruten motsvarighet i standardspråket, valdes en gemensam ursprungsform som den normaliserade: *stert*. Däremot släpptes greppet om en äldre form *svärd* (ur *svardher*) för dialektens *svär*. Standardsvenskans *svål* har också ursprung i *svardher*. *Svär* valdes dock som normaliserad form eftersom *svärd* tänktes vara svår att förknippa vare sig med *svär* eller *svål*.

Ordboken försöker alltså ge implicit etymologisk information men utan att bli förbryllande och konstig. Därför informeras t.ex. inte att standardsvenskans *vecka* och dialektens *uga* ursprungligen är samma ord; *uka* valdes som normaliserad form. Det är svårt att träffa absolut rätt vid varje tillfälle men strävan har varit att det normaliserade stickordet ska vara en etymologisk form som om möjligt ligger nära såväl dialekten som standardsvenskan utan att informationen blir etymologisk hard core. När *hocken* valts som normaliserad form för dialektordet *hocken* eller *håcken* och inte det etymologiskt gemensamma *vilken* (*hvilken*) har denna pragmatiska hållning intagits.

2.3.1. Inspirationskälla i fråga om normalisering i dialektordböcker

Isaksson (1985) redogör för de stränga principerna för utformning av uppslagsorden i Sjöstedt (1999). Dessa har i stort följts när uppslagsformerna upprättats i Lundbladh (2012, 2014) och i Lundbladh & Reiz (2013), i synnerhet vad gäller de betydelsebärande morfemen. Kompositionselementen däremot, alltså fofegermerna, är annorlunda än i Sjöstedt (1999), som i uppslagsorden återger fofevokaler i riksspråklig motsvarighet om orden har sådana men återger ett fofe-s om det finns i dialekten. Exempelvis återges dialektens *tjyrkegår* i den normaliserade formen *kyrkogård* (med ett -o- som ljudhistoriskt motsvarar dialektens -e-), och *knivabla*

återges *knivblad*, alltså utan foga-*a* eftersom riksspråkets *a* i detta ord har försvunnits genom synkopé. Dialektens *tjössebärrä* 'körsbärsträd' normaliseras *körsbärträd*. Dialektens fogevokaler *e* och *a* i detta ord finns inte i riksspråket, därför *körs-* resp. *-bär-*. Och dialekten har vidare inget *-s-* i *tjössebärrä*, så därför ska det inte heller vara något i den normaliserade formen, trots riksspråkets *körsbärsträd*. I Lundbladh (2012, 2014) och Lundbladh & Reiz (2013) har den normaliserade formen samma fogemorfem i den ljudhistoriska motsvarighet som skulle ha förelegat om det funnits kvar i riksspråket. Därför skulle *knivabla* normaliseras *knivablad* och *tjössebärräd* skulle i normaliserad form bli *körsebärräd*. Se också Wendt (2007) som i sin recension av Sjöstedt (1999) uppmärksammar frågor kring normalisering.

3. Möjliga förbättringar i ordboken

Både språkforskare och allmänhet är tänkta målgrupper för ordboken. Språkforskare är väl de som sätter störst värde på de normaliserade uppslagsformerna, fast även allmänheten kan tänkas uppskatta upplysning om vad det är för ord som egentligen används i dialekten. Båda kan tyvärr ha svårt att hitta om ordet avviker från standardsvenskan, t.ex. *forgåven* (*fårrgåen*) 'förgiftad'. Därför borde ordboken ha varit generösare med hänvisningar. I andra upplagan finns visserligen hänvisning på exempelvis *för-* till *for-*, men det hade också kunnat hänvisas t.ex. från *vecka* till *uka*, för att visa att det faktiskt är samma ord. Tanken bakom den valda normaliseringsprincipen är ju att dialektordets ursprung ska klargöras eller antyd, och med generösare hänvisningar hade det upplysts mer samtidigt som orden hade blivit lättare att hitta. Det borde vidare ha hänvisats t.ex. till en normaliserad form *påk* från *påg* och från *hocken* till *vilken*.

4. Sökmöjligheter i databasen

I databasen kan man slussa sig via ordformer och uppslagsordens tre avdelningar för att hitta alternativa uttal och betydelser. En sökning efter t.ex. den dialektala formen *möita* ger upplysningen att detta finns som uttal av åtminstone ett ord, vilket normaliseras

Sök via:	Härad/socken	⌵
Landskap:	Alla	⌵
Härad:	Alla	⌵
Socken:	Alla	⌵
Sök bland:	☐ Normaliserade former ☒ Dialektala former ☐ Betydelser	
Sortera efter:	Normaliserad form	⌵
Ord:	möita	Sök
	☐ Strikt sökning	
Normaliserad form		
Exempel på dialektal		
maktalös	möitalös	
mäkta	möita	

mäkta.

Figur 1: Sökning efter ord med visst uttal.

För vidare information om ord med uttalet *möita* kan man genom klickning på något lämpligt i träfflistan, här förslagsvis *mäkta*, få fler exempel.

Normaliserad form	Dialektform	Betydelse	Landskap	Härad	Socken	E	I	S
mäkta	möita	mäkta	Blekinge	Bräkne	Asarum	☒	☐	☐
meta	möita	meta	Blekinge	Bräkne	Asarum	☐	☐	☐
möta	möita	möta	Blekinge	Östra	Karlskrona stad	☒	☐	☐

E: Exempel I: Illustration S: Sakupplysning

Figur 2: Förteckning över ord med uttalet *möita*.

Eftersom exemplet *möita* kan vara uttal av såväl *mäkta*, som *meta* och *möta* bör sökandet fortsätta i nytt sökformulär, nu via normaliserade former, efter det ord man väljer som föremål för intresse.

Misstänker man att normaliserat *mäkta* är ordet man är på jakt efter, tar man fram ett nytt sökformulär och söker *mäkta* via de normaliserade formerna.

Landskap:

Härad:

Socken:

Sök bland:

Normaliserade former

Dialektala former

Betydelser

Sortera efter:

Ord:

Strikt sökning

Normaliserad form	Exempel på dialektal form
<u>mäkta</u>	
mäkta	möita

Figur 3: Sökning efter normaliserad form.

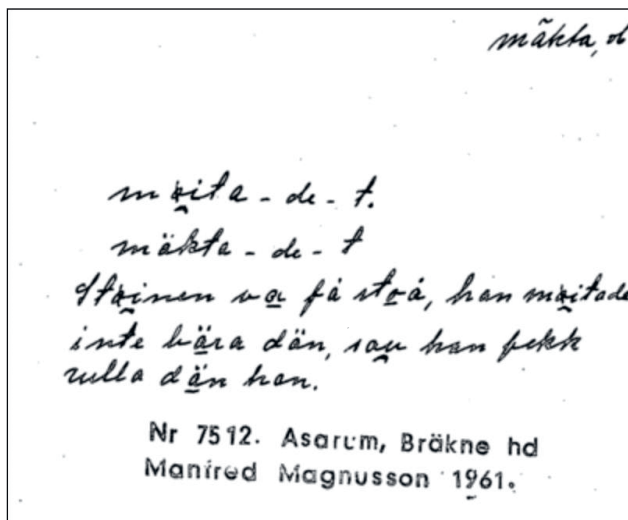
Via träfflistan kan en tabell beställas, i detta fall med bl.a. uttalen *möita*, *mäkta* och *mähta*.

Normaliserad form	Dialektform	Betydelse	Landskap	Härad	Socken	E	I	S
mäkta	möita	mäkta	Blekinge	Bräkne	Asarum	✓	☐	☐
mäkta	makta	orka	Blekinge	Medelstads	Ronneby lfs	✓	☐	✓
mäkta	mäkta	orka	Blekinge	Medelstads	Ronneby lfs	✓	☐	☐
mäkta	mäkta	kunna, klara	Blekinge	Medelstads	Ronneby lfs	✓	☐	☐
mäkta	mäkta	orka	Blekinge	Medelstads	Tving	✓	☐	☐
mäkta	mäkta	ha råd till	Blekinge	Östra	Sturkö	✓	☐	☐
mäkta	mäckta	ha råd	Blekinge	Östra	Sturkö	✓	☐	✓
mäkta	mäkta	ha råd	Blekinge	Östra	Sturkö	✓	☐	✓
mäkta	mäjta	orka, mäkta	Skåne	Albo	Brösarp	☐	☐	☐
mäkta	mäjta	orka	Skåne	Albo	Brösarp	☐	☐	✓
mäkta	mäjta	orka	Skåne	Albo	Sankt Olof	✓	☐	☐
mäkta	mejta	äga	Småland	Allbo	Härlunda	✓	☐	☐
mäkta	mejta	äga	Småland	Allbo	Västra Torsås	✓	☐	☐
mäkta	mejta	äga	Småland	Allbo	Västra Torsås	✓	☐	☐

E: Exempel I: Illustration S: Sakupplysning

Figur 4: Beläggstabell.

Vart och ett av beläggen kan studeras närmare så som de är redovisade på arkivets sedeslappar. Dessa visas efter klickning på den normaliserade och understrukna formen.

Figur 5: Arkivets skannade sedeslappar visas i databasen.

Vad gäller betydelser har man motsvarande möjlighet att först söka via betydelser för att finna var en viss betydelse finns och sedan växla mellan ingångarna för att se vilka sidobetydelser vissa ord har.

5. Sidoeffekter

Strävan att försöka fastställa vad dialektordet ”egentligen” är för ord har bidragit till etymologiska klargöranden och till att uppdatera arkivets ordsamling; felaktiga noteringar på arkivlapparna har kunnat korrigeras. Sålunda har uppgiften att dialektens *te* följt av komparativ (*te länger* ’ju längre’) skulle vara identiskt med prepositionen *till* rättats, och *te* normaliseras nu *te* och anges som adverb. Ordet förekommer också efter *mycket* (dialektens *möed* eller *meed*) i formen *mitte* och ska alltså normaliseras *mycket te*, inte *mycket till* eller bara *mycket* som tidigare. Frasen används i exempel som *Då gick det så mycket te bätter* (så *mitte bätter*).

Likaså har det blivit klarlagt att dialektens *ihellår* (*det har inte jag ihellår* ’heller’) inte har prepositionen *i* som förstavelse utan samma adverb som i *enär* och *ehuru*.

Också en subjunktion har kunnat dras fram i ljustet. Det hade nämligen inte tidigare noterats att i exempelvis *Det var till att gå, män det var långt*, så används normaliserat *om än* i betydelsen ’fastän’, inte konjunktionen *men*. Inga revolutionerande upptäckter, men dock förbättringar.

6. Vidare databasutbyggnad

Fastän användbar omfattar databasen bara en bråkdel av DAL:s belägg i dialektordsarkivet. En fortsatt utbyggnad förutsätter att staten tar bättre ansvar för sina arkiv än nu när administration

och yta väger tyngre än kärnverksamhet med dokumentation, bevarande och tillgängliggörande.

De inspelningar som ordsamlingarna oftast har hämtats ur är redan digitaliserade till viss del; inspelningar på lackskivor har behandlats, de flesta tonband återstår. Att göra de digitaliserade inspelningarna tillgängliga via nätet är en given utvidgning. För att skapa ingångar från orden i databasen till inspelningarna vore digitaliserade utskrifter av inspelningarna en väg att gå. Sådana utskrifter har DAL redan av kanske hälften av sina äldre inspelningar, och en mindre del av dessa finns i digital form. Det vore mycket vunnet om utskrifter kunde tillgängliggöras i fulltext och i konkordanser kopplade till databaserna och med vägar vidare till bakomliggande inspelning. Då hade man lätt kunnat få upplysning inte bara om uttal utan också om syntaktiska konstruktionsmöjligheter och kunnat få hela den berättelse där ett visst ord används. Förhoppningen är att ledningen för Institutet för språk och folkminnen låter farhågor komma på skam och i stället fortsätter den verksamhet som Dialekt- och ortnamnsarkivet har påbörjat.

Litteratur

- Atlas linguarum Europae: (ALE)* (1983–): Mario Alinei ... (ed.). Assen: Van Gorcum.
- Isaksson, Stig (1985): Att författa stickord. Från redigeringen av Gösta Sjöstedts göingska dialektordbok. I: *Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift* 1985. Lund, 12–37.
- Lundbladh, Carl-Erik (2012): *Skånska dialektord*. Institutet för språk och folkminnen. Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund.
- Lundbladh, Carl-Erik (2014): *Skånska dialektord*. 2:a upplagan. Institutet för språk och folkminnen. Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund.

- Lundbladh, Carl-Erik & Ingrid Reiz (2013): *Blekingska dialektord*. Institutet för språk och folkminnen. Dialekt- och ortnamnsarkivet.
- Sandström, Caroline (2014): Skånsk dialektordbok i behändigt format. Recension i *LexicoNordica* 21, 331–340.
- Sjöstedt, Gösta (1999): *Ordbok över folkmålen i Västra Göinge härad*. Gleerupska universitetsbokhandeln. 1979–1999. Lund.
- Syd- och västsvensk dialektdatabas. <www.sprakochfolkminnen.se> (september 2015).
- Wendt, Bo-A. (2007): Lödigt lexicografiskt göingemål. Recension i *LexicoNordica* 14, 341–354.

Carl-Erik Lundbladh
docent
Kungsgatan 2b
SE-223 50 Lund
Calle49@gmail.com

Kan ord i bruk bli ord i bok?

Urbane ungdomsvarieteter i framtidige ordboksressurser

Toril Opsahl

“May words in use become words in books?” is the question discussed in this paper. The paper presents some cases where both “new” and “old” words serve discourse functions seldom covered by traditional lexicographical descriptions. Some methodological challenges connected to the description of a vocabulary associated with (multiethnic) youth language practices are discussed, and the claim that a lexicographical approach to “words in use” should be based on a pragmatic or functional rather than a formal approach to the available data, is made.

1. Tjue år med «nye» ord i Norge

I 1995 skrev Stine C. Aasheim sin leksikografiske hovedoppgave «Kebab-norsk»: framandspråkleg påverknad på ungdomsspråket i Oslo. Ti år seinere ga Andreas E. Østby ut *Kebabnorsk ordbok*. Samme år (2005) arrangerte det nasjonale, urbansosiolingvistiske forskningsprosjektet UPUS (Utviklingsprosesser i urbane språkmiljøer) sitt oppstartsseminar. Artikkelforfatteren var med i Oslo-delen av dette prosjektet, som hadde som mål å beskrive språk og språklig praksis i multietniske ungdomsmiljøer. Her ble blant annet ordtilfang og et utvalg diskursmarkører undersøkt (se Opsahl, Røyneland & Svendsen 2008, Opsahl 2009).

Igjen er ti år gått. Vi skriver 2015, og fjorårets landsdekkende forskningskampanje «Ta tempen på språket!», i regi av Forskningsrådet og Senter for flerspråkighet ved Universitetet i Oslo (MultiLing), engasjerte barn og unge over hele Norge til å registrere

språklig mangfold og «ord de voksne ikke kan» (se RFF 2014).¹ I floraen av ord som ble registrert i denne kampanjen, finner vi både akronymer særlig forbundet med sosiale medier, en rekke engelske lånord og lånord fra nyere innvandrerspråk.

I denne artikkelen vil jeg trekke fram noen eksempler på at både nyere lånord og hjemlige ord ser ut til å fylle funksjoner som sjelden er dekket fyllestgjørende av tradisjonelle leksikografiske beskrivelser. Deretter vil jeg minne om noen av de utfordringene man kan risikere å støte på når man vil samle og beskrive et ordforråd assosiert med ord i bruk i (multietniske) ungdomsmiljøer. Til sist vil jeg løfte fram en fellesnevner for en del av de ordene som dukker opp som såkalte nye ord, og presentere noen idéer til hvordan denne typen materiale kan gjøres tilgjengelig i framtidige ordboksressurser.

Aller først vil jeg imidlertid vie plass til en nødvendig problematisering av begrepet *varietet*.

2. Varieteter?

2.1. Farvel til språksamfunnet

Utviklingen innenfor det sosiolingvistiske feltet de seinere åra representerer en utfordring for leksikografiske beskrivelser av *varieteter*. Denne artikkelen kan vanskelig yte bredden i denne utviklingen rettferdighet, men noen hovedtendenser er det likevel på sin plass å presentere. Kort fortalt har vi vært vitne til en overgang fra relativt strengt strukturalistiske, kvantitative undersøkelser til kvalitative tilnærminger der talemål blir forstått som ett av flere stilistiske virkemidler i framstilling av identitet (se Jørgensen & Quist 2008). En klassisk forståelse av en *varietet* som et knippe

1 Kampanjen ble ledet av Bente Ailin Svendsen, Else Ryen og Kristin Vold Alexander.

avgrensede språklige variabler forbundet med en *a priori* gitt forståelse av en gruppe av talere er langt på vei forkastet. Språket kan ikke forstås som et symptom på en viss forhåndsgitt essens eller kategori. Det må tvert imot forstås som et symbolverktøy som i seg selv kan skape og opprettholde sosiale kategorier og grenser (Hårstad & Opsahl 2013:14). Det primære studieobjektet blir sosial praksis. Penelope Eckert knytter studiet av sosial mening og stilistisk praksis til det hun kaller en tredje bølge innenfor sosiolingvistikken. Den første bølgen er klassiske korrelasjonsstudier med utgangspunkt i tradisjonelle, forhåndsdefinerte sosiale kategorier, inspirert av William Labov. Den andre bølgen er knyttet til etnografisk inspirerte studier av lokalt definerte grupper og steder, altså de vi finner bakenfor tradisjonelle sosiale kategorier som kjønn, alder og språk. Den tredje bølgen fokuserer på variasjon som en ressurs for meningsskaping heller enn som en refleksjon av et sosialt (stå)sted (se f.eks. Eckert 2005).

Språkbrukernes atferd kan ikke forstås som deler av et større systematisk hele, men bør forstås som individuelle identitets-handlinger (Le Page & Tabouret-Keller 1985). Forestillingene om hvilken språkbruk som tilhører hvilken gruppe, er under stadig forhandling. Språksamfunn er ikke en nærmere definert gruppe av språkbrukere, men snarere en psykologisk realitet hos den enkelte (Quist 2012:41). Ikke minst har ulike globaliseringsprosesser og moderne migrasjon gjort behovet for et oppgjør med rådende forestillinger tydelig. Blommaert & Rampton (2012:12) beskriver noen av de konsekvensene det å gi avkall på størrelser som *språksamfunnet* får for forskeren:

Research instead has to address the ways in which people take on different linguistic forms as they align and disaffiliate with different groups at different moments and stages. It has to investigate how they (try to) opt in and opt out, how they perform or play with linguistic signs of group belonging [...]

Vi trenger samtidig ikke å gi avkall på varieteter som sådan: Selv om vi står overfor idealiserte størrelser, betyr ikke det at (idealiserte) størrelser som språk, dialekt og varietet ikke har en verdi. Forestillingene som kommer til uttrykk gjennom forskningsprosjekter de seinere åra, viser at ikke minst geolektisk variasjon er en selvsagt differensierende og meningsbærende ressurs for unge mennesker, iallfall i en norsk kontekst (Hårstad & Opsahl 2013). Men det er viktig å ha i mente at det ikke dreier seg om stabile, empiriske realiteter, og at enhver tilnærming til størrelser som *varieteter* nok bør innlemme et identitetsaspekt (se også Fjeld 2015).

2.2. En mulig måte å avgrense varieteter på

Ordforrådet som er karakteristisk for en varietet, er flyktig, både i den forstand at det potensielt er tilgjengelig for andre, og fordi talere typisk har et bredt repertoar å spille på. Le Page og Tabouret-Keller mener for eksempel at delvis viten om en varietet er tilstrekkelig til å projisere gruppetilhørighet (se Quist 2005). For at en språkbruker skal lykkes med språklige identitetshandlinger, må hun ha kjennskap til et språkssystem, en varietet, som må aktualiseres så den gjenkjennes av omgivelsene som en troverdig representasjon av denne varietetten (Quist 2012:41). En måte å angripe størrelsen *varietet* på som iallfall til en viss grad tar hensyn til størrelsen *identitet*, kan nettopp være å trekke inn intern og ekstern identifikasjon: Er det slik at en gruppe språkbrukere selv tildeler et knippe språklige trekk egenskaper som gjør at de bør forstås som et meningsbærende hele? Og finner vi en liknende evaluering av disse språktrekkene blant språkbrukere som ikke nødvendigvis er del av det opplevde fellesskapet? Et tredje spørsmål som kan lede oss til et svar på om vi har med en varietet å gjøre, er om det aktuelle knippet av språktrekk assosiert med en gruppe talere har et navn (jf. Kulbrandstad 2004).

En slik tilnærming taler for at vi har å gjøre med en varietet

i multietniske ungdomsmiljøer i Oslo. I UPUS-prosjektet svarte over 70 % av ungdommene vi intervjuet, et uforbeholdent «ja!» på spørsmålet om det eksisterer en egen måte å snakke norsk på blant ungdommer i multietniske bymiljøer. Ikke alle ungdommene regnet seg som deltakere i en slik språklig praksis, men flere gjorde det, og enkelte gikk så langt som å omtale det som en dialekt. Det var bred enighet blant ungdommene om at dette var en form for språklig praksis som var avgrenset til visse domener og sammenhenger, særlig i samtaler og samvær i vennegrupper. Denne påstanden ble understøttet av empiriske funn. For eksempel var andelen syntaktiske trekk forbundet med en multietnolektisk talestil² signifikant høyere i opptak av samtaler mellom ungdommer uten en voksen til stede enn i intervju med ungdommene enkeltvis (Opsahl & Nistov 2010).

Støtte for ekstern identifikasjon finner vi i data fra den såkalte Oslo-testen. Oslo-testen var en stor, nettbasert språkundersøkelse som ble gjennomført i samarbeid mellom Ingunn I. Ims og Karine Stjernholm og avisa *Aftenposten* våren 2010 (Stjernholm & Ims 2014). Ims skriver følgende:

At relativt få og delvis overlappende betegnelser tas i bruk av 100 002 respondenter som svar på et spørsmål med åpent svaralternativ, viser at det er en allmenn oppfatning om at det eksisterer en særegen måte å snakke norsk på som knyttes til flerspråklige miljø i Oslo i dag. (Ims 2013:61)

Når det gjelder spørsmålet om navngiving, utkrystalliserer det seg et interessant mønster. Respondenter bosatt utenfor Oslo oppgir i større grad en negativ karakteristikk enn respondenter bosatt i Oslo, skriver Ims (2013), og vi støter blant annet på betegnelser som «harry», «apespråk», «retarded», «ukorrekt», «dårlig», «mer-

2 Dette dreier seg særlig om manglende subjekt-verb-inversjon, som resulterer i ytringer av typen «plutselig du vinner».

kelig» og «stupidolekt». En del av disse betegnelseene er forstemmende, men det er ikke lenge siden vi kunne høre tilsvarende om folkelig bymål også i andre kontekster. Dette er også et poeng vi bør merke oss dersom vi ønsker å beskrive en varietet: Ved å avgrense et ordforråd i en leksikografisk beskrivelse er vi – mer eller mindre bevisst – med på å evaluere dette ordforrådet, og slik også varieteten, som enten «det korrekte» og interessante, eller noe «annet» og annerledes. Dette er kanskje særlig aktuelt i samfunn med en sterk standardiseringsdiskurs. Arne Garborgs skildring av «Proletariatmaalet» i byene som noe som ikke er et virkelig språk, men «nærmest blot et Surrogat for et saadant» (Garborg 1877:59), kan tjene som illustrasjon. Selv om sitatet er over 150 år gammelt, er det, som vi så av benevnelseene «apespråk» og «stupidolekt», uttrykk for et mønster som den dag i dag kan assosieres med enkelte urbane varieteter.

I Oslo-testen viser det seg at de respondentene som bor i områder der en multietnolektisk stil er dokumentert, i stor utstrekning kaller denne måten å snakke på for *kebabnorsk*. Da UPUS-materialet ble samlet inn noen år tidligere, var termen *kebabnorsk* også i bruk, men flere av ungdommene stilte seg negative til den (Aarsæther 2010). Ims (2013) hevder at termen ser ut til å ha gjennomgått en form for diskursiv nøytralisering. Det kan også se ut til at etableringen av termen *kebabnorsk* har skutt fart gjennom et samspill mellom massemedier og (til tider noe feilslått) forskningsformidling (Svendsen & Marzo 2015). De videre ideologiske implikasjonene knyttet til navngivningsprosesser må vi la ligge i denne omgang, men hovedpoenget her er at dersom vi har å gjøre med et knippe språktrekk som gjenkjennes både gjennom intern og ekstern identifikasjon, og som er tildelt et (eller flere) navn, kan vi ha å gjøre med en varietet. Men hva karakteriserer et ordforråd som kan assosieres med *kebabnorsk*, eller et ordforråd som ikke er beskrevet fyllestgjørende i eksisterende ordboksressurser? I det følgende skal vi se på tre eksempler.

3. Nye og gamle ord med gamle og nye funksjoner

3.1. Diskursmarkøren *wolla*

I UPUS-prosjektets kartlegging av ordforråd som ikke var dekket av tradisjonelle leksikografiske beskrivelser, særlig slik det kommer til uttrykk i *Bokmålsordboka*, var det *wolla* som tronet på toppen av frekvenslistene (Opsahl, Røyneland & Svendsen 2008). Det etymologiske opphavet til *wolla*, alternativt *walla* og *wallah*, er arabisk 'sverger ved Allah'. *Wolla* fyller en rekke funksjoner som diskursmarkør i samtale (Opsahl 2009). *Wolla* fungerer som en forsterker som særlig understreker (nyhets)verdien av et utsagn, både aleine og sammen med mer tradisjonelle norske ekvivalenter: *Wolla jeg sverger, helt ærlig, det er sant!* Vi ser også hvordan *wolla* fungerer som en form for konvensjonalisert minimal respons: *si wolla!*, der man fortløpende evaluerer nyhetsverdien av samtalepartnerens bidrag. Markøren dukker typisk opp i sammenhenger der talerne gir uttrykk for en grad av affektivt engasjement. Vi ser også eksempler på en form for semantisk fornying, idet Gud-betydningen har trådt i bakgrunnen: Enkelte velger å legge til *Koranen* (*wolla koran!*) eller Guds navn (særlig i dansk: *walla billa!*).

Det er, kanskje ikke overraskende, vanskelig å finne eksempler på at et nyere lånord som *wolla* er behandlet i standardordbøker, som de norske håndordbøkene *Nynorskordboka* (NOB) og *Bokmålsordboka* (BOB). *Wolla* er imidlertid del av nyordstilfanget til *Det Norske Akademis Store Ordbok* (NAOB). Vi finner det også beskrevet i den danske *Slangordbogen* (Christiansen 2012), i *Ke-babnorsk ordbok* (Østby 2005), i flere mer eller mindre uoffisielle nettordbøker og i (nyere) skolebøker og læremidler som presenterer språkbruk i multietniske ungdomsmiljøer. Få, om noen, av disse beskrivelsene dekker foreløpig samtlige betydningsnyanser og pragmatiske funksjoner. Samtidig er det interessant at også de

eldre, hjemlige ekvivalentene *wolla* gjerne opptrer sammen med, som *sverg* og *ærlig*, heller ikke kan sies å være beskrevet fyllestgjørende i for eksempel BOB. Slik sett er ikke ord i bruk alltid behørig behandlet i bok, selv når de eksisterer som oppslagsord.

3.2. Ord de voksne ikke kan

Dataene og beskrivelsene som presenteres i sluttrapporten fra Forskningskampanjen 2014, gir et interessant innblikk i norske barn og unges allmenne språkkompetanse, deres holdninger til språklig variasjon og til engelskpåvirkning, for å nevne noe. Kanskje mest interessant i vår sammenheng er at barna og ungdommene melder inn «ord de voksne ikke kan». De ti mest siterte ordene voksne ikke kan, er gjengitt nedenfor (RFF 2014:14).

1. *Lol* ('laughing out loud')
2. *Yolo* ('you only live once')
3. *Swag* (ofte brukt i betydningen 'stil' eller 'oppførsel')
4. *Omg* ('Oh my God')
5. *Serr/serriøst* (og ord som ligner)
6. *Chill/chille* (og ord som ligner)
7. *Dd* (kan ha flere betydninger, 'double d', 'drug and disease free')
8. *Ins* ('ikke noe spesielt')
9. *Btw* ('by the way')
10. *Wtf* ('what the fuck')

Mange av ordene er akronymer og kan koples til SMS og bruken av sosiale medier. Med få unntak er det engelsk som er hovedleverandør av det språklige materialet på denne topplista. Av ordene som ble meldt inn fra Oslo-området, var det *adda* ('så kult!'), med noe usikkert etymologisk opphav, som fikk mest oppmerksom-

het i mediedekningen av kampanjen. *Adda* skal vi komme tilbake til.

Seriøst, eller *serr* (5. plass på lista), er det eneste ordet som relativt ukontroversielt kan passere som norsk, ser vi (men se 4.3 nedenfor). Dette fungerer både som adverb, som et utropsord og en forsterker. Det er interessant å merke seg at denne bruken av *seriøst*, som ungdommene etter all sannsynlighet sikter til, ikke er dekket av BOB.

3.3. Sitatmarkøren *bare*

At svensk *bara* og den morfofonologisk reduserte varianten *ba* fungerer som sitatmarkør, er velkjent for mange, ikke minst gjennom arbeidene til Ulla-Britt Kotsinas og Mats Eriksson (Kotsinas 1994, Eriksson 1992). I Norge har vi kunnet følge *bare*s utvikling fra rollen som restriktivt fokusadverb (*jeg snakker bare norsk*) via rollen som deontisk forsterker i tillatelser (*bare forsyn deg!*) og i tilknytning til modalverb (*bare må ha det*). Forsterkeren *bare* dukker videre opp i samband med evalueringer og i hyperbolske beskrivelser og vurderinger, ikke minst i tilknytning til dramatiske høydepunkter i narrativer. Det er også i sistnevnte kontekster vi først kunne observere sitatmarkøren *bare*. *Bare* introduserer ikke nødvendigvis verbalspråklige sitat; også lydmalende ord, ansiktsuttrykk og bevegelser kan inngå i sitatkonstruksjoner med *bare*, typisk etter mønsteret Subjekt+*bare*+sitat (Opsahl & Svennevig 2012).

Men *bare* knyttes ikke lenger typisk til sitater som signaliserer affektivt engasjement hos taleren, og som framstilles som ekspressive eller dramatiske. *Bare* ser ut til å fungere som et nøytralt anføringsord, noe følgende utdrag fra talespråkmaterialet samlet inn i forbindelse med UPUS-prosjektet kan illustrere:

jeg bare (.) «ja jeg sa det ordentlig da» bare «nei du mumler» jeg bare «nei jeg mumler ikke» du bare «jo du mumler» men jeg føler at jeg sier det (.) ordentlig liksom (.) ikke sant og så (.) eller så sier jeg det igjen de bare (.) «hæ hva er det du sier du mumler» jeg bare «jeg mumler ikke»

Hasund, Opsahl & Svennevig (2012) studerer utbredelsen av sitatkonstruksjoner i Nota-korpuset, som består av samtaler mellom 144 osloborgere fordelt på tre aldersgrupper, der opptakene ble foretatt midt på 2000-tallet. For de eldste talerne er det en anføringskonstruksjon med verbet *si* etter sitatet som er den foretrukne uttrykksmåten når de skal forsterke sitt engasjement i gjengivelsen av et sitat:

men jeg sa det jeg (.) «en dame som bodde bortenfor meg her» sa jeg (.) «hun nektet blodoverføring (.) hun var Jehovas vidne» sa jeg (.) «er det riktig?» sa jeg

Denne konstruksjonen er nærmest fraværende hos de yngste talerne, og forekommer sjelden i mellomgenerasjonen. Den lave forekomsten av *sa jeg*-konstruksjonen hos unge språkbrukere kan potensielt bety at sitatmarkører som *bare* har overtatt denne funksjonen, og at konstruksjonen kan være på vei til å forsvinne. Dette vil kunne få konsekvenser for framtidige leksikografiske skildringer av verbet *si*, som noe kontraintuitivt faktisk ikke alltid lenger ser ut til å henge sammen med situasjoner der noe har blitt sagt.

Man må lete godt for å finne en beskrivelse av *bares* sitatmarkørfunksjon i eksisterende ordboksverk. Forsterkeren og en variant av sitatmarkøren fins i den danske *Slangordbogen* (Christiansen 2012). Det er prisverdig. Samtidig er det interessant at noe som kan se ut til å være i ferd med å utvikle seg til en mer eller mindre konvensjonalisert måte å forsterke, evaluere og framstille sitater på i talespråk, befinner seg i en slang-ordbok. Tone Tryti (1984:11)

definerer slang som «bevisste avvik fra normalspråket som ikke er dialektalt eller faglig betinget». Noe av årsaken til at diskursmarkøren *bare* ikke er utførlig behandlet i ordbøkene, ligger trolig i en metodologisk utfordring knyttet til kildegrunnlag, og noen av de metodologiske utfordringene knyttet til det å la ord i bruk bli ord i bok, er det vi skal se på i det følgende.

4. Noen metodologiske utfordringer

4.1. Kildegrunnlag

En av de kanskje mest åpenbare utfordringene for en leksikografisk beskrivelse av ord i bruk er krav til kildegrunnlag. Av eksemplene som er nevnt ovenfor, er det vanskelig å finne skriftlige, bestandige belegg, noe som gjerne er et krav for eksisterende dokumentasjonsordbøker. I NAOBs *wolla*-artikkel er de to brukseksemplene som er angitt, meta-eksempler; det dreier seg om sitat fra avisreportasjer der ordet nevnes som noe som er i bruk i visse miljøer. Dette er ikke uventet, da det gjerne er muntlig språkbruk vi prototypisk har å gjøre med. Dersom belegget vi er ute etter, dukker opp i en tradisjonell, skriftlig kilde, kan den oppleves som et (norm)brudd. Et illustrerende eksempel til dette poenget er skjebnen forsterkeren *bare* fikk i nettutgaven av avisa *Aftenposten* 21. januar 2013. Her kunne vi lese en dramatisk beskrivelse av en heisekran som veltet. Den opprinnelige overskriften lød «Tom kran bare falt baklengs». I løpet av i underkant av to timer var forsterkeren *bare* imidlertid fjernet, og overskriften lød «Tom kran falt baklengs».

4.2. Normering

En annen utfordring, som ikke er ukjent for en leksikograf som behandler en varietet, er spørsmål om normeringspraksis. Både

fordi vi ofte har å gjøre med talespråkgjengivelse og fordi vi, som vi har sett, ofte står overfor lånord og nyord, er det ikke åpenbart hvordan ordene bør skriftfestes. Vi finner for eksempel *wolla* gjengitt både som *walla*, *wallah* og også *volla*. Her eksisterer det en rekke veletablerte normeringspraksiser, ikke minst i ordbøker som presenterer dialektmateriale, som for eksempel *Norsk Ordbok*, gjennom samleformer, tilvisinger, parallelle indekser, o.l. Men utfordringen er like fullt aktuell.

4.3. Å fange data

Det å få tak i relevante data er en utfordring i seg selv. Den henger både sammen med manglende skriftlige kilder, som vi så på ovenfor, og med det neste punktet vi skal ta for oss: flyktighet. Ordforrådet vi kan være interessert i å kartlegge og beskrive, er knyttet til bestemte praksiser og domener man vil ha problemer med å få innsyn i som utenforstående. Informantintervjuer kan være en mulighet. Men, som vi husker fra studier av UPUS-materialet nevnt ovenfor, var det store ulikheter både i ordtilfang og i grammatiske trekk mellom opptak av ungdommenes samtaler seg imellom uten en voksen til stede og opptakene av intervjuer med ungdommene.

En annen mulighet er å belage seg på innrapportering av ord fra informanter. Flere av ordene som ble meldt inn til Forskningskampanjen (nærmere bestemt *lol*, *swag*, *serr* og *chille*), er inkludert i NAOBs nyordsmateriale under kategorien *slang*. Store deler av dette materialet er innhentet i dialog med publikum og i samarbeid med et populært norsk radioprogram, Nitimen.

Selv ved aktiv informant- og brukerinvolvering gjenstår det et ufravikelig spørsmål om man får innblikk i den varieteten man faktisk er ute etter, og om alle aspekter ved ordtilfanget er fyllestgjørende beskrevet. Ideelt sett vil nok en form for etnografisk

feltarbeid med deltakende observasjon være mest hensiktsmessig dersom man vil beskrive ordforrådet i en varietet. Dette er neppe en framgangsmåte som er utbredt blant moderne leksikografer, men det er ikke noe prinsipielt i veien for å bruke en slik metode.

4.4. Flyktighet, eller «når mitt blir ditt, er det vekk»

Vi tar igjen turen innom avisa *Aftenposten*, der vi ikke trenger å lete lenge før vitnesbyrd som disse dukker opp:

Jeg har med meg Kebabnorsk ordbok, funnet på nettet, når jeg møter en gjeng ungdommer på Bjørnholt skole på Søndre Nordstrand i Oslo. Det hjelper meg overhodet ikke.
– Løh, jeg kjenner ikke igjen halvparten av disse her, ass, sier Kasem Youssef. (*Aftenposten* 12. oktober 2011)

Som vi husker fra innledningen, er det ikke mer enn tjue år vi har sett tegn til mer eller mindre aktiv dokumentasjon av ordforråd forbundet med multietniske ungdomsmiljøer i Oslo. Spørsmålet om noen av beskrivelsene allerede er utdaterte, er likevel aktuelt. I samband med mediedekningen av Forskningskampanjen kunne vi finne uttalelser som: «– Den «kebabnorske» ordboken gjelder ikke lenger» fra en ungdomsskolelærer (*Aftenposten* 22. oktober 2014). Da resultater fra kampanjen begynte å sive ut i mediene i fjor høst, fikk kommentarfeltene og diskusjonsforaene relativt raskt innslag av «dette er da ikke noe nytt»-uttalelser. Likevel er ordene som barna og ungdommene har meldt inn, noe de selv anser for å være nytt og avgrensede. Slik sett kan de knyttes til en form for intern identifikasjon av en ungdomsvarietet. Samtidig går meningspotensialet til noen av ordene raskt tapt når ordene blir allment tilgjengelige; de er ikke lenger «ord de voksne ikke kan».

4.5. Betydningsendring

En siste utfordring jeg vil trekke fram, er, som tilfellet med normeringssspørsmål ovenfor, nokså velkjent: Ord endrer seg gjennom bruk. Vi fulgte *bares* vei gjennom klassiske trinn i en grammatikaliseringsprosess; vi så hvordan semantisk bleiking hadde rammet *wolla*, og vi var kort innom hvordan *seriøst* har funksjoner som adjektivartikkelen i BOB ikke dekker, for å nevne noe. Mange av eksemplene vi har sett på, kan koples til en vedvarende menings-ekspansjon, både semantisk og, ikke minst, pragmatisk. Og når det gjelder semantikken, kan vi også se flere tendenser til tap av betydningsinnhold.

Til tross for utfordringene som er nevnt ovenfor, er det gode muligheter for å innlemme flere deler av ordforrådet samlet inn gjennom Forskningskampanjen, samt mer utdypende beskrivelser av *wolla* og sitatmarkører som *bare*, i framtidige ordboksressurser. Dette mener jeg vi kan oppnå gjennom å forlate bokmediet på den ene siden, og på den andre siden å forlate en klassisk semasiologisk eller tematisk organisering (for ikke å si tabu-tematisk, som har vært tilfelle for mange slang-ordbøker) til organisering ut fra pragmatiske funksjoner.

Ord i bruk av den typen jeg har gitt eksempler på i det foregående, har nemlig noen interessante fellestrekk. Dette skal vi se nærmere på i den aller siste delen av denne artikkelen.

5. Fellestrekk og muligheter

En mulighet er å utvide kildegrunnlaget til også å inkludere talespråkskorpus. I Norge er prosjektet LIA (Language Infrastructure made Accessible) i gang. Hovedmålet er å redde gamle talemålsopptak og legge dem inn i databaser slik at de kan revitaliseres som forskningsmateriale. I tillegg finnes det talespråkskorpus av

nyere dato, som Nota-korpuset, og man kan se for seg muligheten for innsamling av nye korpus. I Danmark er *Ordbog over Dansk Talesprog* (ODT) allerede i gang, foreløpig med et pilotprosjekt om interjeksjoner, der de leksikografiske beskrivelsene er koplet mot lydseksempler fra eksisterende talemålsdata, blant annet fra LAN-CHART-prosjektet (se Hansen 2015). Beskrivelsene av de pragmatiske funksjonene til interjeksjonene er, i likhet med eksemplene vi så på fra norsk tidligere i artikkelen, sjelden dekket utførlig av eksisterende ordboksressurser, og vil være av stor betydning, ikke minst for andrespråksinnlærere.

Men hva skal inngangen til talespråkmaterialet være? Her er igjen ODT et forbilde. De eksemplene vi har sett på i denne artikkelen, har nemlig noen fellestrekk: *Bare, wolla, adda, seriøst, omg, lol* og *wtf* kan knyttes til både subjektiv og epistemisk forsterking. De kan knyttes til parallelle språkhandlinger, ikke minst til evaluering, og for *bare*s tilfelle også til det å sitere. Behovet for å utføre handlinger som uttrykker subjektiv evaluering og sitering består, om det så er det konvensjonelle anføringsverbet *si* man benytter, eller diskursmarkøren *bare*. Organiseringen av en ordboksressurs over ord i bruk vil kunne baseres nettopp på de handlingene ordene utfører, eller mer presist på pragmatiske funksjoner, slik det allerede er gjort forsøk på i ODT. Kanskje er det også grunn til å tenke seg et utgangspunkt i pragmatiske universalier, slik det er gjort forsøk på med semantiske universalier (Wierzbicka 1996, Hansen 2015). For å svare på spørsmålet i artikkelens tittel: Ja, ord i bruk kan bli ord i bok. Men bok må forstås som en nettressurs der grundige pragmatiske analyser ligger til grunn for en funksjonell oppbygning koplet mot reelle brukseksempler.

Vi skal heller ikke stikke muligheten for brukerbaserte ordboksressurser under stol. «Adda er det nyeste ordet i skolegården», meldte *Aftenposten* i sin dekning av Forskningskampanjen. Spørsmålet om hva ordet betyr, dukket opp på den sosiale nettverkstjenesten spring.me, der vi finner et utbygd svar fra en ung bruker

(kanskje en leksikograf in spe?). Både med uttaleopplysninger, synonymdefinisjon og brukseksempel får vi vite følgende:

man utaler det ”addah” som er en måte å si ”oi” på, feks;
 adda har du fått deg dame?! - ”oii har du fått deg dame?!” if
 u know what I mean ;))

Litteratur

Ordbøker

BOB = *Bokmålsordboka* (2005): Boye Wangenstein (red.). 3. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget. <<http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=&bokmaal=+&ordbok=bokmaal>> (mai 2015).

Christiansen, Torben (2012): *Slangordbogen – dansk slang og dagligspråk*. (App)

NAOB = *Det Norske Akademis Store Ordbok* <<http://www.naob.no/ordboken>> (mai 2015).

NOB = *Nynorskordboka* <<http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=&bokmaal=+&ordbok=bokmaal>> (mai 2015).

Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. (1966–). Oslo: Det Norske Samlaget.

ODT = *Ordbog over Dansk Talesprog*. <<http://odt.hum.ku.dk/>> (mai 2015).

Østby, Andreas E. (2005): *Kebabnorsk ordbok*. Oslo: Gyldendal.

Annen litteratur

Blommaert, Jan & Ben Rampton (2012): *Language and Superdiversity*. MMG Working Paper 12–09. Göttingen: Max-Planck

- Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity. <<http://www.mmg.mpg.de/publications/working-papers/>> (juni 2015).
- Eckert, Penelope (2005): Variation, convention, and social meaning. Foredrag ved Annual Meeting of the Linguistics Society of America. Oakland, California. <<http://lingo.stanford.edu/sag/L204/EckertLSA2005.pdf>> (april 2015).
- Eriksson, Mats (1992): Ett fall av grammatikalisering i modern svenska: ba i ungdomars talspråk. *SoLiD* 1 (= FUMS Rapport nr. 166). Uppsala: Uppsala universitet.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2015): Språklige varieteter eller språklige rariteter? Om bruk av valgfrie former i norsk bokmål. I: *LexicoNordica* 22 (dette bind).
- Garborg, Arne (1877): *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse. Et Forsøg paa en omfattende Redegjørelse, formet som polemiske Sendebreve til Modstræverne*. Kristiania: Cammermeyer.
- Hansen, Carsten (2015): Beskrivelsesproget i *Ordbog over Dansk Talesprog*. I: *LexicoNordica* 22 (dette bind).
- Hasund, Ingrid Kristine, Toril Opsahl & Jan Svennevig (2012): By three means – The pragmatic functions of three Norwegian quotatives. I: Isabelle Buchstaller & Ingrid van Alphen (eds.): *Quotatives. Cross-linguistic and cross-disciplinary perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 37–67.
- Hårstad, Stian & Toril Opsahl (2013): *Språk i byen. Utviklingslinjer i urbane språkmiljøer i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ims, Ingunn Indrebø (2013): Språklig registerdanning og verditilskrivning: Betegnelser på nye måter å snakke norsk på i Oslo. I: *NOA norsk som andrespråk* 29(2), 37–71.
- Jørgensen, Jens Normann & Pia Quist (2008): *Unge sprog*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kotsinas, Ulla-Britt (1994): *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

- Kulbrandstad, Lars Anders (2004): “Kebabnorsk”, “perkerdansk” og “gebrokken” – ord om innvandreres måte å snakke norsk på. I: Helge Sandøy, Endre Brunstad, Jon Erik Hagen & Kari Tenfjord (red.): *Den fleirspråklege utfordringa*. Oslo: Novus, 114–135.
- Le Page, Robert B. & Andrée Tabouret-Keller (1985): *Acts of Identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LIA = Language Infrastructure made Accessible <<http://tekstlab.uio.no/LIA/>> (mai 2015).
- Nota = Norsk talespråkkorpus – Oslodelen, Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>> (mai 2015).
- Opsahl, Toril (2009): *Wolla I swear* this is typical for the conversational style of adolescents in multiethnic areas in Oslo. I: *Nordic Journal of Linguistics* 32(2), 221–244.
- Opsahl, Toril, Unn Røynealand & Bente Ailin Svendsen (2008): ‘Syns du jallanorsk er lættis, eller?’ – om taggen [*lang=X*] i NoTa-Oslo-korpuset. I: Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.): *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*, Oslo: Novus, 29–41.
- Opsahl, Toril & Ingvild Nistov (2010): On Some Structural Aspects of Norwegian Spoken among Adolescents in Multilingual Settings in Oslo. I: Pia Quist & Bente Ailin Svendsen (eds.): *Multilingual Urban Scandinavia: New Linguistic Practices*. Bristol: Multilingual Matters, 49–63.
- Opsahl, Toril & Jan Svennevig (2012): – Og vi bare sånn “grattis!” Sitatmarkørene *bare* og *sånn* i talespråk. I: Hans-Olav Enger, Jan Terje Faarlund & Kjell Ivar Vannebo (red.): *Grammatikk, bruk og norm. Festskrift til Sein Lie*. Oslo: Novus, 219–236.
- Quist, Pia (2005): *Stilistiske praksisser i storbyens heterogene skole. En etnografisk og sociolingvistisk undersøgelse af sproglig variation. Ph. d.-afhandling*. Nordisk Forskningsinstitut, Afd. for dialektforskning, Københavns Universitet.

- Quist, Pia (2012): *Stilistisk praksis: unge og sprog i den senmoderne storby*. København: Museum Tusulanum.
- RFF 2014 = *Rapport fra Forskningskampanjen 2014*. <https://www.miljolare.no/innsendt/oppslag/1336/5502d9f97a260/rapport_fd2014.pdf> (april 2015).
- Stjernholm, Karine & Ingunn Indrebø Ims (2014): Om bruk av *Oslo-testen* for å undersøke oslomålet. I: *Norsk lingvistisk tidskrift* 32(1), 100–129.
- Svendsen, Bente Ailin & Stefania Marzo (2015): A ‘new’ speech style is born. The omnipresence of structure and agency in the life of semiotic registers in heterogeneous urban spaces. I: *European Journal of Applied Linguistics* 3(1), 47–85.
- Tryti, Tone (1984): *Norsk slang*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wierzbicka, Anna (1996): *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.
- Aarsæther, Finn (2010): The use of multiethnic youth language in Oslo. I: Pia Quist & Bente Ailin Svendsen (eds.): *Multilingual Urban Scandinavia: New Linguistic Practices*. Bristol: Multilingual Matters, 111–126.
- Aasheim, Stine Cecilie (1995): «*Kebab-norsk*»: *framandspråkleg påverknad på ungdomsspråket i Oslo*. Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo.

Toril Opsahl
førsteamanuensis
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
toril.opsahl@iln.uio.no

Nordiska dialekt- och slangordböcker på Internet

Lars Törnqvist

This paper gives an overview of Nordic dialect and slang dictionaries on the Internet. There are two main types of dialect dictionaries: large academic dictionaries covering many dialects, made by scholars and primarily made for scholars, and small, simple glossaries covering a few hundred words or phrases in one dialect, usually made by laymen for laymen. The latter type reveals what the general public considers essential in a dialect dictionary. The largest slang dictionaries are cooperative projects where the users add their own colloquial expressions to a common database. However, most slang dictionaries are small and specialized. They are usually compiled by a single person and cover a limited domain, e.g. drug slang, sports slang, railway slang, immigrant slang, nicknames, insults or curses. The structure of the specialized dictionaries is often tailored for their content, and this multitude of small dictionaries displays a considerable lexicographical inventiveness.

1. Inledning

Det finns ett stort antal nordiska dialekt- och slangordböcker fritt tillgängliga på Internet. I den här artikeln ges en kort översikt över dem, baserad på *Cercurius – Lexikonlänkar*. Länksamlingen har bildats genom sammanslagning av min tidigare länksamling på Thesauruslex.se och min hustru Madeleine Midenstrands samling på Midenstrand.se. Totalt omfattar samlingen cirka 2 200 lexikala länkar. Samlingen är ständigt föränderlig genom att nya ordböcker tillkommer medan andra försvinner från webben. Länksamlingen gör inte anspråk på att vara fullständig, så uppgifterna om antal ordböcker nedan torde understiga det verkliga antalet.

1.1. Avgränsning och uppdelning

I den här översikten behandlas ordböcker över två olika typer av substandardspråk: dialekt och slang. Med dialekt avses här en språklig varietet som är begränsad till ett visst geografiskt område men inte är begränsad till en viss social grupp och som är relativt oföränderlig över tid. Med slang menas här uttryck med informellt stilvärde, ofta kreativt bildade, som användaren väljer i stället för ommarkerade uttryck för att uppnå en bestämd effekt (Christiansen & Trap-Jensen 2015). När man tittar närmare på ordböckerna märker man att gränsen mellan dialektordböcker och slangordböcker inte är särskilt skarp. Dialektordböcker innehåller i många fall slanguttryck, särskilt ordböcker över urbana dialekter. Slangordböcker innehåller å andra sidan dialektala uttryck, och flera slangdatabaser har en särskild kategori för dialektord. Ordböckerna har dock alltid en tydlig övervikt för antingen dialekt eller slang.

Det finns några olikheter mellan dialektordböcker och slangordböcker, som snarare är tendenser än skarpt avgränsade skillnader. Dialektordböcker beskriver ofta ett äldre språkbruk. Ibland bygger de på material som är insamlat för länge sedan, och i många fall är de sammanställda av äldre personer som dokumenterar sin barndoms språk. Slangordböcker är ofta mer inriktade mot aktuellt språkbruk, särskilt bland ungdomar. Det finns dock exempel på ordböcker över nutida dialekter och historisk slang. Slutligen finns det en geografisk skillnad: dialektordböcker täcker framförallt landsdelar som ligger långt från huvudstadsområdena, medan slangordböckerna oftare dokumenterar huvudstädernas talspråk.

Utöver egentlig slang behandlas här några andra delar av det informella språkregistret: svordomar, invektiv, chatt- och sms-uttryck samt smeknamn.

2. Dialektordböcker

På Cercurius länksidor finns det länkar till 64 svenska, 30 norska, 9 danska och 5 finska dialektordböcker. Några av ordböckerna täcker ett helt land eller en större landsdel, men de allra flesta behandlar dialekten i ett litet område – en socken eller en stad.

Ordböckerna över enskilda svenska dialekter är spridda över större delen av det svenska språkområdet. Det finns särskilt många exempel från Skåne, Västkusten, Dalarna och Norrland, medan det nästan helt saknas dialektordböcker från östra Mellansverige. Finlandssvenskan representeras av några allmänt finlandssvenska ordböcker och några ordböcker över österbottniska dialekter.

De norska dialektordböckerna har en ganska jämn spridning över landet, bortsett från området kring Oslofjorden där de är ytterst få.

De ganska fåtaliga danska dialektordböckerna beskriver främst dialekter på Jylland och Bornholm.

För finska dialektordböcker gäller motsvarande mönster. Här är det framförallt fråga om dialekter i Karelen och Lappland.

Det geografiska mönstret är tydligt: dialektordböcker blir vanligare ju längre bort man kommer från huvudstadsområdena. Detta tyder på att folk i områden där dialekten skiljer sig mycket från standardspråket är mer motiverade att göra dialektordböcker.

2.1. Två huvudtyper av dialektordböcker

Nästan alla dialektordböcker på Internet kan hänföras till endera av två huvudtyper: forskningsprojekt och folklexikografi.

2.1.1. Forskningsprojekt

De största dialektordböckerna på Internet är stora databaser som täcker det dialektala ordförrådet i ett land eller en landsdel. De drivs som forskningsprojekt, finansieras med forskningsanslag

och sysselsätter många akademiskt utbildade personer under lång tid. Projekten har ofta startats långt före datoråldern och bygger på material som har samlats in successivt från slutet av 1800-talet och framåt. Många av projekten är ännu ofullbordade. Exempel på sådana projekt är *Norsk Ordbok 2014*, *Syd- och västsvensk dialekt-databas*, *Jysk Ordbog* och *Finlands svenska folkmål*.

De här projekten har till syfte att dokumentera språklig variation och att beskriva språklig utveckling i tid och rum. De ger ofta noggranna uppgifter om etymologi, belägg och variantformer. Utal anges med speciell fonetisk skrift. Dessa ordböcker vänder sig i första hand till språkforskare, studenter och andra som har goda lingvistiska förkunskaper. Ordböckerna är därför inte särskilt lätta att använda för folk i allmänhet.

Uppslagsorden anges i normaliserad form. Detta har fördelen att man kan behandla många olika dialektala former i samma ordboksartikel. Om dialektordet har en direkt motsvarighet i standardspråket används denna standardform som uppslagsord, i annat fall används en konstruerad form som visar hur ordet har bildats. Lemmaformerna kan därför skilja sig avsevärt från de dialektala uttalsformerna. *Syd- och västsvensk dialektdatabas* har exempelvis den konstruerade formen *kattling* som uppslagsord i stället för uttalsformen *tjälling* 'kattunge' (Lundbladh 2015). De konstruerade uppslagsorden medför att det kan vara svårt för användarna att hitta de ord som de letar efter om det inte finns andra ingångar till materialet. Databaser av den aktuella typen ger dock möjlighet till sökning även på dialektala uttalsformer.

En besläktad typ är dialektordböcker som har getts ut i bokform och senare digitaliserats av exempelvis Projekt Runeberg eller Google Books. Ett par exempel är *Svenskt dialektlexikon: ordbok öfver svenska allmogespråket* från 1867 och *Ordbok öfver halländska landskaps-målet* från 1858. Här återges helt enkelt de ursprungliga boksidorna i bild. Den digitala versionen ger oftast möjlighet till sökning i texten.

2.1.2. Folklexikografi

Det största antalet webbaserade dialektordböcker kan hänföras till folklexikografi, alltså lexikografiskt arbete som utförs av vanligt folk utanför de etablerade institutionerna. Dessa projekt är ofta rena motsatsen till forskningsprojekten – de är små och drivs av frivilliga krafter under en begränsad tid. Ordböckerna har enkel struktur och avser en enda dialekt. De sammanställs oftast av personer som är förtrogna med den aktuella dialekten och vänder sig till folk som saknar lingvistiska specialkunskaper. Utgivarna är hembygds- och pensionärsföreningar, lokaltidningar, kommuner (särskilt i Norge), småföretag eller enskilda personer. Syftet tycks i allmänhet vara att framhäva den lokala identiteten. Tyvärr är många av dessa ordböcker lättflyktiga – de har en tendens att byta webbadress eller helt enkelt försvinna efter några år.

Omfånget varierar från tio uppslagsord till flera tusen; de flesta omfattar några hundra ord. Uppslagsorden är ord eller fraser som avviker från vårdat standardspråk och är typiska för det lokala tal-språket. Uttrycken behöver inte nödvändigtvis vara specifika för den aktuella dialekten – ibland hittar man allmänt utbredda slang-uttryck som till exempel *skitgott* i dialektordböcker.

Artikelstrukturen är oftast mycket enkel: ett ord eller en fras på dialekt följs av en ekvivalent eller en förklaring på standardspråk. Dialektorden återges med uttalsnära stavning med ett minimum av specialtecken; ofta används *ö* för att beteckna öppet ö-ljud och *L* för att beteckna tjockt l (dock inte i exemplet här nedan).

Den uttalsnära stavningen innebär att uppslagsord kan hamna på en annan plats i alfabetet än den normala. Detta förutsätter att användaren har en viss kännedom om dialekten. I följande exempel ur *Bli en oikti östgöte* visas hur östgötskans vokalisering av initiala /r/ gör att ord som normalt börjar på R hamnar under bokstaven O:

- Oammel = stryk
 Oams = utan pengar, pank
 Oangle opp = växa upp fort
 Oobygge = leksaker
 Obändi = envis
 Oekordeli = pålitlig, ansenlig, (stor) redbar
 Oeka = stappla

Uppslagsorden står som regel i alfabetisk ordning, men det finns även exempel på uppdelning efter fackområde eller fullkomlig avsaknad av sortering.

Uppslagsorden kan vara dialektala uttals- och böjningsformer av ord som finns i standardspråket. Ibland står uppslagsordet i böjd form (bestämd form eller pluralform för substantiv, presens- eller preteritumform för verb) om dialektens böjningsformer skiljer sig från standardspråkets. Ekvivalent eller förklaring är oftast men inte alltid grammatiskt kongruent med uppslagsordet. Ett exempel från *Gamla västgötska dialektord* visar hur blandningen av böjningsformer kan se ut:

ban	bad honom, t.ex. ja ban å köra ut säa
= jag bad honom att köra ut säden
bete	bit
bonnen	bonden
bLinka	blinka, blinkar
bLåer	blå
bru	brud
bruner	brun
bräa	bräda, brädan (virke)
bögda	bygden

Vissa ordböcker har mer utvecklad mikrostruktur med grammatiska noteringar (ordklass och genus) och exempelmeningar där uppslagsordet förekommer i kontext.

I några ordböcker återges uttalet med ljudfiler. En av dessa är *Dialektord og -uttrykk fra Volden i Verdal*, en ganska omfattande ordbok där både uppslagsord och exempelmeningar finns som ljudfiler. En mindre ordbok, som är mer underhållande än informativ, är *Värmländsk ordlista*, där ett 30-tal värmländska uttryck har talats in av lokala kändisar.

De folklexikografiska dialektordböckerna vänder sig i första hand till lekmän. De presenterar ett litet antal typiska dialektuttryck för läsare som ofta förutsätts ha någon kännedom om den aktuella dialekten. Det begränsade omfånget gör att man kan läsa hela ordboken i ett svep och på så sätt snabbt få en överblick av dialekten. Den enkla strukturen gör det också lätt att tillgodogöra sig innehållet i ordböckerna.

Den folkliga lexikografin visar hur folk i allmänhet väntar sig att en dialektordbok ska vara utformad. Några exempel som professionella lexikografer kan ta till sig är att dialektordböcker bör begränsas till en enda dialekt, att uppslagsorden ska vara dialektuttryck med uttalsnära stavning utan specialtecken, att uppslagsorden kan vara hela fraser, att böjningsformer som avviker från standardspråket bör ingå och att förklaringarna bör vara enkla och inte nödvändigtvis måste vara formellt korrekta och grammatiskt kongruenta.

Ett fåtal folkliga dialektordböcker närmar sig vetenskaplig klass. En ordbok som sticker ut från mängden genom sin avancerade struktur och höga kvalitet är *Talemålet i Valle og Hylestad*. Den är upplagd som databas och innehåller grammatiska uppgifter, fullständiga böjningsformer, förklaringar, exempel och ljudfiler, men är ändå lättillgänglig för lekmän. Denna ordbok borde enligt min mening tjäna som förebild för alla som sammanställer dialektordböcker, både professionella lexikografer och folklexikografer.

Ordliste

Ordklasse: Vis:

Emne: Dialekt:

Indeks: **A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z Æ Ø Å**

Søk:

lúsetrøye

Har du merknad til registreringa av dette ordet, klikk [her](#).

Ordklasse:	Substantiv (hokjønn)
Emne:	Klede og sko

	Ubunden	Bunden	Dativ
Eintal	lúsetrøye	lúsetrøya	lúsetrøyunn
Fleirtal	lúsetrøyu	lúsetrøyun	lúsetrøyó

Forklaring:	lusekuffe
Døme:	Lúsetrøya høyre mæ ti' rétte klæi, men vare au nò brúka ti' "almindelége klær".

Grunn for registrering: Ordet er eit dialektord

Registrert: 11.02.2015
 Sist oppdatert: 11.03.2015
 Ferdig utfyllt og godkjent: 25.02.2015

[<< Tilbake](#)

Figur 1: En sida ur *Talemålet i Valle og Hylestad*.

3. Slangordböcker

Webbaserade slangordböcker finns på alla de större språken i Norden. I Cercurius länksamling finns länkar till 20 svenska, 5 norska, 8 danska, 4 finska och 1 isländsk slangordbok. Det kan noteras att norskan har många dialektordböcker men ganska få slangordböcker, medan danskan har ungefär lika många av vardera slaget.

3.1. Allmänna slangordböcker

3.1.1. Slangdatabaser

Allmänna slangdatabaser finns på många språk. Några nordiska exempel är *Folkmun.se*, *Slanguttrykk.com*, *Gadesprog.dk* och

Slangurorðabók. De har engelskspråkiga förebilder och bygger på användares medverkan. Alla registrerade användare kan själva lägga in nya uttryck. Inmatningsformulären har fält för uttryck, definition, exempel och kategori/tema (t.ex. pengar, alkohol eller sex) samt användaridentitet. Det finns korta hjälptexter som stöd för bidragsgivarna. De inskickade bidragen övervakas för att databasen inte ska fyllas med exempelvis rasistiska uttryck eller allmänt skräp. Antingen förhandsgranskas alla bidrag eller också raderas olämpliga uttryck i efterhand. (Sköldberg 2015, Törnqvist 2010.)

De här databaserna kan bli relativt omfattande eftersom många användare bidrar till innehållet, och de kan också vara bra på att fånga upp aktuellt språkbruk. Bristen på styrning gör dock att urvalet av uttryck lätt kan bli skevt. Kvaliteten på definitioner och exempel är också ytterst varierande.

3.1.2. Wiktionary

Wiktionary har en kategoriseringsfunktion som går att utnyttja till att selektera slanguttryck. I den svenska språkversionen finns slangorden framförallt i kategorierna ”Slang”, ”Nedsättande”, ”Skämtsamt”, ”Vardagligt” och ”Vulgärt”. Den här möjligheten att kategorisera orden har stor potential. Ett problem är att kategorierna är ganska vagt avgränsade och delvis överlappar varandra. Därför kan tagningen lätt bli inkonsekvent eftersom projektet saknar central styrning och enskilda medarbetare gör olika bedömningar. Kategoriseringsmöjligheten finns på alla språkversioner, men den utnyttjas inte alltid i samma utsträckning.

3.1.3. Ordböcker över lokal slang

Det finns några ordböcker över geografiskt begränsad slang, främst från storstäder. Ett par exempel är *Leonis slanglexikon* över Stockholmsslang och *Katujen kieli* över Helsingforsslang. Man kan naturligtvis diskutera om ordböcker över lokalt informellt tal-

språk ska hänföras till dialektordböcker eller slangordböcker, men innehållet i de nämnda ordböckerna har stark slangkaraktär.

3.2. Ordböcker över speciell slang

Det största antalet slangordböcker på nätet är ordböcker över speciella slag av slang. De har i allmänhet litet omfång men kan ändå vara någorlunda täckande inom sitt begränsade område. Liksom fackordböckerna på Internet (Törnqvist 2007) uppvisar de stor typologisk variation. De flesta förklarar slanguttryckens betydelse med hjälp av standardspråkliga ekvivalenter eller förklaringar. Det finns dock exempel på översättningsinriktade slangordböcker, där i synnerhet Öresunds Översättningsbyrå har gjort en stor insats genom att sammanställa specialordböcker för översättning mellan svenska och danska. Dessutom finns det ett par rena produktionsordböcker där användaren kan leta sig fram till slanguttryck med önskad betydelse.

3.2.1. Fackslang

Gränsen mellan fackspråk och fackslang är oskarp, och icke-normativa fackordböcker innehåller ofta ett och annat slanguttryck. Den oskarpa gränsen beror säkert på att många facktermer har uppstått som slanguttryck men efter hand har etablerats som termer. Ett exempel är den typografiska termen *horunge* som står i många slangordböcker, samtidigt som den används som stilneutral fackterm i typografiska uppslagsverk och handböcker.

Ett exempel på ordböcker över gammal yrkesslang är *Knoparmoj*. Denna ordbok presenterar sotarnas hemliga språk, som inte längre används men som har lämnat många bidrag till den allmänna Stockholmslangan.

Ett modernt exempel är *Bloggslang*, en liten ordbok med ungefär 60 slangord hämtade från svenska musikbloggar. För varje ord ges en definition och ett eller två autentiska användningsexempel.

Ett område med välutvecklat slangspråk är sportens värld. *Sportsjournalistisk-dansk ordbog* är en ganska omfattande ordbok över dansk sportslang. Förutom vanliga slanguttryck innehåller den många smeknamn på idrottsmän och klubbar, vilket är ett utmärkande drag för sportslangen.

En annan domän med utvecklat slangspråk är alkohol och narkotika. Det finns flera specialordböcker över området, bland annat den norska *Rus og språk* och den svenska *Pundartugg*, den senare utarbetad som examensarbete vid Polishögskolan.

En stor och grundligt genomarbetad ordbok över specialslang är *Järnvägsslang*, som är sammanställd av mig utifrån bidrag från ett hundratal deltagare på ett diskussionsforum för järnvägsintresserade. Ordboken omfattar ungefär 470 uppslagsord, däribland många smeknamn på banor och fordon. Bakgrunden till slanguttrycken förklaras om de inte är alldeles självklara. Ordbokens mikrostruktur har den terminologiska ordlistan som förebild, med separata fält för uppslagsord, särskilt användningsområde, formell definition och övriga kommentarer.

3.2.2. Invandrarlang

En speciell typ av slangspråk har utvecklats i de nordiska storstädernas invandratäta stadsdelar. Den går under namn som ”rinkebysvenska”, ”perkerdansk” och ”kebabnorsk”, och kännetecknas av ett stort antal lånord från olika invandrarpråk. Ordboken *Invandrarvenska* innehåller cirka 150 uttryck med standardspråklig ekvivalent och uppgift om långivande språk. *Multietniskt ungdomsspråk i Sverige og Danmark* innehåller cirka 200 uttryck på rinkebysvenska/perkerdansk med ekvivalenter på svenskt och danskt standardspråk.

3.2.3. Svordomar

Allmänna slangordböcker kan innehålla enstaka svordomar. Renodlade svordomsordböcker är däremot sällsynta. Ett intressant

exempel på en sådan är *Svensk og dansk bandeordbog*. Den är tvåspråkig och tematiskt uppställd. Uttrycken är indelade i sju klasser, bland annat ”Reference til fanden, djævelen og den onde”, ”Reference til sex og latrinære emner” och ”Milde og omskrevne bandeord”. Inom varje klass listas svenska och danska uttryck i alfabetisk ordning i var sin kolumn.

3.2.4. Invektiv och pejorativa uttryck

Svenske og danske skældsord är en tvåspråkig tematisk ordbok över skällsord. Den är indelad i 31 klasser, däribland ”Indvandrere og andre nationaliteter”, ”Krænke af intelligens (eller mangel på samme)” och ”Krænke af yngres bestræbelse på at blive voksne”. Inom varje klass står svenska och danska uttryck alfabetiskt i var sin kolumn. Liksom den ovannämnda svordomsordboken är den praktiskt användbar för översättare, som lätt kan välja bland ungefärliga motsvarigheter i kolumnen bredvid.

Svenska invektiv är en webbversion av en tryckt bok med samma namn, utgiven i sju upplagor mellan 1963 och 1965. Ordboken har en thesaurusstruktur med fem huvudklasser: könsneutrala, kvinnliga, manliga, ålderdomliga och dialektala skällsord. De tre förstnämnda är underindelade i klasser som ”Bedräglig, skurkaktig, tjuvaktig individ”, ”Fet, klumpig, ovig kvinna” och ”Liderlig, kåt, sexuellt besatt man”. Detta är alltså en produktionsordbok där man kan leta sig fram till ett lämpligt invektiv med hjälp av thesaurussystemet.

Lista över politiska epitet på svenska Wikipedia omfattar ett 50-tal nedsättande benämningar på olika politiska riktningar, från ”betongparti” till ”Åsa-Nisse-marxist”, med förklaringar av uttryckens uppkomst och innebörd.

3.2.5. Förstärkande förled

Danske unges kreative sprogbrug og dannelse af nye ord innehåller ungefär 900 danska ord, de flesta nybildade, med cirka 60 olika

förstärkande förled, exempelvis *edder-*, *hyper-* och *skide-*. Orden är insamlade från ungdomars debattinlägg på Internet under ett par dagar år 2007. Ordboken är en enkel förteckning över faktiskt förekommande sammansättningar och visar graden av produktivitet hos olika förled.

3.2.6. Chatt- och sms-uttryck

En modern innovation på slangområdet är det språk som används på chattar och i sms och andra korta textmeddelanden. Denna slang är speciell genom att den är helt och hållet skriftlig, till skillnad från traditionell slang som ju är talspråksbaserad. Ett utmärkande drag hos chatt- och sms-språk är den rikliga användningen av förkortningar och emotikoner (smileys). De sistnämnda är så utpräglat skriftliga att de inte ens går att uttala, men de har svarigheter i ansiktsuttryck, kroppsspråk och tonfall. Exempel på chattordböcker är *Svenskt chattspråk* och *Danskt chattspråk*. Det finns många listor över emotikoner på webben, några ganska fantasifulla. Listor över de grundläggande, allmänt vedertagna emotikoner finns bland annat i artikeln *Emotikon* på norska Wikipedia.

3.2.7. Smeknamn och öknamn

Smeknamn och öknamn på personer och platser är ett viktigt inslag i informellt talspråk. En del smeknamn finns i allmänna slangdatabaser och ordböcker över lokal slang eller fackslang (exempelvis de ovannämnda *Sportsjournalistisk-dansk ordbog* och *Järnvägsslang*). En mer fullständig och överskådlig redovisning av smeknamnen får man i speciella smeknamnsordböcker. De är oftast små till omfånget och behandlar en viss typ av smeknamn.

Typiske svenske kælenavne for personer innehåller cirka 220 allmänt använda smeknamnsformer av svenska förnamn, till exempel *Bettan* (Elisabet), *Fia* (Sofia), *Hasse* (Hans) och *Jonte* (Jon, Jonas eller Jonatan).

Lista över svenska idrottares smeknamn på svenska Wikipedia innehåller cirka 150 smeknamn på kända idrottare, däribland *Foppa*, *Hoa-Hoa* och *Lillstöveln*. Listan går att sortera efter smeknamn, borgerligt namn och idrottsgren.

Många städer och andra tätorter har etablerade smeknamn, exempelvis *Lusasken* för Kristinehamn och *Tigerstaden* för Oslo. Det finns flera nordiska ordböcker över sådana, däribland *Smeknamn och öknamn på svenska städer* och *Smeknamn och öknamn på norska städer*.

I många större städer finns det mängder av inofficiella namn på stadsdelar, gator, torg och byggnader. De lokala smeknamnen i Köpenhamn beskrivs i *Topografisk københavnerslang*. I artikeln *Göteborgshumor* på svenska Wikipedia finns en lista över inofficiella namn på byggnader och platser i Göteborg. Ett annat sätt att presentera materialet är webbsidan *Vandra i Helsingfors* hos Svenska litteratursällskapet i Finland. Där hittar man smeknamnen på en klickbar karta. När man klickar på en markerad plats på kartan visas gatan eller byggnaden i bild. Det går också att gå åt andra hållet: när man klickar på ett namn i en alfabetisk lista visas läget på kartan.

4. Slutsatser

De flesta dialektordböckerna på Internet är antingen stora, avancerade och heltäckande databaser, sammanställda av forskare och i första hand avsedda för forskare, eller små, enkla och ofullständiga ordlistor, sammanställda av lekmän som talar den aktuella dialekten och i första hand avsedda för lekmän utan lingvistiska förkunskaper. Ordböcker av den sistnämnda typen ger en indikation om hur folk i allmänhet väntar sig att en dialektordbok ska se ut. De kan därför ge idéer om hur dialektordböcker för den stora allmänheten bör utformas.

Slangordböcker på Internet är antingen brett upplagda, användardrivna databaser eller små specialordlistor över en begränsad domän. De sistnämnda är ofta skraddarsydda för det aktuella innehållet, och de uppvisar därför stor variation i makro- och mikrostruktur. De avspeglar en stor lexikografisk kreativitet som kan ge idéer för tillämpning i ordböcker av annat slag.

Den finns en viss innehållsmässig överlappning mellan dialektordböcker och slangordböcker, särskilt där lekmän svarar för innehållet. Detta tyder på att folk i allmänhet inte alltid gör klar åtskillnad mellan dialekt och slang, utan gärna använder samma benämning på allt lokalt, vardagligt språk.

Litteratur

Webbsidor

(URL-adresserna är kontrollerade den 16 juni 2015.)

Bli en oikti östgöte : Östgötsk ordlista. Karin Swartling. <www.kaswa.se/OstgotskordlistaOppen/ny_sida_1.htm>.

Bloggslang. Märta Weinreich. <www.thesauruslex.se/ordlista/bloggslang.htm>.

Cercurius – Lexikonlänkar. <www.cercurius.se/lankar/lexikon.htm>.

Danske unges kreative sprogbrug og dannelse af nye ord. Poul Hansen, Öresunds Översättningsbyrå. <www.dansk-og-svensk.dk/danskt_lexikon2/Ungdomssprak/danske_unge_sprogbrug_og_orddannelse.htm>.

Danskt chattspråk. Poul Hansen, Öresunds Översättningsbyrå. <www.danska-svenska.se/Ungdomssprak/dansk_chatsprog.htm>.

- Dialektord og -uttrykk fra Volden i Verdal.* Magne Varslot. <www.varslot.net/magne>.
- Emotikon.* Wikipedia : Den frie encyklopedi. <no.wikipedia.org/wiki/Emotikon>.
- Finlands svenska folkmål.* Institutet för de inhemska språken. <kaino.kotus.fi/fo>.
- Folkmun.se.* <www.folkmun.se>.
- Gadesprog.dk.* <gadesprog.dk>.
- Gamla västgötska dialektord.* Marita Persson. <www.domboksforskning.se/gamlavastgotskaord.htm>.
- Göteborgshumor.* Wikipedia : Den fria encyklopedin. <sv.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6teborgshumor>.
- Invandarsvenska.* <sv-slang.wikidot.com/invandarsvenska>.
- Jysk Ordbog.* <www.jyskordbog.dk/hjemmesider/index.html>.
- Järnvägsslang.* Lars Törnqvist. <www.cercurius.se/ordlistor/jarnvagsslang.htm>.
- Katujen kieli : Helsingin 1940-60-lukujen puhekielen sanakirja.* Seppo Palander. <www.seppopalander.com/3>.
- Knoparmoj : ordlista över sotarnas eget språk* <www.tyresosot.se/knop.htm>.
- Leonis slanglexikon : Södertugg från förr och annan slang.* Monica B. Jakobsson & Kerstin Lindberg. <leonisslanglexikon.ownit.nu>.
- Lista över politiska epitet.* Wikipedia : Den fria encyklopedin. <sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_politiska_epitet>.
- Lista över svenska idrottares smeknamn.* Wikipedia : Den fria encyklopedin. <sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_svenska_idrottares_smeknamn>.
- Multietniskt ungdomsspråk i Sverige og Danmark.* Poul Hansen, Öresunds Översättningsbyrå. <www.danska-svenska.se/Ungdomssprak/rinkebysvenska_perkerdansk.htm>.
- Norsk Ordbok 2014.* <no2014.uio.no/perl/ordbok/no2014.cgi>.

- Ordbok öfver halländska landskaps-målet.* Möller, P. 1858. Google Books. <books.google.se/books?id=dAsoAAAAAMAAJ>.
- Pundartugg : Narkotikarelaterade slanguttryck.* Stefan Holmén, Polishögskolan 1997. <pdfsr.com/pdf/pundartugg>.
- Rus og språk.* <web.archive.org/web/20060719113037/http://www.bks.no/slang.htm>.
- Slangurorðabók.* Snara vefbókasafn. <slangur.snara.is>.
- Slanguttrykk.com : norske slanguttrykk på nett.* <www.slanguttrykk.com>.
- Smeknamn och öknamn på norska städer.* Lars Törnqvist. <www.cercurius.se/ordlistor/smeknamnnorskastader.htm>.
- Smeknamn och öknamn på svenska städer.* Lars Törnqvist. <www.cercurius.se/ordlistor/smeknamnsvenskastader.htm>.
- Sportsjournalistisk-dansk ordbog.* <web.archive.org/web/20031204095335/http://www.fusionsnipserne.dk/jour-dan.htm>.
- Svensk og dansk bandeordbog.* Poul Hansen, Öresunds Översättningsbyrå. <www.dansk-og-svensk.dk/danskt_lexikon2/Bandeord/svenske_danske_bandeord.htm>.
- Svenska invektiv : En samling mustiga ålderdomliga & dialektala svenska invektiv.* Anne von Eckermann & Johan Santesson. <pressylta.sofia-albertsson.se>.
- Svenske og danske skældsord.* Poul Hansen, Öresunds Översättningsbyrå. <www.dansk-og-svensk.dk/danskt_lexikon2/skallsord/svenske_danske_skallsord.htm>.
- Svenskt chattspråk.* Poul Hansen, Öresunds Översättningsbyrå. <www.danska-svenska.se/Ungdomssprak/svenskt_chattsprak.htm>.
- Svenskt dialektlexikon: ordbok öfver svenska allmogespråket.* Johan Ernst Rietz (1867). Projekt Runeberg. <runeberg.org/dialektl/0005.html>.

- Syd- och västsvensk dialektdatabas*. Institutet för språk och folkminnen. <www.sprakochfolkminnen.se/sprak/dialekter/syd--och-vastsvensk-dialektdatabas.html>.
- Talemålet i Valle og Hylestad*. Valle Mållag. <www.vallemal.no>.
- Topografisk københavnerslang*. Bjørn Westerbeek Dahl. <www.kobenhavnhistorie.dk/bog/slang>.
- Typiske svenske kælenavne for personer (fornavne)*. Poul Hansen, Öresunds Översättningsbyrå. <www.danska-svenska.se/danskt_lexikon2/Kaelenavne_personer/kaelenavne_personer.htm>.
- Vandra i Helsingfors*. Svenska litteratursällskapet i Finland. <stadsvandringar.webbhuset.fi>.
- Värmländsk ordlista*. Special-Elektronik AB. <www.varmlandska.se>.
- Wiktionary: Den fria ordboken*. <sv.wiktionary.org/wiki>.

Tryckta källor

- Christiansen, Torben & Lars Trap-Jensen (2015): Om slangudtryks flygtighed – i sproget og i ordbøgerne. I: *LexicoNordica* 22 (dena volym).
- Lundbladh, Carl-Erik (2015): Sydsvenska dialektordböcker och en sydsvensk dialektdatabas. I: *LexicoNordica* 22 (dena volym).
- Sköldberg, Emma (2015): Bland runda ord och dialektala uttryck: Om den användargenererade sajten Folkmun.se. I: Caroline Sandström, Ilse Cantell, Eija-Riitta Grönros, Pirkko Nuolijärvi, Eivor Sommardahl (red.): *Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i Norden*. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken, 229–241.
- Törnqvist, Lars (2007): Språklig och encyklopedisk information i fackordlistor på Internet. I: *LexicoNordica* 14, 35–47.

Törnqvist, Lars (2010): Brukarmedverkan i webbordböcker. I:
Kristinn Jóhannesson, Ida Larsson, Erik Magnusson Petzell,
Sven-Göran Malmgren, Lena Rogström & Emma Sköldberg
(red.): *Bo65: Festskrift till Bo Ralph*. Meijerbergs arkiv för svensk
ordforskning 39. Göteborg: Göteborgs universitet, 383–390.

Lars Törnqvist
frilanslexikograf
Cercurius AB
Box 49042
SE-10028 Stockholm
lars@cercurius.se

IKKE-TEMATISKE BIDRAG

Færøske ordbøger i 2000-tallet

Zakaris Svabo Hansen

There has been growth in the assortment of Faroese dictionaries within the last decades. Traditionally, Faroese dictionaries are prescriptive, but in modern dictionaries a more descriptive attitude is being expressed, resulting in a relatively high amount of import words. This tendency is more explicit in foreign-Faroese dictionaries than in Faroese-foreign dictionaries.

1. Indledning

I kølvandet af den teknologiske udvikling som vi har været vidne til de sidste to decennier, har der været grøde på det færøske ordbogsmarked, og der er sket meget på området. Der er udkommet en hel del ordbøger som ikke fandtes i forvejen, foruden at der er kommet nye og reviderede udgave af allerede eksisterende ordbøger. Der er kommet flere nye ordbøger, især bilingvale ordbøger, som ikke tidligere har været en del af det færøske ordbogssortiment, bl.a. ordbøger mellem færøsk og engelsk, tysk, spansk, italiensk og russisk. Den store vækst i ordbogsudbuddet kan for en stor del tilskrives de tekniske hjælpemidler som nutiden råder over, men også den stadig voksende interesse for færøsk i udlandet samt interesse hos færingere for disse store europæiske sprog og deres behov for at kunne kommunikere på og med disse sprog.

2. Historisk omrids

Færøsk ordbogshistorie begynder i 1770'erne med at Jens Chr. Svabo (1746-1824) samler ord til en færøsk ordbog med danske

og latinske ækvivalenter. Men ordbogen, *Dictionarium Færoense*, blev dog ikke udgivet før næsten 200 år senere – i 1966 (Matras 1966-1970). Det er en deskriptiv ordbog, hvis formål er at beskrive færøsk som sproget var på den tid. En bagvedliggende grund for udarbejdelsen af ordbogen var at færøsk sprog ifølge Svabo var så stærkt påvirket af dansk at dets oprindelige særtræk var ved at forsvinde.

I årene efter reformationen opstod der meget tæt kontakt til dansk, og den følgende degenerering af færøsk havde den konsekvens at dansk i praksis blev det prestigefyldte sprog – også i skrift – på Færøerne efter det 16. århundrede. Færøerne blev en slags bilingvalt samfund med dansk som det prestigefyldte sprog og færøsk som det uformelle, talte hverdagsprog. Dette skete med baggrund i at dansk nu var blevet sproget i kirken, i administrationen etc. I tillæg til denne bilingvale situation – eller måske som en konsekvens af den – var der en masse danske låneord i talt færøsk på denne tid.

Med den næste ordbog (en færøsk-dansk), som blev publiceret som en del af tobindsværket *Færøsk Anthologi* (Hammershaimb 1891 [1969]) hundrede år senere, blev det puristiske en del af projektet. På det tidspunkt havde den nationale bevægelse påvirket de kulturelle ideer, herunder sproget, så de blev dyrket som nationale symboler. Ordbogens redaktør Jakob Jakobsen (1864-1918) var i grunden den første færøske purist, og hans projekt var begyndelsen til en ny puristisk tradition. Med grundlag i de romantiske ideer anså han færøsk sprog som et unikt nationalt klenodie, og han var derfor nødt til at tage i betragtning hvilke ord der var passende at tage med i ordbogen, og hvilke der skulle udelades. Resultatet af hans arbejde var en grænsedragning mellem færøsk og dansk, hvor mange af de danske låneord ikke fik plads i ordbogen. Jakob Jakobsen etablerede således en leksikalsk standard for færøsk som – i større eller mindre udstrækning – er blevet fulgt lige siden.

Den puristiske tradition fortsatte gennem det 20. århundrede.

Den allerførste færøsk-danske ordbog (Jacobsen & Matras 1927-28) havde en forholdsvist restriktiv holdning til danske låneord i det talte sprog. Kritikerne sagde at ordbogen gav et ufuldkomment billede af det talte sprog fordi de danske elementer for det meste var udeladt (Helgason 1931:302). I anden udgave (1961) blev et nyt princip introduceret; i stedet for at skippe låneord blev de brugt som referencepunkter til tilsvarende færøske arveord med tilføjesen *talespr.* (= talesprogsord), fx *ferga* (dansk *færge*) > *ferja*; *fýrur* (dansk *fyr(tårn)*) > *viti*. Disse annoteringer viser at danske ord var ilde set i formel tale, selv om de var almindelige i talesproget. Dette princip er bibeholdt i den nyeste færøsk-danske ordbog (Hansen & Joensen 2010) og i andre ordbøger også.

I *Donsk-føroysk orðabók* (av Skarði 1967, 1977) bestemmes det danske lemmaudvalg af om der findes tilgængelige færøske ækvivalenter. I fald der ikke er nogen, er det danske ord ikke med. Denne ordbog blev i stor udstrækning benyttet som ledetråd til "godt" færøsk sprogbrug fordi mange danske ord var bedre kendt end de tilsvarende færøske ækvivalenter. Dette princip er helt forsvundet i 1995-udgaven af *Donsk-føroysk orðabók* (Petersen & Staksberg 1995).

3. Færøske ordbøger i dag

Ordbøgerne af i dag er udgivet af (halv)officielle og private forlag og er redigeret af hinanden uafhængige redaktioner eller enkeltpersoner. Det medfører naturligvis at de er meget forskellige, både i omfang, mht. målgruppe og på anden vis. De fleste henvender sig til et bredt publikum, mens andre er mere specifikt møntet på en bestemt målgruppe, fx skoleelever.

En noget uheldig ting kan siges at være at flere af de tosprogede ordbøger baserer sig på den ensprogede ordbog *Føroysk orðabók* (Poulsen et al. 1998). Problemet ligger i at formålet med en mo-

nolingval ordbog er noget andet end formålet med en bilingval ordbog. Derfor kan det være tvivlsomt om det er rigtigt automatisk at overføre en sådan definitionsordbog hvis den skal tjene et formål som bilingval ordbog og dække de krav som stilles til en sådan ordbog. I en monolingval definitions- og dokumentationsordbog er hovedformålet at beskrive og dokumentere sproget i brug mundtligt og skriftligt. Behovet er ikke det samme i en bilingval ordbog, hvis praktiske formål først og fremmest er at bygge bro mellem to sprog. I en færøsk sammenhæng er formålet dobbeltsidigt, idet det både skal tilgodese behovet som brugerne fra kildesproget har til målsproget, og det behov som brugerne fra målsproget har til kildesproget. Derfor er det vigtigt at en bilingval ordbog er så præcis og dækkende som muligt mht. ækvivalenter i målsproget. Det spiller en mindre rolle at den ikke er så udførlig og udtømmende i sine definitioner fordi det er jo i bund og grund ikke dens opgave. Det er mere vigtigt at være præcis i sine angivelser af ækvivalenter mellem sprogene (jf. Hannesdóttir 2012, Brink 2015).

Man kan savne at der ikke – især når det gælder de mere officielle ordbøger – er ansat redaktioner til kontinuerligt at ajourføre de værende ordbøger således at de følger med i og er på forkant med den sproglige udvikling og hvad der sker mht. eksisterende og nyt ordforråd i sproget. Der er konstant behov for at udvikle ordforrådet og komme med nye ord og udtryk for at dække nye områder som er aktuelle i samfundslivet og i den daglige samfundsdebat. Det er samtidig en kendsgerning at på Færøerne som i andre lande skrives der mere end nogensinde før, men nu også i større udstrækning af uformel karakter i form af indlæg på diverse chatfora, blogs etc.

4. Nyere ordbøger

Omkring 1990 synes der at opstå en mere liberal holdning til ordforrådet i færøske ordbøger. Det viser sig deri at redaktørerne i større grad accepterer låneord som ækvivalenter i bilingvale ordbøger (til færøsk). I *Ensk-føroysk orðabók* (engelsk-færøsk) (í Skála et al. 1992) finder vi fx ord som: *abscissa* (abscissa), *akklímatisering* (acclimatization), *akklímatisera* (acclimatize), *akkumulera* (accumulate), *akselerera* (accelerate), *matematikk* (mathematics). De fleste af disse ord er stadigvæk med i udgaven fra 2007 (í Skála & Mikkelsen 2007). I den parallelle ordbog derimod, som går i den anden retning, *Føroysk-ensk orðabók* (færøsk-engelsk) også fra 2007 og redigeret af de samme redaktører, ses en mere puristisk holdning i lemmaudvalget. Når låneord (især danske) er lemmatiseret, er hovedformålet tydeligvis at henvise til den færøske ækvivalent med henvisningen “sí” (se, cf.). I stedet for at sige at *abnormur* svarer til det engelske *abnorm*, er der en reference til den færøske neologisme *frábregðandi*. Dertil kommer at nogle importord ikke findes som færøske ækvivalenter i den færøske oversættelse, fx *akselerera*, *aktualisera*, *kemi* og *matematikk*. Dette er i grunden samme praksis som vi finder i Jakob Jakobsens ordbog (Hammershaimb 1891).

Tendensen til at acceptere låneord som ækvivalenter i ordbøger fra fremmedsprog til færøsk blev mere udtalt i *Donsk-føroysk orðabók* fra 1995 (Petersen & Staksberg 1995) med en hel del danske låneord skrevet i færøsk ortografi (den såkaldte “ortografiske purisme”) – og det er faktisk første gang. Nogle eksempler kan gives her: *abstrahera* (abstrahere), *akseptabul* (acceptabel), *akseptera* (acceptere), *administrera* (administrere), *beykon* (bacon), *desain* (design), *kovboy* (cowboy).

5. Den monolingvale ordbog

Den ensprogede *Føroysk orðabók* (FO, Poulsen et al. 1998) indeholder omkring 65.000 lemmaer med færøske definitioner og synonymer, eksempler på ordenes brug og grammatiske oplysninger. Denne ordbog udgør standarden for færøsk ordforråd og bruges desuden som retskrivningsordbog indtil en decideret retskrivningsordbog, som i øjeblikket er under udarbejdelse, er tilgængelig. Desuden bruges FO også som opslagsværk i tvivlsspørgsmål omkring ordenes bøjning og grammatik i det hele taget. Det har yderligere medført at mange nye ordbøger i stor udstrækning bruger FO som basis for lemmaudvalget i sin udgave. Foruden at det kan være problematisk at bruge en monolingval ordbog som grundlag for en bilingval ordbog, fx når det gælder belysning af ordene og udvælgelse af ækvivalenter, så skinner en noget puritansk linje i lemmaudvalget igennem også her. FO er en præskriptiv ordbog, idet det er de etablerede arveord som har den højeste prioritet i ordbogen, efterfulgt af etablerede låneord og neologismer. Men sammenlignet med ældre ordbøger findes flere internationale ord i denne ordbog lige såvel som ord fra det talte sprog med rødder i fremmede sprog. I den henseende er *Føroysk orðabók* mere liberal end de ældre ordbøger, bortset fra *Donsk-føroysk orðabók* (Petersen & Staksberg 1995).

Hovedformålet med FO er at dokumentere færøsk sprog diakronisk så vel som synkronisk. Men ordbogen må også være i stand til at tjene brugerne som instruktion i praktisk sprogbrug for lægfolk og dertil giver den også praktisk (dvs. normativ) information om bøjningsmæssige spørgsmål.

Arbejdet med FO var i mange henseender et pionerværk eftersom dette var første gang der blev lavet en monolingval ordbog for færøsk. Alle ordbøger før dette som omfattede færøsk, var bilingvale, for det meste mellem færøsk og dansk. Lemmaudvalget var selvfølgelig baseret på forudgående ordbøger, især *Føroysk-donsk*

orðabók (1927-28). Men derudover byggede lemmaudvalget på en stor ordsamling på Afdeling for færøsk (Føroyamálsdeild) ved universitetet i Tórshavn. Ordseddelsamlingen er udarbejdet over flere årtier og indeholder ordforråd både fra talt sprog rundt omkring på Færøerne og skrevet ordstof fra forskellige genrer, både af skønlitterær art og fra faglitteratur. Efterhånden som elektroniske tekstsamlinger havde sit indtog i begyndelsen af 1990'erne mens redigeringen af FO fandt sted, blev der suppleret fra diverse elektroniske tekstsamlinger, bl.a. fra en frekvensordliste.

Traditionelt har det materiale som har stået til rådighed ved redigering af færøske ordbøger, været allerede publicerede ordbøger og ordlister. Men den store ordseddelsamling på afdeling for færøsk ved Færøernes universitet har også spillet en stor rolle i nyere ordbøger, især i FO. Denne ordsamling har været hovedkilden med hensyn til lemmaudvalget og også som leverandør af citatonsmateriale i ordbogen. Et af redigeringsprincipperne i FO var at det anvendte eksempel skulle være et ægte eksempel fra det talte eller skrevne sprog og ikke opfundet til formålet af redaktørerne. Eksempler med lemmaet brugt i en speciel betydning eller i en fast vending er selvfølgelig fortolket og angivet i en anden version for at klargøre meningen for brugeren. Ordbogen indeholder også idiomer, ordsprog og lign., som i vid udstrækning er defineret.

FO introducerer for første gang et system som indeholder bøjningsmønstre der viser prototyper af bøjninger af alle substantiver, verber og adjektiver. Næsten alle lemmaer som tilhører disse ordklasser, er udstyret med et tal der henviser til et bestemt bøjningsmønster som dette ord følger. I den elektroniske udgave af denne ordbog er dette system udviklet endnu mere således at man nu får det eksakte lemma bøjet når man klikker på tallet som er tilknyttet lemmaet. På denne måde forener ordbogen lemma og grammatik og giver brugeren værdifuld bøjningsmæssig information. Dette system er siden også brugt i *Føroysk-donsk orðabók* (2010) og *Føroysk-ensk orðabók* (2007). Udover dette bøjnings-

system indeholder FO et kapitel om de retskrivningsregler som gælder i færøsk.

FO er som nævnt en definitionsordbog, hvilket betyder at hvert lemma er forklaret enten med definition eller synonymer. Hovedprincippet er at undgå cirkeldefinitioner således at et lemma i det mindste et eller andet sted i ordbogen er forklaret med en definition og ikke kun med synonymer. Bortset fra det er princippet at forklare så meget som muligt om brugsområde, valør etc.

Med hensyn til relationen mellem lemmaer og grammatik generelt i færøske ordbøger er hovedprincippet at vise forskellige sider af grammatikken ved at give eksempler på lemmaet i brug, i genuine sætninger. Herved får brugeren information om fx hvilken kasus forskellige præpositioner styrer og i hvilken kontekst. I nogen grad styrer verber også bestemte kasus af substantiver eller adjektiver som de er tilknyttet, og det bliver også vist ved at give genuine eksempler på ordenes anvendelse.

6. Fremtiden

Længe var det tilfældighederne der var rådende i færøsk leksikografi. Der var ikke nogen plan for hvordan behovene for ordbøger skulle dækkes. Men efter publiceringen af *Føroyisk orðabók* (FO) i 1998 synes der at være opstået en mere planlagt udvikling og vækst på ordbogsområdet, og der er kommet mange forskellige bilingvale ordbøger mellem færøsk og andre sprog på markedet, ordbøger som ikke eksisterede eller var tilgængelige tidligere, fx til/fra engelsk, islandsk, tysk, russisk, spansk og italiensk, bare for at nævne nogle.

Generelt åbner den elektroniske måde at redigere ordbøger op for mange nye slags ordbøger. For tiden er færøsk en del af det store ordbogsprojekt Islex, som har base i Island og stiler imod at lave ordbøger mellem islandsk og i første omgang sprogene i Norden,

men andre sprog ser også ud til at komme med. Ordbogen mellem islandsk og færøsk er i sin afslutningsfase og blev åbnet i foråret 2015. Omkring 85 % af lemmaudvalget er hidtil færdigredigeret. Dette er en onlineordbog, som åbner op for søgninger, som ikke har været mulige tidligere (www.islex.fo). Fortrinsvis gælder søgningerne selvfølgelig fra islandsk til færøsk, men også delvis søgninger mellem de andre skandinaviske sprog og færøsk, fx mellem svensk og færøsk, hvor der ikke findes nogen ordbog i forvejen.

I det store og hele er det rimeligt at sige at i færøsk leksikografi har det historiske princip spillet en større rolle end det synkroniske princip. Dette skyldes åbenlyst det faktum at ordbøgerne traditionelt mere har været anset for at være et redskab til at tilvejebringe viden om fortiden end at beskrive ordforrådet og sprogbrugen i samtiden. At dokumentere hvad du kan se lige for øjnene her og nu, syntes ikke lige så påtrængende som at dokumentere hvad der var i fortiden. I de senere år har der været lagt større vægt på at råde bod på manglerne i det samtidige ordstof ved at tilvejebringe elektroniske tekstbanker og tekstsamlinger for at få fat i nyt ordstof og dokumentere moderne sprogbrug. Dette er bestemt vejen at følge for at forbedre færøske ordbøger og gøre dem endnu bedre og mere egnede til at dække behovene i samfundet på dette område.

Med udbredelsen af internettet er der også åbnet op for mere avanceret benyttelse af ordbøger og ordlister, og derfor er der bestandig pres på ordbøgerne for at have dem frit tilgængelige. For Færøernes vedkommende resulterede dette behov i at det færøske kulturministerium, kommunernes sammenslutning og forlagene lavede en aftale om at de eksisterende færøske ordbøger skulle ligge åbne og frit tilgængelige på en ordbogsportal hos forlaget Sprotin. Det har bestemt stor betydning for benyttelsen af ordbøgerne og for deres udbredelse. At tænke sig at de nu er tilgængelige overalt på jorden hvor der er netforbindelse! Bare tanken ville være utopisk få år tilbage.

Litteratur

Ordbøger

- av Skarði, J. (1967, 1977): *Donsk-føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- FO = J.H.W. Poulsen et al. (1998): *Føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Hammershaimb, V. U. (1891) [1969]: *Færøsk anthologi* II. Ordsamling og register. Udarbejdede af Jakob Jakobsen. København [Offset-reprint. Hammershaimbsgrunnurin].
- Hansen, Z. S. & H. Joensen (2010): *Føroysk-donsk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- í Skála, A., J. Mikkelsen, J. & Z. Wang (1992): *Ensk-føroysk orðabók*. Hoyvík: Stiðin.
- í Skála, A. & J. Mikkelsen (2007): *Ensk-føroysk orðabók*. Vestmanna: Sprotin.
- í Skála, A. & J. Mikkelsen (2007): *Føroysk-ensk orðabók*. Vestmanna: Sprotin.
- Islex, ordbogsportal: <www.islex.is> (august 2015).
- Jacobsen, M.A. & C. Matras (1927-28): *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn: Felagið Varðin.
- Matras, C. (udg.) (1966-1970): *Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk ordbog*. I-II. København: Munksgaard.
- Ordbogsportal: <www.sprotin.fo/dictionaries_dictionary.php> (august 2015).
- Petersen, H. P. & M. Staksberg (1995): *Donsk-føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Poulsen, J.H.W. et al. (1998): *Føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Anden litteratur

- Brink, L. (2015): Synonymitis. Om synonyme ækvivalenter i to-sprogsordbøger. Foredrag på 13. Konference om Leksikografi i Norden, maj 2015.
- Hannedóttir, A. H. (2012): Ekvivalensrelationer i tvåspråkig lexicografi. I: *LexicoNordica* 19, 39-58.
- Helgason, J. (1931): M.A. Jacobsen og C. Matras: Føroysk-donsk orðabók. I: *Arkiv for nordisk filologi* XXXXVII, 302-307.
- Jakobsen, J. (1957): Nogle Ord om færøsk samt et Forslag til en ny færøsk Retskrivning. I: John Davidsen (ed.): *Greinir og ritgerðir*. Tórshavn: H.N. Jacobsens Bókahandil.
- Larsen, K. (1993): Hin fyrsti málreinsarin. I: *Málting* 9, Tórshavn, 12-19.

Zakaris Svabo Hansen
adjunkt, mag.art.
Føroyamálsdeildin
V.U. Hammershaimbs gøta 16
FO-100 Tórshavn
zakarish@setur.fo

ANMELDELSER

Begrepenes sammensatte verden

Jón Hilmar Jónsson

Den Danske Begrebsordbog. Hovedredaktør: Sanni Nimb. Prosjektleder: Lars Trap-Jensen. Redaktører: Henrik Lorentzen, Liisa Theilgaard, Thomas Troelsgård. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Udgivet i kommission på Syddansk Universitetsforlag 2014. 1397 sider. Pris: 450 DKK.

1. Bakgrunn og presentasjonsform

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) har gjennom flere årtier, helt fra dataalderens inntog, bygget opp en bredt sammensatt samling av leksikografiske ressurser som er blitt lagt til grunn for utarbeidelse av nye ordboksverk i regi av institusjonen. KorpusDK, *Den Danske Ordbog* (DDO), DanNet og ordnet.dk er hovedverk i dette arbeidet, sammen med digitaliseringen av *Ordbog over det danske Sprog* (ODS), som også er blitt utvidet i en ny nettgave. Dette rikholdige datagrunnlaget er nå blitt utnyttet til å komplettere samlingen med en onomasiologisk beskrivelse av dansk ordforråd under tittelen *Den Danske Begrebsordbog* (se nærmere Nimb 2011).

Utgivelsen av en ny dansk begrebsordbok er en stor begivenhet i den nordiske ordboksverden. *Den Danske Begrebsordbog* (DBO) erstatter Harry Andersens *Dansk begrebsordbog* fra 1945, samtidig som den i grove trekk følger dennes strukturmønster (se Trap-Jensen 2011). Begge henter sitt strukturelle forbilde fra den klassiske tyske begrebsordboken av Dornseiff, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, som først utkom i 1934, men som senere er utkommet flere ganger, siste gang i en omarbeidet utgave av Uwe Quast-

hoff i 2004. DBO inngår dermed i en tradisjon som går helt tilbake til Rogets standardverk, *Thesaurus of English Words and Phrases*, som først utkom i 1852 og senere er blitt gjenutgitt i utallige utgaver.

Det er i og for seg bemerkelsesverdig at DSL velger å utgi en ny begrepsordbok i trykt form i en tid der digitale ordbøker på nettet er i stor fremmarsj, og den trykte ordboken i mange tilfeller har problemer med å hevde seg på markedet. En nettordbok må ha vært et aktuelt alternativ med hensyn til det rikholdige og sammensatte innholdet og den kompliserte tilgangsstruktur en trykt ordbok av denne typen krever.

Satsningen på en trykt ordbok vitner om redaksjonens og forlagets overbevisning om at en stor ordbok av denne typen i trykt format fortsatt vil bli godt mottatt av den allmenne ordboksbrukeren. Samtidig viser utgivelsen at et omfattende leksikografisk datamateriale, etter å ha vært gjennom en grundig tidsmessig analyse, kan bli til en trykt begrepsordbok som klart overtreffer sine forgjengere. I disse var ordboksmaterialet ikke oversiktlig i samme grad, og forutsetningene for klassifisering og analyse var dårligere. Dette ser en tydelig når en sammenlikner DBO med eldre begrepsordbøker, f.eks. den ordboken som i hovedsak tjener som dens forbilde. DBO setter også en ny standard for begrepsordbøker i det nordiske språkområdet, og det vil bli interessant å se om denne nye ordboken inspirerer leksikografer i andre nordiske land til liknende utgivelser.

Fordelene med en generell begrepsmessig beskrivelse av ordforrådet i en trykt ordbok er først og fremst at de ytre rammene for beskrivelsen, klassifiseringen og sorteringen av ordboksmaterialet blir synliggjort i sin helhet. Slik kan brukerne lett orientere seg i de enkelte deler av ordboken og bli kjent med prinsippene for struktureringen av ordboksteksten.

Tilgangsstrukturen er ikke helt enkel. Den uvante brukeren må anvende indeksen med dens henvisninger til den systematiske

delen, mens avanserte brukere på en mer direkte og umiddelbar måte også vil kunne finne frem til de enkelte ord og sammenhengende begrepsfelt i teksten. En trykt ordbok krever også, for å ha størst mulig appell hos målgruppen, en helhetlig beskrivelse i den forstand at den skal dekke alle hovedområder av det allmenne ordforrådet. Formatet bidrar igjen til at ordbokens form og presentasjonsmåte blir knapp og konsentrert, og til at omfanget av enkeltkapitler, begrepsfelt og tekstavsnitt blir forholdsvis likt. Her spiller det også en stor rolle at en trykt ordbok kan ha klare forbilder i eldre ordbøker av samme type, og i hvert fall til en viss grad kan videreutvikle deres presentasjonsform, noe DBO er et godt eksempel på.

Men naturligvis har en trykt begrepsordbok klare begrensninger sammenlignet med de muligheter en nettordbok kan tilby. I den forbindelse må en være klar over at ordforråd og strukturering av materialet i en trykt ordbok for det meste er uavhengig av allmenn semasiologisk ordboksbeskrivelse, der definisjoner av enkelte ord og uttrykk og betydningsdifferensiering står i fokus.

I den systematiske delen av en trykt begrepsordbok må brukerne alltid slutte av sammenhengen hvilken delbetydning det dreier seg om, for her er det ingen betydningsdifferensiering. En får også regne med at oppbyggingen av indeksen tar utgangspunkt i ordenes uttrykksmessige egenskaper, uten hensyn til innholdet. Her kan enkelte lemmaer forene helt forskjellige delbetydninger og til og med ord av ulike ordklasser. I en digital utgivelse kan en derimot atskille delbetydninger og knytte dem til de aktuelle betydningsforklaringer og definisjoner, til og med i direkte henvisning til teksten i en allmenn semasiologisk ordbok.

En annen viktig forskjell er at en digital ordbok ikke på samme måte er avhengig av en tilgangsstruktur der en heldekkende indeks har en nøkkelrolle. Faktisk kan en slik indeks være helt overflødig. Isteden har brukerne mulighet for å angi relevant søkeord eller søkestreng og bli ført direkte inn i den begrepsammenhengen de

leter etter. I en digital ordbok er det også enklere å gjøre bildet av de enkelte ord og fraser skarpere ved å la valens og argumentstruktur komme tydeligere til uttrykk. Dette kan også tjene til å få frem en klarere betydningsdifferensiering. Det er ingenting i veien for å øke antall og omfang av betydningsbærende ordforbindelser proporsjonalt med antall enkeltord.

En trykt begrepsordboks begrensninger finner en imidlertid særlig i ordbokstekstens mangel på tekstuell sammenheng og forbindelse med konkret ordbruk. Og helhetlige illustrerende brukseksempler presenteres ikke, slik en kjenner fra allmenne definisjonsordbøker. Brukerne får oftest ingen opplysninger om hvor ordforrådet er hentet fra og hvordan materialeinnsamlingen har foregått. I en digital ordbok kan den tekstuelle sammenhengen ha en god del større og mer direkte funksjon og sette tydeligere preg på sammensetningen av ordforrådet. Der kan det legges større vekt på begrepsfelt hvor ordforrådet er spesielt omfattende og variert, ved å foreta en mer finkornet klassifisering og ta mer hensyn til den tekstuelle sammenhengen. Der er det heller ikke grunn til å være tilbakeholden med eller passe på balansen i enkeltbegreps og betydningsområders omfang; det er mulig å trekke inn mer avgrensede områder enn det en trykt ordbok har plass til.

I tillegg kommer den store fordelen at en digital ordbok kontinuerlig kan revideres og oppdateres, og redigeringen kan til og med foregå etappevis, slik at brukerne får tilgang til beskrivelsen før den anses fullført.

Begrepsordbøker i digital form vil sikkert få økt aktualitet, men en må gå ut fra at en slik ordboksbeskrivelse en god stund til vil ha et tentativt preg. Det er heller ikke realistisk å regne med at det kommer et standardverk på nivå med Rogets ordbok, et verk som i sin tid dannet skole og nå har fått en ny og moderne representant i DBO.

Det fremgår av redegjørelsen for DBO på DSL's hjemmeside at det er planlagt to parallelle publikasjoner, der den trykte ordboken

vil bli etterfulgt av en nettpublikasjon «hvor den begrepsmessige komponent i netversionen af DDO utvikles og integreres i ordnet.dk». Her kan en sikkert vente en interessant og innovativ fremstilling (se Lorentzen & Trap-Jensen 2011). Men i første omgang rettes oppmerksomheten mot den trykte publikasjonen, som allerede har vist seg å vekke interesse og møtt et klart behov i det danske språksamfunnet.

2. Den systematiske delen

Begrepsordbøkernes store utfordring har lenge vært å dekke hele ordforrådet på en systematisk måte, samtidig som brukeren skal kunne finne en logisk og målrettet tilgang til et gitt semantisk felt, og til de ulike ord og uttrykk det er sammensatt av. Leksikografens primære oppgave er å finne adekvate strukturrammer for begrepsklassifiseringen, der det samlede ordforrådet kan innordnes på en oversiktlig og brukertilpasset måte. Selve brukertilgangen fikk tidligere mindre oppmerksomhet, og for Roget var det opprinnelig ikke engang behov for et særskilt stikkordsregister, for brukernes konklusjonsevne skulle sikre et målrettet oppslag i et passende strukturfelt.

2.1. Sammenlikning med Dornseiff

Det er praktisk og fornuftig å legge kjente og helhetlige strukturrammer til grunn for den leksikografiske beskrivelsen, slik det er gjort i Dornseiffs begrepsordbok. Men redaksjonen følger ikke forbildet helt, den har gjort visse modifikasjoner i ordboksmaterialets sammensetning og dets semantiske mangfold.

Ordforrådet i DBO er inndelt i 22 overordnede kapitler med overskrifter som henviser til det aktuelle begrepsområdet, f.eks. Natur og miljø, Følelser, Mad og drikke. Inndelingen gjenspeil-

ler klassifiseringen hos Dornseiff (2004), men i noen tilfeller er det valgt en enklere og mer kompakt overskrift, f.eks. i kapittel 10, Følelser, der tilsvarende overskrift i den tyske ordboken er mer sammensatt (Fühlen, Affekte, Charaktereigenschaft). Hvert kapittel deles opp i mindre nummererte grupper som innledes med en karakteriserende (ofte sammensatt) betegnelse. Således inneholder kapittel 10, Følelser, bl.a. gruppene Karakterstyrke, mådehold (10.12), Græde, jamre (10.33), Ønske (10.36) og Pirrelig, irritable (10.57). Også her er Dornseiff et tydelig forbilde, men den tyske grupperingen har åpenbart vært underkastet kritisk evaluering, for DBO har på flere punkter en selvstendig og avvikende oppstilling.

I noen tilfeller dreier det seg om samfunnsendringer som krever et mer tidsmessig uttrykk som overskrift, f.eks. Sprognormering (12.26) (Dornseiff: Sprachfehler); Slankekur, spiseforstyrrelser (Dornseiff: Fasten); Rytmask musikk (14.18) (Dornseiff: Unterhaltungsmusik); Fridag, mærkedag (17.25) (Dornseiff: Fest); Ægteskab, samliv (15.5) (Dornseiff: Ehe, Heirat). Det tilføyes også nye begrepsklasser: Prævention og abort (2.31), Seksuel frigjørelse (15.31), Seksualforbrydelse (21.10), Arbejdsløshed (20.5), Personlig hygiene, skjønnhetspleie (2.27). I noen tilfeller får eldre klasser et utvidet innhold: Jakt og fiskeri (2.12) (Jagd hos Dornseiff). Én begrepsklasse får en særstilling ved henvisning til særdanske forhold under overskriften Danske byer og kommuner (1.12).

Det vitner om ulike innfallsvinkler til semantisk kartlegging at begrepsklassene Fare og Sikkerhet i DBO tilhører kapittel 5 (Forhold, egenskap), mens de hos Dornseiff faller under kapittel 12 (Zeichen, Mitteilung, Sprache). Det henger sammen med at de enkelte ord og andre leksikalske enheter ofte kan forekomme i ulike begrepsfelt og kapitler. Begrepsklassenes semantiske relasjoner kommer ellers til uttrykk gjennom krysshenvisninger under de enkelte overskrifter, på samme måte som hos Dornseiff.

Totalt omfatter den leksikografiske beskrivelsen et større og

mer variert ordforråd enn hos Dornseiff. Det krever en mer detaljert oppdeling av ordboksteksten og klarere og mer brukervennlige skilletegn i tekstbildet. Hos Dornseiff finnes bare ett skilletegn, en kvadrat i fet stil, som foruten å skille mellom ordklassene, markerer skille innenfor ordklassene. Ellers finnes ingen elementer som opplyser om hvordan ordforrådet i de enkelte avsnitt er sortert, bortsett fra en ganske utbredt alfabetisk sortering. I DBO får vi en mer konkretisert ordklassefordeling, der hver ordklasse innledes med en forkortet overskrift. Nøkkelord i fet stil markerer det første ordet (enheten) i et avsnitt med semantisk nær beslektede leksikalske enheter. Dette hjelper brukeren til å få øye på relevante ord og uttrykk. Etter hvert som brukerne blir kjent med strukturen, vil de kunne gå mer direkte til det aktuelle avsnittet i den systematiske delen uten å måtte tenke ut ord som kan slås opp i indeksen.

2.2. Begrepsoverskrifter, grammatisk og semantisk klassifisering

Overskriftene til de enkelte avsnitt i den systematiske delen er valgt for best mulig å henviser til det begrepsfeltet det aktuelle ordforrådet tilhører. Overskriftene spenner over et bredt spektrum av begreper, alt fra konkrete saker til det mest abstrakte. Det er valgt overskrifter fra ulike ordklasser, de en mener er mest dekkende for innholdet. De fleste er substantiver og nominaler, men adjektiver tildeles også denne rollen i mange tilfeller, f.eks. Frugtbar (2.5), Svag (5.39), Løs (7.54), Ugift, enlig (15.6), Gavnild (20.17). Overskriften kan også være et verb eller verbal: Krydse (3.14), Forene, samle (4.31), Handle, agere (9.20), Glemme (11.38), Besidde, eje (20.8). I andre tilfeller har en valgt adverb eller adverbial: Overalt (3.5), Ofte (6.31), Igennem (8.38), Frem og tilbake (8.44). Det finnes også overskrifter som forener ulike ordklasser: Tung, vægt (7.47), Ikke bryde seg om, antipati (10.58).

Klassifisering av ordforrådet innenfor de respektive begrepsfelt, samt innbyrdes sortering i kategorier og subkategorier, er den mest sentrale oppgaven i det leksikografiske arbeidet med begrepsordbøker. I DBO er dette arbeidet utført på en meget målrettet og profesjonell måte. Brukerne kan orientere seg etter klare og konsekvente klassifiseringsprinsipper, samtidig som skilletegn og andre veiledende elementer gir oversikt over viktige skiller og sammenhenger i de enkelte deler. Hovedskillet går mellom ordklassene, der substantivene kommer først, etterfulgt av verbene. Deretter kommer adjektivene, foran adverb og adverbialer. I alle disse ordklassene kan det iblant forekomme flerordsforbindelser. Den femte grupperingen har overskriften ØVRIGE og inneholder bl.a. preposisjoner og preposisjonsledd, pronomen, ordspråk, rutineformler og utropsord av ulike slag. I de enkelte ordklassene sammenstilles semantisk sammenhørende ord og uttrykk, der det iblant kan dreie seg om synonymer og nærsynonymer, for best mulig å gjenspeile den begrepsmessige sammensetningen av feltet. Kulepunkter fungerer som skilletegn, fylt sirkel antyder et hovedskille og en prikk i normal stil indikerer et mindre skille. Et hovedskille blir dessuten markert med fet stil i det fremste ordet eller uttrykket, som da fungerer som nøkkelord for etterfølgende leksikalske enheter. Til sammen gir disse nøkkelordene innsikt i sammensetningen av begrepsfeltet og det ordforrådet de i fellesskap dekker. Et felt som dekkes av et gitt nøkkelord, kan så deles opp ved å kursivere underordnede nøkkelord. Dette er ikke minst aktuelt i et klart hierarki, f.eks. innenfor ordforrådet som omfatter dyr og planter, hvor de enkelte artene inndeles i underarter.

Figur 1 viser struktureringen av et begrepsfelt. En kan trygt si at det her er foretatt en omhyggelig analyse og et solid klassifiseringsarbeid, hvilket ses tydeligst når forholdet mellom ordklassene er noenlunde likt, uten at enkelte nøkkelord dekker ordforråd med uforholdsmessig stor variasjon.

10.30 Chokeret

► 4.44 Høj grad; 5.3 Umulig; 5.5 Usandsynlig; 9.24 Uforberedt;
10.5 Sindsbevægelse, ophidselse; 10.42 Bange

SB · **chok**, forskrækkelse, rystelse, bestyrtelse · chokvirkning, chokbølge, chok effekt · **gemvordighed**, viderværdighed^{el}, fortrædelighed, trængsel, bryderi, modgang, trakaseri · **slag**, stød, et hårdt slag, slasker^{uform.}, en rystende oplevelse, chok · **chokrapport**, stærke sager, rystende beretning, rystende billeder, stærke billeder · chokstart, choksejr · choktal

VB · **få et chok**, blive chokeret, få sit livs chok, ryste i sin grundvold, få et tilfælde^{uform.}, flippe ud^{uform.} · **chokere**, chokke^{uform.}, forfærde, komme som et chok, overraske, ryste, gennemryste, bringe ud af fatning, lamslå, overvælde, gøre et stærkt indtryk, oprive, tage pipet fra, bringe fra koncepterne · ophidse, oprøre, vække furore, skabe furore

ADJ · **chokeret**, rystet, oprevet, forfærdet, bestyrtet, ophidset, ude af sig selv, helt fra den, fra sans og samling, helt fra snøvsen, helt fra koncepterne, ude af flippen, ude af jaketten^{el}, lamslået, handlingslammet, hvid som et lagen, dybt chokeret, dybt rystet, i oprør, på sammenbruddets rand, altereret, konsterneret · **chokerende**, oprivende, sindsoprivende, skrækindjagende, hårrejsende, nervepirrende · **grotesk**, barsk, tosset, surrealistisk, barok · skandaløs, skamløs, skammelig

ADV · med tonløs stemme · uden varsel, som et lyn fra en klar himmel · så hårene rejser sig · som at få en spand koldt vand i hovedet

Figur 1: Avsnittet *Chokeret* i DBO.

Valg av nøkkelord og deres innbyrdes forhold bidrar til å bestemme hvor helhetlig oversikt brukerne får over det ordforrådet som tilhører en bestemt ordklasse i et begrepsfelt. Nøkkelordene er også inkludert i indeksen, der de presiserer henvisningen til det aktuelle feltnummer (se figur 2). Klassifiseringen er betydelig mer avansert og presis enn hos Dornseiff, der skillet mellom ordklasser ikke er konkretisert på samme måte. Der finnes heller ingen nøkkelord, og i indeksen gjelder henvisningen utelukkende overskriften til det aktuelle begrepsfelt samt feltnummer.

runde <i>afrunde</i> 3.11 VB, 3.42 VB, <i>gro</i> 5.27 VB, <i>forløb</i> 5.46 SB, <i>cyklus</i> 6.15 SB, <i>vane</i> 6.28 SB, <i>passere</i> 8.4 VB, <i>dreje</i> 8.43 VB, <i>fokusere på</i> 11.5 VB, <i>andrage</i> 11.11 VB, <i>runde</i> 12.15 SB, <i>afvikling</i> 17.2 SB, <i>løb</i> 17.12 SB, <i>cykelkørsel</i> 17.14 SB, <i>udflugt</i> 17.26 SB, <i>mejsle</i> 19.12 VB	rundstrikke <i>strikke</i> 19.9 VB
– gå en runde <i>færdes</i> 8.4 VB	rundstrikket <i>strikket</i> 19.9 ADJ
– i første runde <i>i al hast</i> 6.17 ADV	rundstriking <i>striking</i> 19.9 SB
– runde af <i>holde ud</i> 9.17 VB, <i>bære sig .. ad</i> 9.20 VB, <i>afrunde</i> 9.32 VB, <i>krydre</i> 16.7 VB, <i>garnere</i> 16.10 VB, <i>tilsmage</i> 16.12 VB	rundstrækning <i>landskab</i> 1.14 SB, <i>cykelbane</i> 17.14 SB
– runde de 40/50/60 år <i>fyldte år</i> 6.2 VB	rundstykke <i>morgenbrød</i> 16.6 SB
– runde ned <i>reducere</i> 4.24 VB, <i>regne</i> 13.4 VB	rundt 3.23 ADV, <i>rundt</i> 8.43 ADV
– runde sig <i>bule udad</i> 3.11 VB	– Danmark <i>rundt overalt</i> 3.5 ADV
rundelig <i>generøs</i> 20.17 ADJ	– danse/hoppe <i>rundt færdes</i> 8.4 VB, <i>fare rundt</i> 8.19 VB
	– danse <i>rundt danse</i> 14.17 VB
	– døgnet <i>rundt fortsat</i> 6.11 ADV
	– gå (løbe, ..) <i>rundt og .. beskæftige sig med</i> 9.17 VB
	– komme/gå <i>rundt om gå grundigt til værks</i> 9.39 VB
	<i>rundtakkert stump</i> 3.42 ADJ

Figur 2: Utsnitt av indeksen i DBO.

Dette samspillet mellom nøkkelordene og indeksen er meget vellykket i DBO, og en kan neppe tenke seg en mer brukervennlig ordning i en ordbok av denne typen. Den grammatiske grupperingen av ordforrådet etter ordklasser har en klar praktisk fordel for brukerne, og i en trykt ordbok finnes vel intet aktuelt alternativ. Men det gjør at det kan være vanskelig å fokusere på semantisk nær beslektede ord og uttrykk på tvers av ordklasser og å fremheve slike relasjoner i tekstbildet, for valget av nøkkelord bestemmes først og fremst av sammensetningen av det ordforrådet som tilhører den enkelte ordklasse i et begrepsfelt, uten hensyn til forholdene i andre ordklasser.

Adjektiv og verb (og grammatisk tilsvarende flerordsuttrykk) er funksjonelt nær beslektet, noe som særlig gjenspeiles i adjektivens predikative posisjon. Det betyr at en kan vente å finne nær beslektede ord og uttrykk fordelt på disse to ordklassene. Det gjelder bl.a. begrepsfeltet som har overskriften *Livlighet*, foretagsomhet (10.19). Under verbdelen angis bl.a. forbindelsen *være i fuld vigør*, der nøkkelordet er *strutte af*. I adjektivdelen opptrer samme forbindelse i formen *i fuld vigør*, med nøkkelordet *foretagsom*

foran. Et annet eksempel forekommer under overskriften Utilfreds (10.26). Her er forbindelsen *blive fornærmet* oppført i verbdelen (som nøkkelord), etterfulgt av nær beslektede verb. I adjektivdelen har adjektivet *fornærmet* en liknende posisjon som innledende element sammen med nær beslektede synonymmer. Riktignok bidrar disse to nøkkelordene til å binde sammen beslektede ord, men ordklasseskillet tilslører likevel sammenhengen i dette tilfellet. For leksikografen kan den semantiske sammenhengen her gå tapt. Det får en et godt eksempel på i nevnte begrepsfelt, der substantivet *fornærmelse* ikke forekommer i substantivdelen.

Selv om hoveddelen av det ordforrådet som er aktuelt i en onomasiologisk ordbok tilhører de fire åpne ordklassene, finnes det også ord og uttrykk av andre slag som hører hjemme i begrepsordbøker. Det gjelder spesielt for rutineformler, stereotype leksikalske enheter som har en spesiell kommunikativ funksjon i bestemte talesituasjoner (jf. *Nordisk leksikografisk ordbok* 1997). Aktuelle brukerbehov hører primært hjemme i en begrepsrelatert sammenheng, der brukeren er ute etter et passende uttrykk for et kommunikativt behov. Leksikalske enheter av denne typen inntar en betydelig plass i det ordtilfanget som bakerst under mange begrepsfelt dekkes av overskriften ØVRIGE. Omfanget av og mangfoldet i slike enheter varierer, de er f.eks. ganske sterkt representert i kapitlet Følelser, f.eks. under overskriftene Utilfreds (10.26) og Pirrelig, irritabel (10.57). Uansett hvor stor vekt som legges på dette ordtilfanget i DBO, er det i prinsippet problematisk å gi det en klar posisjon i leksikografisk sammenheng. Problemet henger sammen med den knappe fremstillingen, der de enkelte ord og uttrykk blir oppgitt uten typisk tekstuell og kommunikativ sammenheng eller belysende brukseksempler. Kommentarer om spesiell språkbruk i form av standardiserte formler som «uform.» og «neds.» veileder til en viss grad, men generelt kreves ganske god språklig innsikt og vurderingsevne hos brukeren for å kunne avgjøre i hvilken situasjon de enkelte rutineformler vil være kommunikativt aktuelle.

Ordspråk er funksjonelt nær beslektet med rutineformler for så vidt som den vurderingen de inneholder kan være relevant i en kommunikativ situasjon. Ordspråk forekommer også sporadisk innenfor det ordtilfanget som i DBO dekkes av overskriften ØV-RIGE. Men ellers finnes her leksikalske enheter av en helt annen karakter, så som preposisjoner og konjunksjoner, som funksjonelt kan innordnes under et gitt begrepsfelt. Det dreier seg her om vidt forskjellige ord og uttrykk. Som et alternativ kunne en tenke seg å vie rutineformler større oppmerksomhet, men se bort fra hvordan funksjonsord er relatert til begrepsbeskrivelsen.

2.3. Valens og argumentstruktur

Verb og verbforbindelser har den særstilling blant ordklassene at deres betydning og brukskarakter ikke får fyllestgjørende beskrivelse uten hensyn til deres syntaktiske posisjon. Det gjelder ganske tydelig for transitive verb, der syntaktisk og semantisk valens har en belysende funksjon. Subjektets karakter spiller også gjerne en stor rolle, f.eks. om det utelukkende dreier seg om henvisning til en person eller om henvisningen er begrenset på annen måte. Redegjørelse for slike egenskaper og kjennetegn finner en til dels i allmenne definisjonsordbøker, men den hører først og fremst hjemme i konstruksjonsordbøker.

Spørsmålet er hvordan begrepsordbøker forholder seg til denne ordboksfunksjonen, om det er tilstrekkelig å oppgi verb og verbforbindelser uten å klargjøre deres valens og argumentstruktur, eller om det er behov for en slik klargjøring, til veiledning om målrettet språkbruk. Svaret avhenger av hva slags brukere og brukssituasjoner ordboken er tenkt å tjene, den «ideelle» bruker med sikker språkfølelse, eller om en også tenker på den som kan ønske veiledende fremstilling av enkelte ord og uttrykk. I DBO får den sistnevnte brukergruppen begrenset oppmerksomhet, så det er fare for at mange verb og verbforbindelser kan ha et diffust

preg for brukerne. Riktignok gjenspeiles verbenes syntagmatiske egenskaper i høy grad i deres innbyrdes klassifisering og sortering i de enkelte begrepsfelt, der syntaktisk sammenhørende enheter følges ad. Allikevel vil mange verb få en uklar karakter når deres argumentstruktur ikke synliggjøres. Det gjelder verb som *give* og *blive*, som i flere ulike begrepsfelt blir oppgitt som enkeltord. I noen tilfeller gis det en klarere fremstilling, til og med i retning av konkrete brukseksempler: *stå på bordet*, *hænge på væggen* (3.2 Beliggenhed, sted). Og det hender at et varierende objekt blir konkretisert: *vogte får/gæs/køer* (2.10 Dyreavl). En ytterligere variant er at transitive verb blir fremstilt i form av døde eksempler: *bade nogen* (2.27 Personlig hygiejne, skønhedspleje), *komme efter nogen* (10.31 Vrede). Men generelt preges teksten av knapp fremstilling, noe som bokformatet også krever.

Adjektivenes betydning bestemmes for en stor grad av den aktuelle tekstsammenhengen. Det betyr at de sammenliknet med andre åpne ordklasser står relativt svakt som enkeltord i ordboksteksten. Det spørres da om brukerne har språkinnsett nok til å danne seg et bilde av det aktuelle adjektivets opptreden i kollokasjoner sammen med substantiv og de semantiske restriksjoner dette innebærer. Her er brukerne avhengige av å tolke den indirekte informasjonen som ligger i ordenes klassifisering og sortering, og i nøkkelordenes sammenbindende funksjon.

Karakteristisk for mange adjektiv er forledd med forsterkende betydning, og en liknende funksjon kan uttrykkes gjennom ulike attributt. Slikt ordtilfang får en viss oppmerksomhet i DBO: *flunkende ny*, *helt ny*, *splinterny*, *spritny* (6.26 Ny). Men det får ingen helhetlig behandling i ordboken, antakelig fordi en mener det snarere hører hjemme i andre typer ordbøker.

Et annet interessant trekk i bruken av adjektivene finnes i parataktiske forbindelser som gjerne oppviser en betydelig variasjon. Slike forbindelser forekommer innimellom og gjenspeiler til dels variert og levende ordbruk: *høj og slank*, *slank og smuk* (4.11

Tynd), *glad og tilfreds* (10.20 Begejstring), *fjern og uopnåelig* (5.5 Usandsynlig). Ordrekker der ordene har felles ledd uttrykker i sin tur også levende språkbruk: *nybakt, friskbakt ... friskkogt, nykogt ... nylagt, nyopgravet, nyoptagen ...* (6.21 Nær fortid, under nøkkelordet *nylavet*), *skriftkyndig, musikkkyndig, sprogkyndig* (9.47 Dygtighet, behændighed). Produktiv ordlaging blir direkte fremhevet ved hjelp av punktert linje mellom kollokasjoner med ulike kollokatorer (som uttrykk for fri variasjon): *uskyldigt udseende .., sydlandsk udseende ..* (7.2 Fremtoning). I andre tilfeller blir ordlagingen presentert i form av prefikser og suffikser: *gen-, re-, multi-* (6.28 Gentagelse), *for-, fore-* (6.14 Før, tidligere), *-lig, -vis* (6.33 Regelmæssig), *fantom-* (8.19 Hurtig bevægelse).

På tross av de problemer og skjønnsmessige forhold som prinsipielt er forbundet med adjektivenes egenskaper og opptreden i en begrepsrelatert sammenheng, får de her likevel en fyldig og god beskrivelse, der samspillet mellom klassifisering og nøkkelord spiller en aktiv rolle.

3. Indeksen

En omfattende alfabetisk indeks over ordforrådet i ordboksteksten utgjør som regel en betydelig del av en trykt begrepsordbok. Det gjelder også for DBO, der indeksen utgjør godt over halvparten av boken. Indeksen har som formål å gi brukerne målrettet tilgang til det aktuelle begrepsfeltet gjennom et hensiktsmessig søkeord, og dertil kreves en helhetlig dekning av ordforrådet.

Foruten denne praktiske funksjonen gir indeksen et visst helhetsbilde av tilfanget ordboken inneholder. Den gjenspeiler hvilke ord som karakteriseres av semantisk mangfold og variasjon, og den fremhever også ord som ofte forekommer i flerordsforbindelser av ulike slag. I praksis har indeksen dessuten en redaksjonell funksjon som kontrollerende element overfor hovedteksten og oppbyggingen av den.

De leksikalske enheter indeksen inneholder, blir fremstilt i kraft av deres uttrykksmessige egenskaper, uten hensyn til semantisk innhold og eventuell semantisk variasjon (se figur 2). Det betyr at det ikke skiller mellom homonymer, uansett om det dreier seg om ord av samme eller ulik ordklasse. Stikkordet *arm* henviser dermed både til adjektivet og substantivet, *have* henviser både til verbet og substantivet, *helt* både til substantivet og adverbet osv. Her er det neppe realistisk å foreslå alternativ, selv om mange brukere sikkert ville skille mellom homonymer av ulike ordklasser.

Selve stikkordene, som utgjør den alfabetiske indeksen, er enkeltord, men som underordnede enheter finnes også en stor mengde flerordsforbindelser. Slike forbindelser kan inneholde to eller flere innholdsord som kan anses som relevante stikkord. Optimalt hensyn til brukerne ville bety at flerordsforbindelser måtte angis under alle tenkbare stikkord, noe som ville føre til en betydelig utvidelse av indeksen. For å begrense omfanget mest mulig velges derfor bare ett stikkord for hver enkelt flerordsforbindelse. De overveielser som ligger til grunn for dette valget, blir ikke diskutert i omteksten til ordboken, så brukerne må regne med at de innimellom ikke vil finne frem i første omgang. Noen flyktige søk i indeksen tyder på at valget av stikkord er nokså vilkårlig. For eksempel blir forbindelsen *stikke fingeren i jorden* oppgitt under *finger*, mens forbindelsene *stikke fingeren (ned/op)* og *stikke i brand* står under *stikke*. En merker også at *tage afstand* befinner seg under *afstand*, mens *tage afstand fra* er oppført under *tage*. Når flerordsforbindelser er knyttet til flere en ett begrepsfelt, kan de stå under ulike stikkord. Forbindelsen *drive handel* er underordnet stikkordet *drive* når det henvises til avsnitt 20.3 (Lønarbejde), men den er oppført under *handel* i henvisning til avsnitt 20.26 (Salg, værdi). Bortsett fra de prinsipper som ligger bak denne fordelingen, blir substantivene gjerne prioritert, også når andre innholdsord har mer vekt med hensyn til innholdet. For eksempel blir ordet *dag* valgt som stikkord for forbindelsene *aldrig i mine livskabte dage* og *nu om*

dage, der adverbene ut fra betydningen kunne vært prioritert.

Innledningsvis ble det nevnt at en begrepsordbok i digital form ikke har klart behov for en fullstendig indeks ved siden av den begrepsmessige beskrivelsen av ordforrådet, for her har brukerne direkte tilgang til ordboksteksten. Men her er det også mulig å gi ordforrådets uttrykksmessige sammenheng økt vekt, bl.a. ved å foreta en mer fleksibel indeksering av flerordsforbindelser under ulike innholdsord.

4. Sluttord

Denne anmeldelsen av *Den Danske Begrebsordbog* fokuserer primært på ordbokens struktur og presentasjonsform ut fra allmenne leksikografiske prinsipper. Anmelderen har ikke tilstrekkelig innsikt i dansk språk og ordforråd til å kunne vurdere hvor godt det er lykkes å gi et helhetlig og sammenhengende bilde av det danske ordforrådet, men alt tyder på at ordboken lever opp til berettigede forventninger i så henseende.

Onomasiologiske ordbøker har lenge fått mindre oppmerksomhet enn den semasiologiske ordbokstypen. Samtidig som dette typologiske skillet blir mindre aktuelt som følge av mer fleksibel strukturering og brukertilgang, får grundig semantisk klassifisering og innordning av ordforrådet større vekt i ulike sammenhenger (se bl.a. Jónsson 2014). For enspråklig leksikografi gjelder det bl.a. et systematisert definisjonsarbeid. For to- og flerspråklig leksikografi gjelder det en konsistent behandling av semantisk sammenhengende enheter i målspåket og målrettet valg av ekvivalenter.

I sin artikkel i *LexicoNordica* 18 innførte Ken Farø termen *onomasiologiskhet* og fremhevet at en ordbok kan «inneholde forskjellige onomasiologiske elementer snarere end blot og bart at være onomasiologisk eller semasiologisk» (Farø 2011:56). Det stemmer

godt overens med nye tendenser i leksikografien, og kan bety at ordbøker i fremtiden blir typologisert ut fra hvordan de forholder seg til en slik skala.

Med utgivelsen av DBO har Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og selskapets stab av erfarne og kunnskapsrike leksikografer nok en gang bekreftet sin viktige rolle i fremdriften av moderne leksikografi i Norden. Det er grunn til å forvente at denne utgivelsen vil fremme nye innfallsvinkler for leksikografisk beskrivelse til nytte for hele det nordiske språkområdet.

Litteratur

- Andersen, Harry (1945): *Dansk Begrebsordbog*. København: Munksgaard.
- Dornseiff, Franz (2004): *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. 8. Auflage. Berlin/New York: de Gruyter.
- Farø, Ken (2011): Onomasiologiskhed og leksikografi. I: *LexicoNordica* 18, 41–60.
- Jónsson, Jón Hilmar (2014): Oppbyggingen av en relasjonsbasert islandsk ordboksbase. I: *LexicoNordica* 21, 9–59.
- Lorentzen, Henrik & Lars Trap-Jensen (2011): There And Back Again – from Dictionary to Wordnet to Thesaurus and Vice Versa: How to Use and Reuse Dictionary Data in a Conceptual Dictionary. I: Iztok Kosem, Karmen Kosem (eds.): *Electronic Lexicography in the 21st Century. New Applications for New Users. Proceedings of eLex 2011, Bled, 10–12 November 2011*, Ljubljana, 175–179.
- Nimb, Sanni (2011): Semantiske relationer i en ny dansk begrebsordbog: genbrug på tværs af ordbøger. I: *LexicoNordica* 18, 135–155.
- Nordisk leksikografisk ordbok* (1997). Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jóns-

- son & Bo Svensén. Oslo: Universitetsforlaget.
Roget's Thesaurus (2002). Peter Mark Roget (150th anniversary edition edited by George Davidson). London: Penguin.
Trap-Jensen, Lars (2011): Dansk begrebsordbog: baggrund og metode. I: *LexicoNordica* 18, 183–197.

Jón Hilmar Jónsson
forskningsprofessor
Árni Magnússon-instituttet for islandske studier
Íslands universitet
Neshagi 16
IS-107 Reykjavík
jhj@hi.is

Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog – underholdning eller seriøs ordbog?

Peter Stray Jørgensen

Torben Christiansen: *Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog.*
App. Version 2, 2012. Pris: 19 DKK.

1. En brugbar app

Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog (version 2, 2012) af Torben Christiansen er en app som kan købes til brug på iPhones, iPads, smartphones og tablets til 19 kr. Den indeholder en egentlig elektronisk slangordbog, et omvendt register med en særlig tematisk indgang og en række serviceafsnit som Forkortelser, Litteratur og Kilder (som app'ens ord og udtryk er hentet fra), Læs om slang. Og der er en vejledning der introducerer både til ordbogen og til hvorfor vi bruger slang og dagligsprog. *Slangordbogen* indeholder 9.000 opslagsord, 4.100 udtryk, 13.600 definitioner, 12.100 citater, 56.200 synonymer og 2.200 oplysninger om etymologi.

At have en slangordbog som app er bare fedt: lige ved hånden på mobil og tablet. Og den gør det godt, både med hensyn til brugbarhed og design: Den er let at slå op og orientere sig i. Dog, da jeg havde købt den og slog op i den første gang, kom jeg midt ind i den og ikke på en orienterende startside. At starte på forsiden var nok bedre for begynderen. Layout og typografi er enkel og tydelig uden forstyrrende pynt. Man finder hurtigt ud af hvordan man skal navigere i ordbogen, og hvad den kan levere.

Figur 1: Startside med indholdsoversigt.

2. Artiklernes indhold og struktur

I de enkelte opslag er der betydninger, der kan være nogle brugsoplysninger, fx “formen kan variere”, og områdekarakteristikker som (*psyk.*), oplysninger om oprindelse (etymologi), længere udtryk som opslagsordet indgår i, citater der dokumenterer brugen af udtrykket i praksis, og synonymer som man kan klikke sig videre på.

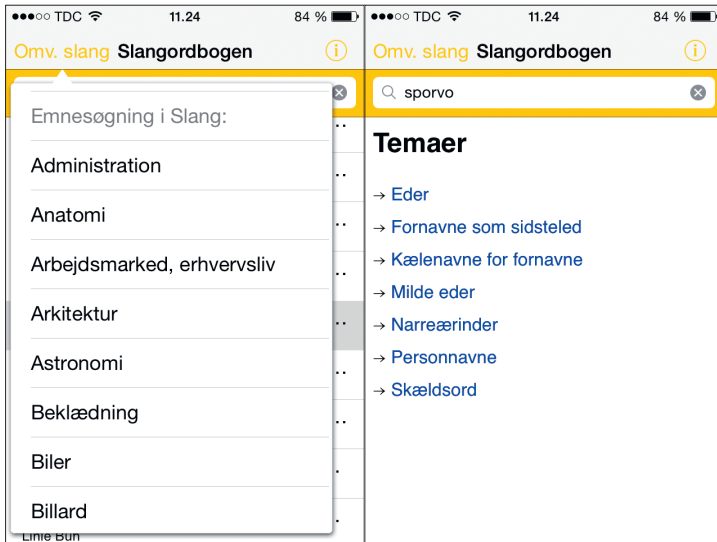

Figur 2: Opslaget *underfrankeret*.

Lige her undrede jeg mig lidt over hvad der konkret menes med (*psyk.*). I forkortelseslisten oversættes det med “psykologi”, og hvad jeg skal bruge det til? Det er også i sig selv grinagtigt når der ved udtryk om kønsorganer står (*anat.*). Jeg kan kun forstå det som en henvisningsmulighed, for der er næppe tvivl om at alle de pågældende udtryk i listen Anatomi i den omvendte slagordbog er anatomiske. Det havde nok været klarere med en henvisning til at man kan finde andre anatomiske udtryk ved at slå op under Anatomi i det omvendte register. Og når der ved opslagsordet *samba* under oprindelse nævnes “efter *samba* en dans og musikform fra Brasilien”, synes jeg også at det er en unødvendig information, men jeg hører nok heller ikke til den primære målgruppe. Og sådan er der en del hvor man kan diskutere relevansen, men ellers er

det udmærket, både underholdende og rimeligt oplysende om de enkelte udtryk.

I søgefunktionen kan man søge både i hele ordbogen og i kategorier via meget omfattende emne- og temalister med alt fra Billard, Lægemedler, Meteorologi til Sex og fra Eder til Personnavne. Under Biologi er de fleste (alle på nær 3) udtryk om menstruation, og det var nok en mere nærliggende opslagsmulighed i et omvendt register.

Figur 3: Indgange i *Slangordbogens* emne- og temalister.

3. Udvalget af udtryk

3.1. Slang og dagligsprog

Slangordbogens største svaghed er, som jeg ser det, udvalget af udtryk og udtrykkenes karakter af slang eller dagligsprog. Selvom hovedtitlen er *Slangordbogen*, er undertitlen: *Dansk slang og*

dagligsprog, og det sidste, dagligsproget, er en mærkelig rodebunke som både indeholder død slang, ældgamle udtryk som ingen bruger mere, og helt almindelige udtryk som kunne bruges i "pæne" tekster, fx i dronningens nytårstale. Jeg studser over at udtryk som *være sammen* 'være kærester' og *være sammen med* 'have samleje med' har fundet plads, mens udtryk som *sild*, *salmiakpastillen* og *skår* i betydningen 'kvindens kønsorganer' ikke er med, især når der er mange andre ældre og forældede udtryk med. En meget stor del af slang er "den utilbørlige overskriden af grænsen" og "hvad der hører under det liderliges område" (citeret fra den første danske slangordbog, V. Kristiansens *Gadesproget*, 1866), og her savner jeg en række stadig gængse udtryk, fx om de kvindelige kønsorganer: *silden*, *makrellen*, *fisken* og *salmiakpastillen* (det sidste dog historisk, men der er jo mange andre ældgamle udtryk med. Dansk slangs grand old man, Kaj Bom, gjorde altid opmærksom på sammenhængen mellem form, lugt og smag ved disse udtryk). Og så videre: *dusken*, *bananekspresen*, *lysthuset*. Tjek fx i *Slangordbogen* fra Politikens Forlag (6. udg. 2001) i det omvendte register under opslaget Kønsdele, kvindens.

3.2. Udvalgelseskriterier

Det er ærgerligt at der på pladsen der er til rådighed, er så mange udtryk som næppe nogen ville undre sig over: *tabe saltbøssen*, om at komme for meget salt i maden! Og *slæbe med hjem* om at tage nogen med hjem til seksuelt samvær; lige den betydning virker ret tilfældig. Man kan vel også slæbe nogen med hjem for at drikke te.

Det er altså svært at gennemskue udvalgelseskriterierne i praksis. Grundlaget for at medtage udtryk med er uklart. Også med hensyn til udbredelsen af slang er der uensartethed om det også gælder helt lokal jargon, jf. fx *saftdrengene* om Herfølge Boldklub. *Hvepsene* om Brønshøj Boldklub er med, men ikke *fixerne* om Boldklubben Fix. Under *Femøren* henvises der til 'forretnings-

bygningen Vesterport i København, men hvad med det grønne koncertområde på Amager, der endda har givet navn til den nærliggende metrostation, for slet ikke at tale om tidligere socialdemokratisk statsminister Anker Jørgensens kælenavn *Femøren* ('lille og blegrod'). Man kan ikke have det hele med, det ved jeg, men man kunne have sat grænsen ved meget lokal jargon.

Her er et tilfældigt udvalg af udtryk hvor pladsen kunne være brugt på mere slangagtige og oplevelsesgivende udtryk: *grumme* ('meget'), *forbandet*, *ungmø*, *foræde sig* ('forspise sig!'), *mas* ('be-svær'), *dødhamrende* ('meget'), *unge* ('barn'), *lyv* ('løgn'). Der er i opslagene ingen særlige informationer, forklaringer, anekdoter el.lign. som kunne begrunde hvorfor disse udtryk er taget med. Nogle af udtrykkene, fx *grumme* og *ungmø* er i *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi* (3. udg. 2005) angivet som poetiske og ældre, og hverken *forbandet* eller *dødhamrende* markeres på nogen måde som bemærkelsesværdige.

3.3. Alder og forældelse

Jeg ser også problemer med udtrykkenes alder, især om de er brugbare i dag (blandt hvem?). I afsnittet Hvilke ord og udtryk er med i ordbogen? står der:

Ordbogen indeholder både ord og udtryk der er i brug, og ord og udtryk der kendes og forstås, men måske ikke bruges (ret meget) mere. Hovedvægten ligger på nutidig sprogbrug.

Men jeg synes at der er lagt for stor vægt på forældede og lidet brugte ord og udtryk. Se også eksemplerne ovenfor: *grumme* og *ungmø*. Og hvad med benævnelserne på sporvognslinjerne, fx *Teatervognen* 'sporvognslinje 7 i København 1897-1971'? Det er vist kun for gamle mennesker (som måske ikke køber app'er) og

sprognørder. Altså: Hvem er målgruppen? Hvis det er unge mennesker, er der givetvis alt for meget uslang og forældet slang med, og meget dagligt sprog er næppe interessant for dem. Og hvad så med mig (jeg er 69)? Jeg synes det er sjovt med alle betegnelserne på sporvognslinjerne, men det kan næppe heller muntre de unge. Det er 43 år siden den sidste kørte. Jeg har prøvet betegnelserne på sporvognslinjerne af på børn, børnebørn og yngre mennesker (fra 40 og nedefter), og den mest karakteristiske reaktion var: "Og hvad så?"

4. Kilder og litteratur

En del af litteraturhenvisningerne synes at være opstillingsmæssigt tilfældige, og desværre er de ikke annoteret. Der kan ikke søges i litteraturlisterne. I definitionerne af slang savner jeg vores egen omfattende og detaljerede kriterielle definition af slang (*Politikens Slangordbog*, 2001:6-7).

5. Underholdning eller ...?

Jeg går ud fra at et væsentligt formål med app'en er underholdning, og hvis så er, er der alt for meget kedeligt stof. Der bruges for meget plads på den slags udtryk som ingen ville undre sig over. Og undren er en væsentlig del af god slang: Det skal give en "slangoplevelse". Så *Slangordbogen* sætter sig mellem to stole: den underholdende slangapp og den mere seriøse ordbog der tager det hele med, inklusive grammatiske forkortelser.

Men alligevel trods al min brok: *Slangordbogen* er sjov nok, og unge mennesker vil sikkert elske den. Og hvis det er unge der er målgruppen, vil jeg til næste udgave foreslå at ordbogen fokuserer på slang, og at alle de ord og udtryk som dronningen kunne have

brugt i sine nytårstaler, udelades og dermed giver plads til andre spændende udtryk. Der er nok af dem.

Litteratur

Anker-Møller, Søren, Peter Stray Jørgensen & Trine Ravn (2001):

Politikens Slangordbog. 6. udg. København: Politikens Forlag.

Kristiansen, V. (1866): *Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. Kjøbenhavn: Boghandler H. Hagerups Forlag.

Politikens Nudansk Ordbog med etymologi (2005). 3. udg. København: Politikens Forlag.

Peter Stray Jørgensen
forlagskonsulent, Samfundslitteratur
universitetspædagogisk konsulent
Tuxensvej 30, 1.
DK-2700 Brønshøj
psj@samfundslitteratur.dk

Ordbok över Finlands svenska folkmål som nätresurs

Annika Karlholm

Ordbok över Finlands svenska folkmål. 2013. Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 33. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. Nätpublikation HTML: URN:NBN:fi:kotus-201330 – ISSN 2323-3370. Nätdataboken uppdateras fortlöpande. Uppdatering 6.11.2014.

1. Inledning

Ordboksprojektet *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO) påbörjades 1959 och är ett omfattande arbete. FO beräknas innefatta ca 125 000 uppslagsord planerade att publiceras i sju tryckta band när alla banden är färdigställda. I ordboken redovisas alla dialektord, i publicerat eller opublicerat material, som bedöms vara eller ha varit i allmännare bruk i de svenska dialekterna i Finland. Det senaste i bokformat publicerade bandet, band 4 (**kyss-och**), utkom 2007 och blev recenserat i *LexicoNordica* 15 (Karlholm 2008). Sedan ordboksprojektet inleddes har olika redigerings tekniker avlöst varandra. Från och med band 5 redigeras ordboksartiklarna i XML-kod och dessa artiklar ska, som jag uppfattat det, enbart komma att publiceras på webben. Redaktionen kommer alltså fortfarande att lägga upp själva redigeringsarbetet av ordboksartiklarna som om de vore ämnade för en tryckt bok, men väljer att publicera de kommande banden 5–7 i webbform i stället för i bokformat.

Sedan november 2014 finns således FO tillgänglig som webbresurs. Ordbokens hemsida finns på länken: <<http://kaino.kotus.fi/fo/?p=main>>. Figur 1 (nedan) visar startsidan.

Institutet för de inhemska språken

ORDBOK ÖVER FINLANDS SVENSKA FOLKMÅL

Osterbotten Åland Åboland Nyland

Startsida börjar med Avancerad sökning [Hjälp](#) [Om ordboken](#) [Karta](#) [Respons](#)

A B C D E F G H I J
K L M N O P Q R S T
U V W X Y Z Å Ä Ö

abba
 abba
 abba-bi
 abba-buling
 abba-buse
 abba-börsta
 abba-drev
 abba
 abba-fena
 abba-fjäll
 abba-fjärdung
 abba-färgad
 abba-gan
 abba-gli
 abba-grop
 abba-grund
 abba-grå
 abba-gräs
 abba-horn
 abba-huvud
 abba-kass
 abba-knipa

Ordbok över Finlands svenska folkmål
 – den finlandssvenska dialektordboken

Nu på nätet med artiklar inom avsnittet A–K. Under år 2015 fortsätter nätpubliceringen med intervallet L–O. Den fortsatta utgivningen kommer att ske kontinuerligt med cirka tvåtusen nya ordboksartiklar per år.

Ordboken redigeras på Institutet för de inhemska språken. Förlag för ordboken är Svenska litteratursällskapet i Finland.

På nätet: abba–köyri, 51 600 artiklar
 Publicerades den 6 juni 2013.
 Nätdataboken uppdateras fortlöpande.
 Senast uppdaterad den 6 november 2014.

Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 33.
 URN:NBN:fi:kotus-201330 – ISSN 2323-3370

© Institutet för de inhemska språken 2015
 Senast uppdaterat: 6.11.2014

I samarbete med

Figur 1: Nätversionens startsida.

Nätpublikationen är fritt åtkomlig för alla som önskar ta del av ordboken. 51 600 artiklar, inom avsnittet A–K (abba–köyri), har hittills utgivits. Under 2015 planeras ytterligare utgivning, nu inom avsnittet L–O. Ambitionen är att publicera ca 2000 ordboksartiklar om året på nätet med fortlöpande uppdatering. Denna recension utgår från uppdateringen 6 november 2014.

Innehållet i ordboksartiklarna i såväl den tryckta ordboken som nätversionen är i stort detsamma. Jag tänker därför inte här i första hand kommentera innehållet, dvs. urval, betydelskrivningar och så vidare, i FO. Det som skiljer är utformningen eller layouten av själva artiklarna. En dataskärm ger inte samma överblick över de skrivna ordboksartiklarna som en boksida vilket gör

att presentationen av artiklarna ter sig annorlunda än i den tryckta versionen. Nätversionens databas kan å andra sidan vara betydande, eller ”oändligt stor” som det står att läsa under länken *Ordboken på nätet* (under avsnittet *Om ordboken*), och ger innehållsmässigt större möjligheter än en tryckt bok. Sökmöjligheterna skapar också nya ingångar till ordbokens material. En nätpublikation kan mycket väl nå en större och kanske även en annan publik än vad en tryckt dialektordbok har varit ämnad och utformad för.

Under fliken *Om ordboken* kan användaren fördjupa sig i tanken bakom ordboken med utgångspunkt i bl.a. material och dialektområden, lära känna *Historia och bakgrund* och läsa lite mer ingående om *Ordboken på nätet*. Vill man få en mer utförlig beskrivning av FO kan man ladda ner *Inledningen till den tryckta ordboken* som finns tillgänglig i en pdf-fil (4,9 MB).

För att helt kunna tillgodogöra sig ordboken på nätet bör dock användare som har en äldre webbläsare ladda ner typsnittet Charis SIL för att fonterna med fonetiska specialtecken ska kunna läsas. Typsnittet kan laddas ner under fliken *Hjälp* under länken *Uttalsnyckel*. Dessvärre framgår inte vilken version av Internet Explorer, Safari, Mozilla Firefox, och Google Chrome etc. som är kompatibel med webbsidan. Jag tror också att många användare, liksom jag själv, ogärna laddar ner extra programvaror, typsnitt och liknande bara för att kunna nyttja en webbsida. Men det är kanske trots allt ett mindre problem. Har man en nyare webbläsare sker fontmatchningen automatiskt.

2. Första intrycket

Vid en första anblick ser nätversionen trevlig ut med en tilltalande layout. Den väl avvägda användningen av färg, i såväl inramning som text (med rödfärgade klickbara länkar), bidrar till att göra webbsidan lättöverskådlig och faktiskt även lättläst. Den färglagda

kartan, vari socknarna presenteras, gör att ordboksanvändaren får en tydlig bild av dialektområdena: Österbotten (i orange), Åland (i rosa), Åboland (i gråblått) och Nyland (i grönt). I figur 2 (nedan) visas en modellartikel (här av artikeln *corp*), som hittas under fliken *Hjälp* i nätordboken. Här framgår hur artiklarna är disponerade som nätversion. Jämför figur 3 (nedan) som visar artikeldispositionen av *corp* i den tryckta ordboken.

The image shows a screenshot of a digital dictionary article for the word "corp". The article is titled "corp" and includes a list of dialectal forms, a definition, and examples. Annotations point to specific parts of the article, such as the title, the list of forms, the definition, and the examples.

uppslagsord **corp** uttalsform i olika dialekter, grov beteckning

grammatisk upplysning *corp* Ku Nv Tj Oj Pe-Pu Vö Mrii Re Sv Ku Bq Tö Ku Ki Te Eri Sni Må Li, *corp* Ea-Vö-Bj-Ma Tk Ge So Ho Na Pa Hi Fb St Py, *kärp* La Mu Or Kv Na Lf Iå Sj He Si Bo **d.1** Kb Nv, **m.1** f.o. uttalsform i olika dialekter, fin beteckning

huvudbetydelse (här två moment, 1 och 2)

1 fågel corp, *Corvus corax*. A.a.o.; folketro FD VII.3-5 reg.; i gåtor FD IV nr 381, 3 d, 1079; i ordspr.:
 • *han' eina corp'pin' höggär intt ø:ga ur han' andär tö* (likn. allm.; FD III: 85),
 • *de ä int små:tgärs mat säm kärpen Hly:gär på: Sn* (jfr FD III: 192); i tle.:
 • *no: fö(r)svann ha som No:aks corp'pi* I),
 • *di jår säm kärpin på a:se Sv* (jfr FD III: 344),
 • *han för å bte: säm No:aks kärpn (: biev på den resen)-Sj* (18),
 • *förr blir no: kärpn kvit: (tis. om ngt otroligt) Bo* (likn. Mu Kv He),
 • *no: finns e kärpar bara e finns steik St; i sockenbookn.: korpan, Korpborna Ho, Käddbäl kärpana, inbyggarna i Kimito Koddböle Ki, Hylsør korpana, inbyggarna i Hitis Högsåra Hi.*

2 häcka med utdragen spetsig pik i vardera änden. Te Eri; yxa försedd med pik. Sn.

Sammansättningar
 A: *corp-bo, corp-fjäder, corp-fågel, corp-glugg, corp-gubbe, corp-kärling, corp-lucka, corp-rike, corp-sovel, corp-sten, corp-unge*
 B: *korpa-låt*

ordet i ordspråk och talesätt orter där de olika formerna och betydelseerna har upptecknats

hänvisning till Finlands svenska folkdiktning band III

hänvisning till annat ord i ordboken (här en sammansättning)

sammansättningar med uppslagsordet som förled (här två moment, A och B)

Figur 2: Modellartikel som visar artikeln *corp* under fliken *Hjälp* i nätversionen.

Till skillnad från den tryckta ordboken visas varje ordboksartikel på en egen uppslagssida, dvs. ett uppslag för varje artikel, ordbetydelsemomenten står separerade och varje språkprov eller exempelfras börjar på ny rad. Sammansättningar syns, i form av klickbara länkar, under själva huvudartikeln, vilket gör att de i princip följer uppställningen eller strukturen i den tryckta versionen.

Hänvisningar, som i bokform står i spärrad stil, är i nätversionen omgjorda till klickbara rödfärgade länkar. Dessa leder direkt

kornmjöl

475

korridor

ko.nmjöl Ku, kornmjöl Sj, -mjöl Si På Li Py n. kornmjöl; gavs åt kor efter kalvning (Or); anv. som barnpuder (Ma); lades i kärnan vid kärning (Nv; FD VII:3: 210).

Sagr: kornmjöls-deg kornmjösdiag m.1. deg beredd på kornmjöl. Kn. -*gröt* ko.nmjölsgröt Tj Kr Kh Pö Lf Sm, *ko.nmjölsgröt* Bj, kornmjö:lsgröt Ma Pl, kornmjöls- Nä Tk m.1. gröt kokad på kornmjöl. -*limpa ko.nmjölslimpo* svf. limpa bakad av kornmjöl. Bo. -*välling ko.nmjölsvelndzi* bs. Kb Nv d.I, *kornmjösvulg* Kn Nä, *ko.nmjö:lsvüllg* Ku m.1. välling på kornmjöl.

kornog ko.rnå(gär) Na, kaörnå(gär) Pa adj. kornig.

koro koro Kb Nv d.IV, *koro* Tj svf. - 1) bläcka, märke i stammen på växande träd. Nv; delvis övervallad bläcka. Tj. - 2) spricka el. utväxt på hästhov, som ofta uppträder hos flathovad häst. Kb. - Av fi. koro s., bla. spricka, hack i trädstam.

koroloff koreloff Ho, kårålåff Pa m. - 1) pejor. benämn. på person som korjar åt sig, tar för sig mer än tillbörligt. Ho. - 2) gökunge i småfågelbo. Pa. - Jfr efternamnet ry. Korolev o.d.

korp korrp Kb Nv Tj Öj Pe-Pu Vö Mm Re Sv Ku Bö Iö Ko Ki Te En Sn M6 Lt, *korp* Ee V6 Bj Ma Tk Ge So Ho Na Pa Hi Fb St Py, *kårp* La Mu Or Kv Nä Lf Iå Sj He Si Bo d.I Kb Nv, m.1 f.ö. - 1) fågeln korp, *Corvus corax*. A.a.o.; folktro FD VII:3-5 reg.; i gåtor FD IV nr 381, 3 d, 1079; i ordspr.: *han' aina korppin' hoggår intt åga ur han' andår* I6 (liik. allm.; FD III: 85), de å änt små:fåglars ma:t sãm kårpen fly:går på: Sn (jfr FD III: 192); i tls.: *no: fö(r)svann ha som No:as korppi* Tj, di jår sãm kårpin på a:se Sv (jfr FD III: 344), han for å ble: sãm No:aks kårpn (blev på den resan) Sj (Iå), förr bli:r no: kårpn kvit:t (tls. om ngt otroligt) Bo (liik. Mu Kv He), no: finns e kårpar bara e finns steik St; i sockenböckn.: *korpan*, Korpoborna Ho, Kåddbål kårpana, inbyggarna i Kimito Koddböle Ki, *Htyksor korpana*, inbyggarna i Hitis Högsåra Hi. - 2) hacka med utdragen spetsig pik i vardera änden. Te En; yxa försedd med pik. Sn.

Ssgr. A. korp-bo korppo: d.I. korps bo. Nv. Jfr -sten. -*fjäder korppfjädär* m.1. fjäder av korp; ansågs ha magisk kraft. Te. -*fågel*

kårpfu:l m.1. = korp 1. Li. -*glugg korpplogg* Ee Nb Mm Pa, *korppglugg* Pl, *kårplogg* Db Ky m.1. vanl. i pl.: ögon. Jfr -lucka 2. -*gubbe kårpgåbb* m.1. korphan. Lf. -*kårling kårptjålg* f.1. korphona. Lf. -*lucka korpluck* bs. -*luko* Ma, *korplu:ök* bs. -*lukon* Pl, -*lökko* Ky He svf. - 1) skåmts.: ögonlock. Pl. - 2) = -glugg. A.a.o.; *komm hi: bara so ska ja no: mu:r tjann korpp-lökkona dina!* He. -*rike kårpri:tje* bs. n. i saga: (häst)kadaver. Lf. -*sovel korppsovel* n. as. Sn Ka (Ö). -*sten korpstein* Nv Ee, *kårpstein* Pu Kv Bj Sv Pl, *korppste:n* Te d.I Nv, f.ö. m.1. sten med magiska egenskaper, som enl. folktro fanns i korpens bo. Jfr FD VII:3: 87 f., 192 o. 707. -*unge kårpong* Lf Ko Na Pa m.1; *korppongi* Te, *kårpongi* Sj He svm.1. - 1) unge av korp. Lf Na Te Sj. - 2) vanl. i bp.: pejor. benämn på inbyggarna i Korpo. Ko Na Pa Te He; *Kårpå kårpongana* Na.

B. korpa-låt kårpalåt: m. korps låte; ansågs varsla om dödsfall. Mu; i ordspr. FD III: 52. **korpa korpp** Re Sv, *korp* Ma, *kårp(a)* Pa Po, *korpp(a)* Te, *korp(a)* St v.I. roffa (ngt), ta (ngt), röva (ngt); *no ha dom vel vari ti mitt o korppa me:ra enn*. Te; i uttr. korpa åt sig, ds. A.a.o.

korpel kårpel s. benämn. på ond ande i besvärjelse. Re. Jfr FD VII:5: 268 f.

korpi-roju kårpiråjo Br Te Ka Ky Bo M6, -rojo M6 n. hembränt brännvin. Av fi. korpiroju s., ds. (Ssg av fi. korpi s., bla. ödemark o. roju s., skråp, smörja.)

korpiska korpiska Ku, *korpesko* Ko svf. - 1) kvinna från Korpo. Ku. - 2) folkmålet i Korpo. Ko. Jfr korposka.

Korpo kårpå propr. sockenamnet Korpo; i uttr. fara till K6 F6 el. resa till So Korpo, avlida, dö; jfr: *de här bår ti korpo de* (sågs när man känner sig riktigt illa därän). F6. Jfr språkprov u. as-får.

Ssg: Korpo-huck korphokk bp. -*hottjån* n. pejor. benämn. på korpo. Ho.

korposka korpesko svf. = korpiska 2. Ho.

korpral kårpra:l m. Nb Pa.

Ssg: korprals-år kårpra(ö)lsår n. i uttr. de va i mina kårpralsår, det var (hände) i mina bästa år. En Sn.

korrel korral m.1. spelrumma på notvinsch. B6.

korridor korderä: el. *korderö*: vÅL, ko-

Figur 3: Artikeldispositionen av korp i den tryckta ordboken.

till det uppslagsord man söker. Enligt instruktionen under länken *Om ordboken* ska man även kunna bli länkad till rätt betydelsemoment vid riktigt långa artiklar. Det sistnämnda kan jag inte be-

kräfte eftersom jag vid olika sökningar inte blivit hänvisad till ett betydelsemoment utan bara till huvudartikeln.

Förutom att ordboken som sådan inte är helt färdigställd, är webbsidan under uppbyggnad. Det medför att vissa rödfärgade markeringar i nätversionen ännu inte är färdiglänkade hänvisningar. Användaren kan ibland komma till en tom sida. Från bokstaven L och därefter är hänvisningar till artiklar förberedda, men är än så länge inte sökbara.

Men på det hela är nätversionen lätt att läsa. Dispositionen är tydlig och lättöverskådlig. En förbättring gentemot den tryckta boken är att ord och uttryck som särskilt behöver framhåvas markeras med grå överstrykning i fet stil.

kappa s. 1

kappo Kb Bō Na Pa Fb Te Li, **kappø** Pe-Pu Vö Mm Bj Re Kh, **kapp** bs. -**øn** Pö Kn Nā, **kappo** bs. -**øn** Lf, **kappø** Ku Ho, **kappa** Te Sn Lo Si Bo **d.IV** Kb, **svf.** allm.

1 krage på **kapp-rock**, kapuschong. Kn; långt ytterplagg, särsk. för kvinna. Allm.; prästkappa. Vö Lo Py; bildl., i uttr. **bära Nā** el. **hänga Ho kappan på båda axlarna**, vilja stå väl med båda parter i en strid, hålla med än den ene, än den andre;

- **an' barø he:ngär kappøn pø bø:d akslan** Ho;

ss. gåtord: tuppens fjäderskrud, FD IV: 214.

Figur 4: Exempel på gråmarkering av uttrycket *hänga kappan på båda axlarna*.

På en dataskärm syns det gråmarkerade bättre än den spärrade stil som används i den tryckta ordboken. Speciellt lyckad är markeringen vid framhävnin g av längre fraser; se exempelvis uttrycket *hänga kappan på båda axlarna* (figur 4).

3. Sökvägar

I en vänsterkolumn presenteras varje lemma i en söklista i strikt alfabetisk ordning, vilket gör att vissa sammansättningar kan komma att stå före själva huvudartikeln, **aborr-bi** står t.ex. före **aborre**. Detta gör att även adjektivvarianter som **kaxig**, **kaxog** och **kaxot** presenteras var för sig. Det utgör inte något större problem egentligen då söklistan är generöst utformad med relativt många lemman. I kolumnen kan man mycket enkelt scrolla sig fram och söka olika uppslagsord från A till K.

Redan på startsidan kan man göra en enkel sökning på *Sökord* ”som börjar med”, ”innehåller” eller ”slutar med” i önskad bokstavskombination utan trunkering och strax kan man bläddra sig fram bland 15 träffar i en rullgardinsmeny. Söker man t.ex. på ”som börjar med” *jo* får man upp 15 uppslagsord mellan *jo* och *jocka* i träfflistan. Man kan dock inte söka med trunkering från startsidan. Önskar man använda trunkeringstecken får man klicka sig in på länken *Avancerad sökning*.

Under länken *Avancerad sökning* (figur 5) hittar man olika sökingångar som *Uppslagsord*, *Uttal av ord*, *Exempel* osv.

Avancerad sökning

Sök uppslagsord .alla ▾

Sök i uttal av ord ? Välj specialtecken >

Sök i exempel

Begränsa enligt: område socken

bruklighet

språk ?

ordklass böjning

Sök i hela texten

Slå upp Återställ

Figur 5: Sökfältet *Avancerad sökning*.

På sidan kan man söka med hjälp av trunkering. Här har man två olika sätt att gå till väga. I ena fallet gör man sökningar med hjälp av frågetecken (?), som ersätter ett enskilt tecken. Exempelvis resulterar sökningen *corp?* i uppslagsorden *korpa* och *Korpo*. Väljer man istället att använda asterisk (*) som trunkeringstecken får man upp alla artiklar som innehåller en viss bokstavskombination, eftersom asterisken ersätter ett till flera tecken. Resultatet för exempelvis sökningen *corp** blir hela 22 artiklar mellan *corp* och *corp-unge*, som även omfattar uppslagsord som t.ex. *korpral* och *korposka*.

Om man så önskar kan man begränsa sökfältet till ett visst område (t.ex. Satakunta, östra Åboland), socken, bruklighet (t.ex. ironiskt, oegentligt), språk (med vilket menas långivande språk som t.ex. amerikansk engelska, finska, ryska), ordklass och böjning (t.ex. maskulinum, maskulinum 2a¹, realgenus; deponens, konjugation). Sökfältet för böjning fungerar för övrigt bara tillsammans med sökfältet ”ordklass” för substantiv eller verb. Man kan också söka efter ord i sökfältet ”i hela texten”. Vid dessa fall får man träff på alla användningar av ordet i ordboken oavsett om det är i definitionstext, språkprov, hänvisning eller som uppslagsord.

4. Nyckeln till användaren

Den tryckta ordboken vänder sig i första hand till forskarsamhället, till språkvetare av olika slag, men kanske främst till dialektologen. I inledningen under fliken *Om ordboken* står det att ordbokens nätversion nu ”är fritt åtkomlig för alla”. Redaktionen påpekar att

1 Maskulinum 2a betecknar maskulinum med stark böjning av typen *son*, *synär* (plural), *synena* (bestämd form plural) (på standardsvenska: *son*, *söner*, *sönerna*). Nyckeln till grammatikupplysningarna finner man på sidan XV i den nedladdningsbara pdf-filen *Inledningen till den tryckta ordboken*, under fliken *Om ordboken*.

detta faktum ”innebär att den når ut till fler användare”. Frågan är om nätversionen är anpassad till en bredare läsekrets.

4.1. Uttalsnyckel

Under länken *Uttalsnyckel*, som man hittar under fliken *Hjälp*, får användaren veta att ordboken använder sig av två uttalsystem, ett ”med fin beteckning i kursiv” och ett ”med grov beteckning”. Någon annan information utöver detta får användaren egentligen inte. Användaren får nöja sig med en kort information om att den fina beteckningen ”bygger på det vanliga alfabetet utökat med tecken ur det Lundellska landsmålsalfabetet och några diakritiska tecken. Den grova beteckningen består av det vanliga alfabetet kompletterat med ett tecken för kakuminant l, l̥”. Det som inte framgår är vad det Lundellska landsmålsalfabetet² är för slags alfabet och vilka diakritiska tecken som åsyftas. För många utanför de svenska och finlandssvenska dialektologkretsarna är nog det så kallade landsmålsalfabetet relativt obekant. Jag kan inte heller med säkerhet säga om termerna *grov* respektive *fin beteckning* är kända utanför dessa kretsar. Därutöver undrar jag om icke-dialektologer spontant förstår vad som menas med ”kakuminant l”³.

Säg att en användare vill slå upp uppslagsordet *korpp*. På data-skärm får man då se skrivningarna *korpp* (fin beteckning), *corp*

-
- 2 Det s.k. Lundellska landsmålsalfabetet är ett fonetiskt alfabet framtaget specifikt för att återge uttal av svenska och finlandssvenska dialekter. Det konstruerades under slutet av 1800-talet av språkvetaren J.A. Lundell (se Lundell 1879 och Eriksson 1961). Inom svenska och finlandssvenska dialektologkretsar är landsmålsalfabetet allmänt vedertaget och använts som ljudskrift istället för det internationella fonetiska alfabetet IPA.
 - 3 I svenska och finlandssvenska dialekter finns åtminstone två olika l-ljud, dels dentalt l eller ”tunt l” i ord som t.ex. *tall*, *lat*, dels kakuminant l eller ”tjockt l” i ord som *blå*, *gammal*. Kakuminant l används även för dialektuttal av ord som ursprungligen utgår från ett fornsvenskt *-rdh*, som t.ex. *fjol* (av fjordh), *bol* (av bord) och *gål* (av gård). I standardsvenska har *fjol* ett tunt l-uttal, men det är en senare uttalsutveckling.

(fin beteckning) och **kårp** (grov beteckning) bredvid varandra (se figur 6). Alla återger uttal med *å* av fågelbenämningen *korpp*.

korpp

korpp Kb Nv Tj Öj Pe-Pu Vö Mm Re Sv Ku Bô Iö Ko Ki Te En Sn Mô Lt, **korpp** Ee Vö Bj Ma Tk Ge So Ho Na Pa Hi Fb St Py, **kårp** La Mu Or Kv Nä Lf Iå Sj He Si Bo **d.I** Kb Nv, **m.1** f.ö.

1 fågeln korpp, *Corvus corax*. A.a.o.; folketro FD VII.3-5 reg.; i gåtor FD IV nr 381, 3 d, 1079; i ordspr.:

- *han' e.ina korppin' hoggår intt o:ga u:r han' andär* Iö (likn. allm.; FD III: 85),
- *de ä int små:fåglars ma:t sãm kårpen fly:går på:* Sn (jfr FD III: 192); i tils.:

Figur 6: Uttalsskrivningar av fågelbenämningen *korpp*.

Eftersom jag är dialektolog och någorlunda van att läsa olika slag av uppteckningar skrivna antingen med grov eller med fin beteckning, så känner jag naturligtvis till det. Den information en dialektolog läser ut av skrivningarna är att **korpp** uttalas med kort *å*-ljud och långt uttal av *p*, **korpp** med kort *å* och kort *p*, men att **kårp** inte avslöjar om *p* uttalas som kort eller lång konsonant. Från vissa socknar kan man alltså inte belägga exakt uttal. Men hur ska en nätanvändare som inte är dialektolog kunna förstå skrivningarna? Hur reagerar en lekman? Visserligen påpekas i uttalsnyckeln att ”observera att t.ex. *å*-ljudet betecknas på två olika sätt i de två uttalssystemen”. Men är det tillräcklig information? En lekman kan lätt anta att **korpp** och **kårp** representerar två olika uttal, ett med ett slutet *o*-ljud och ett med *å*-ljud, inte att båda skrivningarna beskriver uttal med *å*.

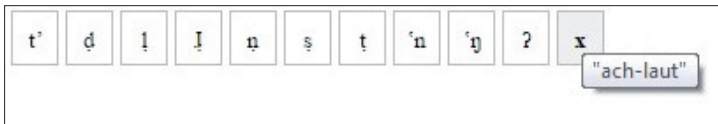
De olika uttalssystemen i ordboken, indelade i fin respektive grov beteckning, kommer sig av att redaktionen önskar återge grundmaterialet så troget som möjligt. Det är inget fel i sig, men nackdelen med två uttalssystem är att det kan skapa förvirring

hos nätanvändaren och än mer hos den som inte är skolad inom finlandssvensk och svensk dialektologi. Vill man tillgängliggöra ett komplext material, som dialektmaterial ofta är, för en bredare publik bör man än mer tänka på upplägg. Det skadar inte att vara lite mer informativ, speciellt vid användning av facktermer.

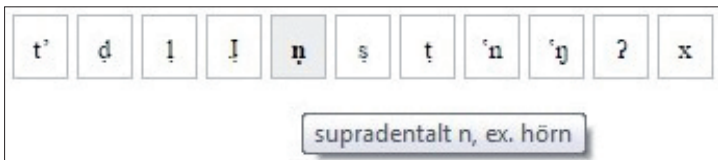
4.2. Specialtecken

Under rubriken *Uttalsnyckel* visas en tablå med specialtecken. Användaren får inte tydligt uttalat veta vilka språkljud specialtecknen betecknar. Man hinner faktiskt tänka ”det hade varit på sin plats med en lättöverskådlig tablå eller liknande över ljudskriften”. I en första anblick är det nämligen lätt att tro att det inte finns någon beskrivning, utan bara en tablå över de typsnitt som används på nätet.

Men om man för pekaren över ett specialtecken i tablå dyker fiffigt nog upp en pop-up, som kort beskriver vilket språkljud som illustreras, t.ex. *ach-laut* (se figur 7) eller supradentalt *n* (se figur 8).

Figur 7: Uttalsnyckel med pop-up för *ach-laut*.

Figur 8: Uttalsnyckel med pop-up för supradentalt *n*.

Uttalsnyckeln kommer väl till pass när man vill göra sökningar på

uppslagsord. När det gäller dialektord är det mer troligt att man aldrig har sett ordet i skrift utan bara hört ordet sägas. Man har ett uttal att utgå från men är ofta osäker på hur ordet skulle se ut i skrift. Under *Avancerad sökning* kan användaren söka på uttal och där med hjälp av specialtecknen (under länken *Välj specialtecken*) söka utifrån ett specifikt ljud i uttalet. Även här används en pop-up som kort ljudbeskrivning för varje tecken.

Om användaren önskar en mer utförlig beskrivning av alla specialtecknen är det först på sidan XVII i pdf-filen *Inledningen till den tryckta ordboken*, som ljudbeteckningarna illustreras. Tyvärr finns ingen hänvisning till beskrivningen i pdf:en vare sig under *Uttalsnyckel* eller *Avancerad sökning*.

Det är även synd att bara vissa specialtecken tas upp i tablån under *Uttalsnyckel* och inte alla fonetiska tecken som används i ordboken. Det gör det svårt att förstå t.ex. uttal av konjunktionen *både* (figur 9).

både k.

bo Kb Nv Ee Pe-Pu Je Vö Re Kh Sv Pl Pö Kn Nä Lf Na Pa Ki Df Vf Hi Fb Te Iå Ky
 Bo Lt St Py, **bø** Ee Pe Nb Ho, **bø** Pe Nb Mu, **bi** Kn, **bå:då** Vå Ku, **bo:de**. Bø,
bode. Iö Ho Pa Hi, **bodi** Ki Te Po Sn Ka Sj Ky Si Li Lt Py, **bodi** Es He Bo, **bodi**
 Bo, **boå**: Pu **konj.** i förb. med **och**: både – och, såväl – som. A.a.o.:

Figur 9: Uttal av konjunktionen *både*.

För en person som inte är invigd i svensk och finlandssvensk dialektologi kan det vara problematiskt att förstå skillnaden mellan *bå:då* och *bo:de*, och mellan *bodi*, *bodi* och *bodi*, samt slutligen hur *boå*: ska uttalas, eftersom det saknas en utförlig teckenbeskrivning. I just de här fallen är det speciellt svårt att förstå vilket språkljud tecknet *o* återger. Det är faktiskt inte självklart.

5. Slutkommentar

Nätupplagan av *Ordbok över Finlands svenska folkmål* är under uppbyggnad. Men redan nu har man kommit en bra bit på vägen. Enligt min mening är nätversionen till viss del bättre utformad än den tryckta ordboken vad gäller layouten. Till innehållet är det i stort sett samma ordbok, men nätversionen är faktiskt lite lättare att läsa. Den är också rolig att använda.

Men för att verkligen kunna nyttja webbresursen fullt ut förutsätts det att användaren har vissa förkunskaper inom dialektologi, vilket för all del även gäller den tryckta ordboken. Läs-kretsen kan tänkas bestå av en lite annan publik än den tryckta ordboken, vilket ställer andra krav på ordbokens framställning med avseende på användarvänlighet. Redaktionen har dock ansträngt sig i att försöka vägleda nätanvändaren in i nätversionen via en generös och gedigen instruktion (som hittas under länkarna *Om ordboken* och *Hjälp*) om hur ordboken är uppbyggd och hur artiklar är disponerade. Men jag efterlyser fler hänvisningar till pdf-filen *Inledningen till den tryckta ordboken*. Redaktionen skulle helst behöva ta fram en utförlig och användarvänlig nyckel till såväl uttal- som grammatikupplysningar, så att läsaren bara i undantagsfall behöver söka svar i pdf:en. För när användaren väl har läst igenom instruktionen är ordboken en mycket användbar och efterlängtd webbresurs.

Litteratur

Eriksson, Manne (1961): Svensk ljudskrift 1878–1960. En översikt över det svenska landsmålsalfabetets utveckling och användning huvudsakligen i tidskriften Svenska Landsmål. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv*. B 62, 1–184.

- Karlholm, Annika (2008): Kortare presentation av Ordbok över Finlands svenska folkmål. Band 4. I: *LexicoNordica* 15, 239–243.
- Lundell, Johan August (1879): Det svenska landsmålsalfabetet. I: *Svenska Landsmål* I. 2. Stockholm, 11–158.
- Ordbok över Finlands svenska folkmål*. 1982–. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken.

Annika Karlholm
forskningsarkivarie, fil. dr.
Institutet för språk och folkminnen
Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU)
Box 135
SE-751 04 Uppsala
annika.karlholm@sprakochfolkminnen.se

Finska *Kielitoimiston sanakirja* fritt tillgänglig på nätet

Jaana Puskala

Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Publicerad på internet 11.11.2014. <<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>>.

1. Inledning

Den uppdaterade versionen av den enspråkigt finska *Kielitoimiston sanakirja* (KSK) från 2014 är nu fritt tillgänglig på internet. Den innehåller över 100 000 sökord, och syftet med ordboken är enligt utgivaren, Institutet för de inhemska språken, att beskriva det centrala ordförrådet i modern finska. Den kan alltså anses vara en deskriptiv ordbok. Ordboken innehåller dock också mer sällsynta ord, eftersom ordboksanvändaren ofta söker information om lånord och mindre frekventa uttryck. Det finns termer, vardagliga ord och uttryck samt en del frekventa slangord eller ord med dialektal prägel bland lemman. Ordboken baserar sig på den nufinska korpusen som upprätthålls och uppdateras av Institutet för de inhemska språken (senare Språkinstitutet).

KSK ger information om ordens betydelser, ortografi, böjning och stilnyanser samt om specialområde, ifall ordet tillhör ett sådant. Den konstateras fungera också som handbok i språkriktighet. Där stöder sig ordboken på de rekommendationer som Finska språknämnden inom Språkinstitutet ger (KSK 2014). Ordboken kan alltså också anses vara normativ.

De tidigare elektroniska versionerna, publicerade som en del av den webbaserade ordbokstjänsten MOT, kom ut 2004, 2008 och

2012. Ordboken har getts ut i bokform åren 2006 och 2012. Varje version innehåller nya och uppdaterade ordartiklar. Den nyaste versionen innehåller t.ex. ca 1 600 reviderade eller helt nya artiklar.

Föregångarna till KSK är två. Den första enspråkiga professionellt lingvistiska allmänfinska ordboken *Nykysuomen sanakirja* (NSK 1951–61) beskriver finskan från början av 1900-talet. Dess efterföljare *Suomen kielen perussanakirja* (SKPS) kom ut under åren 1990–94, och som cd-romversion 1997. (Om finska ordböcker i historiskt perspektiv se Ruppel & Sandström 2014:151–157.)

De enspråkiga ordböckerna har traditionellt varit avsedda för förstaspråkstalare (t.ex. Ruppel 2013:96), men i och med internationaliseringen och immigrationen torde det finnas en växande skara professionella finska språkbrukare som inte har finska som förstaspråk och som också hör till KSK:s potentiella målgrupp.

2. Webbssidans utformning

Ordbokens ingångssida har en välkomsthälsning och en presentation av ordboken i ett nötskal.¹ Besökaren får också mer information om ordboken samt en användaranvisning via länkarna *Tietoa sanakirjasta* och *Ohjeet* uppe på sidan. Besökaren har hela tiden tillgång till ett sökfält och möjlighet att variera sin sökning. Uppe på sidan till höger hittar besökaren *Asetukset* 'inställningar' som ger möjlighet att modifiera inställningarna (figur 1).

1 *Kielitoimiston sanakirja* är en finsk allmänspråklig ordbok utarbetad av Institutet för de inhemska språken. Den baserar sig på en omfattande korpus över modern finska som hela tiden uppdateras. Ordboken ger information om betydelser, användning och stil samt om böjning och stavning. De rekommendationer som ingår i *Kielitoimiston sanakirja* baserar sig på beslut av Finska språknämnden. Ordboken omfattar över 100 000 lemman. (Min översättning, J. P.)

Kielitoimiston sanakirja

[Etusivu](#) | [Ohjeet](#) | [Tietoa sanakirjasta](#) | [Hakuhistoria](#) | [Hakusanaluettelo](#) [Asetukset](#) | [Yhteystiedot](#)

Haettava sana: Hakutapa: **Etsi hakusanoista**

Tervetuloa Kielitoimiston sanakirjaan

Kielitoimiston sanakirja on Kotimaisten kielten keskuksessa laadittu suomen yleiskielen sanakirja. Se pohjautuu laajaan, jatkuvasti kartutettavaan nykykielen sana-arkistoon. Sanakirja antaa tietoa nykysuomen sanojen merkityksistä, käytöstä ja tyylisävyistä samoin kuin taivutuksesta ja oikeinkirjoituksesta. Kielitoimiston sanakirja nojautuu kannanotoissaan suomen kielen lautakunnan päätöksiin. Sanakirjassa on yli 100 000 hakusanaa.

—

Päivitettävä julkaisu.
Tuorein päivitys 11.11.2014.

© 2015 Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy

Figur 1: Ingångssidan för KSK.

Längst upp till höger finns också *Yhteystiedot* 'kontaktinformation', där besökaren uppmanas kontakta ordboksredaktionen för innehållslig feedback eller Kielikone Oy för teknisk feedback (se figur 1). Det är också möjligt att ge feedback på innehållet genom att klicka på ikonen med ett kuvert som man hittar i samband med varje lemma (se figur 2). Möjligheten att kontakta ordboksredaktionen är ett steg i den riktning som Pilke & Puskala (2013:171) efterlyser i sin artikel om ordböcker och deras användare. Vi får hoppas att den möjligheten utnyttjas och att användarna kommenterar innehållet vid behov.

Haettiin "kaali" Kielitoimiston sanakirjasta

kaali⁵ (yks. partitiivi: kaalia)

- 1. kasv.** *Kaalit* ristikukkaissuku johon kuuluu keltateriöisiä ruohoja. *Peltokaali*.
- 2. vars. em. suvun** erään lajin vihannes- ja rehukasveja; niiden syötävistä osista; us. = *keräkaali*. *Kerä-, kukka-, puna-, ruusukaali. Silputa kaalia.*
- 3. ruok.** (kerä)kaalista tehty ruoka. *Hapankaali. Lammaskaali. Ruskistettua kaalia.*
- 3. slg.** pää, "koppa", "polla", "kupoli", "lanttu". *Juttu ei mene kaaliin jää käsittämättä. Ottaa kaaliin harmittaa, ottaa aivoon, koppaan, kupoliin.*

yks. nom.	kaali
yks. gen.	kaalin
yks. part.	kaalia
yks. ill.	kaaliin
mon. nom.	kaalit
mon. gen.	kaalien
mon. part.	kaaleja
mon. ill.	kaaleihin

Täivutus

Etkö löytänyt etsimääsi?

Figur 2: Lemmat *kaali* 'kål' i KSK.

Till skillnad från de tidigare elektroniska versionerna sparas sökhistorien i den nya versionen. Detta underlättar arbetet när man lätt kan komma åt de tidigare sökningarna genom några musklick. Tyvärr försvinner sökhistorien i och med att man stänger ordboken.

En nyhet är också att man kan bläddra i den elektroniska ordboken på ett sätt som påminner om en pappersordbok. Genom att välja *Hakusanaluettelo* 'lemmalista' får man fram ett alfabet där man klickar på en bokstav och får tillgång till en lista över de lemmar som börjar på den bokstaven.

3. Urval

Såsom det framgår av presentationen av KSK beskriver den det centrala ordförrådet i modern finska. Detta innebär dock inte att ett ord som saknas i KSK inte skulle existera eller att det inte har

accepterats i den. Att bilda nya ord genom sammansättningar och avledningar är ett mycket produktivt sätt i finskan, och dessa saknas som regel i KSK. Redaktionen har också en del ord ”på väntelistan” för att se om de blir etablerade i språket och ska tas med i ordboken senare. (Nuutinen 2014:7)

Den reviderade KSK innehåller 500 nya ord som inte finns i KSK 2012. Bland annat flera ord inom den informationsteknologiska, medicinska och energitekniska diskursen har fått plats i KSK. Också ord som betecknar olika samhällsliga fenomen har tagits med. Bland dem finns många sammansättningar, t.ex. *liitoskunta* ’en sammanslagen kommun’, *nuorisotakuu* ’ungdomsgaranti’ och *jalkapanta* ’en fotboja’. Ett nygammalt ord i KSK 2014 är *oleentua* eller *oleutua* ’anpassa sig’ eller ’låta stå’ (om en deg), som är med också i NSK. (Se Nuutinen 2014.)

4. Böjningsangivelser

Ordboksartiklarna i KSK innehåller information om böjning, vilket är mycket centralt i finskan. Också en med finska som förstaspråk kan ibland bli osäker på hur ett ord böjs, men speciellt viktig är informationen för de ordboksanvändare som inte har finska som förstaspråk.

Böjningsformerna anges på flera olika sätt. För det första hänvisar siffran efter ett lemma till en tabell med böjningsmodeller (1–49 för substantiv, 50–51 för sammansättningar, 52–78 för verb) och en eventuell bokstav efter ett lemma till en tabell med stadväxlingsmodeller. Om böjningen anses vara problematisk kan anvisningar också anges inom parentes efter lemmat. (Jämför lemmat *kaali* i exempel 1 samt i figur 2 som böjs dialektalt *kaalta* i partitiv singularis). För det andra får man fram böjningen av det aktuella lemmat genom att aktivera rutan *Taivutus* ’böjning’ sist i ordartiklarna.

I exempel (1)–(2) återfinns två lemmar med de böjnings- och stadieväxlingsmodeller som siffrorna och bokstaven hänvisar till samt den böjning som anges i samband med ordartikeln. Lemmat *kaali* återfinns också i figur 2.

- (1) *kaali*⁵ (yksikön partitiivi *kaalia*) 'kål'
- ⇒ böjningsmodell 5 *risti–ristin–ristiä–ristiin–ristit–ristien*
ristejä–risteihin 'kors'
- ⇒ böjning i samband med ordartikeln:
- nom. sing. *kaali*
 - gen. sing. *kaalin*
 - part. sing. *kaalia*
 - illat. sing. *kaaliin*
 - nom. pl. *kaalit*
 - gen. pl. *kaalien*
 - part. pl. *kaaleja*
 - ill. pl. *kaaleihin*
- (2) *kadota*^{74F} 'försvinna'
- ⇒ böjningsmodell 74 *katketa–katkean–katkesi–katkeaisi*
(katkeisi)–katkennee–katkekoon–katkennut–katkettiin 'brista'
- ⇒ stadieväxlingsmodell F d : t *kohdata : kohtaan* 'möta'
- ⇒ böjning i samband med ordartikeln:
- 1. inf. *kadota*
 - Akt. ind. pres. 1. sing. *katoan*
 - Akt. ind. imperf. 3. sing. *katosi*
 - Akt. kond. pres. 3. sing. *katoaisi (katoisi)*
 - Akt. pot. pres. 3. sing. *kadonnee*
 - Akt. imperat. pres. 3. sing. *kadotkoon*
 - Akt. 2. particip. *kadonnut*
 - Pass. imperf. *kadottiin*

Det är bra att ordboksanvändaren får flera möjligheter att kontrollera böjningen av ett ord. Sättet att ange böjningen genom böjningsmodeller har gamla anor inom fennistiken. Det tillämpades redan i NSK, och har sina fördelar. En ordboksanvändare som verkligen är insatt i finska språkets historia kan utnyttja informationen om böjningsmodeller för att fastställa om ett ord tillhör en produktiv eller lexikaliserad böjningsmodell (mera om detta se t.ex. Karlsson 1983). Det sparar också utrymme i en pappersordbok, när böjningen inte behöver upprepas i samband med varje ordartikel. En genomsnittlig ordboksanvändare nöjer sig dock med den information som återfinns i själva ordartikeln.

De alternativa böjningsformerna av verbet *kadota* och modellverbet *katketa* i konditionalis (*katoisi*, *katkeisi*) väcker också ordboksanvändarens uppmärksamhet. Formerna känns arkaiska för en med finska som förstaspråk. I anvisningarna konstateras också att formerna inom parentes är mindre frekventa. En snabb internsökning ger vid handen att båda formerna förekommer bl.a. i det finska nationaleposet *Kalevala*, där språket representerar en östfinsk, karelsk dialekt från 1800-talet. De kan alltså anses ha en arkaisk prägel, vilket dock inte anges i samband med formerna.

Stilnivån kunde med fördel anges i dessa sammanhang, speciellt när det i samband med vissa andra lemman förekommer både arkaiska och talspråkliga böjningsformer inom parentes. Så är fallet för lemmat *omena* 'äpple', där det anges fem olika böjningar i genitiv pluralis: *omenien*, *omenoiden*, *omenoitten* samt (*omenojen*) och (*omenain*). Den första formen inom parentes *omenojen* kan anses ha en mer talspråklig prägel, den andra formen *omenain* en ålderdomlig prägel. Stilnivåerna är rätt självklara för en förstaspråkstalare, men om man inte har finska som förstaspråk skulle sådana uppgifter öka ordbokens användbarhet. Å andra sidan är stilnivån inget entydigt faktum, utan uppfattningarna om ett ords stilnivå varierar beroende på personens ålder och delvis också på personens dialektala bakgrund (Grönros 2013:44).

5. KSK som handbok i språkvård

KSK kan också användas som normativ ordbok när det gäller stavning, uttal, böjning och användning av ord och fraser. Ett ords stilmnivå anges med sedvanliga förkortningar som *vanh.* 'föråldrad', *ylät.* 'högre stil' och *ark.* 'vardaglig'. I avsnittet *Tietoa sanakirjasta* 'Information om ordboken' i den elektroniska ordboken anges dock att beteckningen inte innebär en rekommendation utan en beskrivning av i vilka kontexter ordet vanligen används.

Rekommendationerna uttrycks i form av två fraser samt i form av kasusformen elativ. Om ett ord eller uttryck helst ska ersättas med ett annat (en stark rekommendation), används verbfrasen *pitää olla* 'ska vara' (exempel 3). Om det hellre ska uttryckas på ett annat sätt (en mildare rekommendation), används det komparativa uttrycket *paremmin* 'bättre' (exempel 4). Kasusformen elativ i definitionen anger att uttrycket används inofficiellt om det fenomen som nämns i definitionen (exempel 5).

- (3) huoneusto 'lägenhet'
pitää olla: huoneisto. Sanaa ei suositella käytettäväksi.
'Ska vara: huoneisto. Ordet rekommenderas inte.'
- (4) taso [---] 'nivå'
8. kartettavaa abstraktista käyttöä. Kustannukset olivat vuositasolla [paremmin: vuosittaiset t. vuotuiset kustannukset olivat t. kustannukset olivat vuodessa] tuhat euroa. '8. ska undvikas i abstrakta sammanhang. Kostnaderna på årsnivå [bättre: de årliga kostnaderna l. kostnaderna per år] var tusen euro.'
- (5) kotiapteekki 'husapotek'
kodin lääke- ja lääkintatarvikevalikoimasta.

'om ett förråd med läkemedel och förbandsmaterial hemma'

Lemmat *huoneusto* i exempel (3) har en arkaisk prägel, vilket dock inte anges i ordartikeln. Utvecklingen kan klart ses, då NSK (1951–1961) har en mildare rekommendation (*paremmin*), medan KSK avråder helt från användningen av *huoneusto*. Enligt anvisningarna gäller den starkare rekommendationen fall där stavningen strider mot den gängse.

Lemmat *taso* i exempel (4) är ett typiskt exempel på ett ord med ursprungligen konkret betydelse som senare har blivit populärt i abstrakta sammanhang. Uttrycket *kartettavaa abstraktista käyttöä* i ordartikeln ger dock en rätt stark rekommendation. Skillnaden mellan de olika graderna av rekommendation är åtminstone på uttrycksnivå hårfin.

Lemmat *kotiapteekki* i exempel (5), där rekommendationen uttrycks mycket diskret i form av kaususformen elativ i definitionen, representerar fall där rekommendationen lätt går en lexikografiskt mindre bevärdad ordboksanvändare förbi.

De olika graderna av rekommendationer i normativa anvisningar i en ordbok diskuteras också av Grönros (2013). Hon konstaterar att de kortfattade rekommendationerna som traditionellt förekommer i ordböckerna är problematiska i och med att de för det första ju är mycket kortfattade och för det andra ofta tolkas strängare än vad som ursprungligen var meningen (ibid:41).

6. Språkexempel

Enligt anvisningarna i KSK belyser exemplen lemmats betydelse och anger typiska kontexter för lemmat. Speciellt har man velat ange lemmats rektion, dvs. hur det styrande ordet i frasen påverkar de övriga ordens kasusböjning.

I det följande diskuterar jag språkexemplen med hjälp av tre lemmen, ett substantiv, ett adjektiv och ett verb. Exemplen illustrerar lemmarna väl, och ordboksanvändaren får en bra bild av både betydelser och kontexter.

6.1. Lemmat *kaali*

Lemmat *kaali* 'kål' vars böjning diskuterades i samband med exempel (1) anges ha tre olika betydelser och höra till tre olika diskurser: botanik, matlagning och slang. Dessa illustreras med sex sammansättningar, en substantivfras, två verbfraser och en sats.

Sammansättningarna med *kaali* som efterled anger både oätbara och ätbara representanter av släkten *Brassica*: *peltokaali* 'åkerkål' (*Brassica rapa*) och *keräkaali* 'vitkål' (*Brassica oleracea var. capitata*) samt rätter gjorda av kål: *hapankaali* 'surkål' och *lammaskaali* 'lamm i kål'. Om man söker sammansättningar med *kaali* som förled (t.ex. *kaalimaa* i frasen *pukki kaalimaan vartijana* 'en bock som övervakar källandet' eller 'en bock som trädgårdsmästare' hittar man dem i ordlistan till vänster.

Substantivfrasen *ruskistettua kaalia* 'brynt kål' och den ena verbfrasen *silputa kaalia* 'hacka kål', tillhör också matlagningssdiskursen, medan den andra verbfrasen *ottaa kaaliin* 'irritera' och satsen *Juttu ei mene kaaliin* 'Man förstår inte historien' representerar slanguttryck. Man kan förstås fråga sig varför just verbfrasen *silputa kaalia* är med i ordboken och inte t.ex. *paloitella kaalia* eller *suikaloida kaalia* 'skära kål i bitar' eller 'strimla kål', vilka är minst lika vanliga fraser. I lemmat *suikaloida* är det enda exemplet ändå *suikaloitua kaalia* 'strimlad kål'.

6.2. Lemmat *kohtuullinen*

Lemmat *kohtuullinen* 'måttlig, rimlig' definieras med hjälp av fem adjektiv. I exemplen utgör lemmat i fyra fall adjektiv-

attribut (t.ex. *kohtuullinen hinta* 'ett rimligt pris', *kohtuulliset ehdot* 'rimliga villkor'), i ett fall en del av en verbfras (*pitää joutakin kohtuullisena* 'anse något vara rimligt'), i ett fall predikativ (*On oikein ja kohtuullista, että ...* 'Det är rätt och rimligt att ...') och i ett fall en bestämning till ett adjektiv (*Tehtävä oli kohtuullisen* [paremmin: *kohtalaisen*] *hankala* 'Uppgiften var ganska svår').

Exemplet *elämäntavoiltaan kohtuullinen* 'måttlig i sitt leverne' illustrerar en mera specialiserad användning, och frasen har också fått en egen definition *ravinnon, nautintoaineiden yms. suhteen pidättyväinen, vaatimaton* 'återhållsam med näring, njutningsmedel osv.'. Däremot har inte frasen *On oikein ja kohtuullista, että...* 'Det är rätt och rimligt att ...' fått några kommentarer, även om den klart har sitt ursprung i religiös diskurs. Ännu tydligare blir ursprunget om man inleder frasen med adverbet *totisesti* 'sannerligen'.

Användning av *kohtuullinen* som bestämning till ett adjektiv i betydelsen 'ganska' rekommenderas inte, utan det borde ersättas med lemmat *kohtalainen*. Rekommendationen diskuteras också i en språkkolumn (Länsimäki 2005). Kolumnen konstaterar att ordet *kohtuullinen* betyder – eller i alla fall hittills har betytt – något som är måttligt, alltså inte för stort, strängt eller svårt men inte heller för litet eller lätt. Under senare tid har *kohtuullinen* enligt kolumnen allt oftare börjat användas i betydelsen 'ganska'.

Det kunde finnas länkar till dylika artiklar som den av Länsimäki (2005) i en ordbok i elektroniskt format, som även fungerar som handbok i språkriktighet. Då skulle sådana ordboksanvändare som gärna fördjupar sig i frågan ha möjlighet att göra det. Införandet av länkar kunde vara ett sätt att lösa problemet med de kortfattade rekommendationerna, som också Grönros (2013:41–42, 51) lyfter fram i sin artikel.

6.3. Lemmat *kadota*

Lemmat *kadota* 'försvinna' vars böjning diskuterades i samband med exempel (2) anges ha två litet avvikande betydelser, 'försvinna totalt' och 'försvinna ur sikte'. Den första betydelsen illustreras med fyra, den andra med åtta språkexempel.

Exemplen illustrerar väl lemmats rektion i finskan, att något försvinner från x (*markkinoilta kadonnut tuote* i det yttre lokalkasuset ablativ 'en produkt som försvunnit från marknaden') eller till x (*laiva katosi sumuun* i det inre lokalkasuset illativ 'en båt försvann i dimman').²

En ordboksanvändare med finska som förstaspråk har inga problem med att konstruera motsvarande fraser där betydelsen 'försvinna från' uttrycks med det inre lokalkasuset elativ, t.ex. *kau-poista kadonnut tuote* 'en produkt som försvunnit från affärerna' och betydelsen 'försvinna till' med det yttre lokalkasuset allativ, t.ex. *lentokone katosi taivaalle* 'ett flygplan försvann på himlen'. För en andraspråkstalare kunde också den här typen av information vara bra att ha med som en del av språkexemplen.

Utöver exemplen som anger rektion förekommer två verbfraser som anges ha bildlig betydelse *kadota kuin tuhka tuuleen* eller *kadota kuin tina tuhkaan*, bokstavligen 'försvinna som aska i vinden, som tenn i askan' samt substantivfrasen *kadonnut lammas* 'det förlorade fåret' inom religiös diskurs. Exemplen med verbfraserna *kadota teille tietymättömille*, *kadota jäljettömiin* 'försvinna på okända vägar, försvinna spårlöst' i samband med den andra betydelsen har dock ungefär samma användningsområde som de två första, och också de kan anses representera en bildlig, överförd betydelse, dock inte i form av en liknelse.

2 *Kadota* är ett typiskt exempel på verb där handlingen i finskan upplevs som en rörelse, medan den i t.ex. svenskan uppfattas som statisk (se Ingo 2004:247).

7. Slutord

Kielitoimiston sanakirja är en ypperlig resurs för alla användare av finska språket, både förstaspråkstalare och andraspråkstalare. Språkinstitutet har gjort en kulturgärning genom att låta KSK bli fritt tillgänglig på internet.

KSK beskriver det moderna finska språkets centrala resurser på ett bra och överskådligt sätt. Där utgör språkproven en central del av beskrivningarna. Även om det i vissa sammanhang kunde finnas en ännu noggrannare beskrivning av stilnivån hos en böjningsform eller kontexter för en fras är dessa uppgifter ofta svårdefinierbara.

KSK fungerar också som handbok i språkriktighet. Rekommendationerna kunde dock med fördel redigeras en aning, så att gränsen mellan den strängare och mildare rekommendationen skulle uttryckas klarare. Också de möjligheter som en elektronisk ordbok erbjuder i form av länkar till språkvårdsartiklar kunde utnyttjas. Språkriktighetsaspekten kompletteras i och med att Språkinstitutet nyligen har gett ut en handbok i språkriktighet med titeln *Kielitoimiston kielioppiopas* (Kotus 2015a) och öppnat en webbtjänst med centrala frågor i språkriktighet (Kotus 2015b).

Trots att det sedan länge har funnits enspråkigt finska ordböcker är man i Finland inte så van vid att konsultera dem för att kontrollera hur ett ord stavas eller böjs eller vad det betyder (Grönros 2013:51; Pilke & Puskala 2013:155; Klemettinen 2014:10). Detta kan vara en av orsakerna till att det i samband med lanseringen av den fritt tillgängliga elektroniska *Kielitoimiston sanakirja* har publicerats tips och råd hur man kan använda ordboken (t.ex. Grönros 2014; Klemettinen 2014; Kotus 2014a; Kotus 2014b).

Erfarenheterna från det praktiska översättningsarbetet visar dock att också en med finska som förstaspråk har nytta av ordboken. Det senaste exemplet är substantivet *akademiker* som i

svenskan har betydelsen 'person som studerar eller har utbildats vid högskola eller universitet'. Om man i en finsk översättning använder motsvarigheten *akateemikko*, den första finska motsvarigheten som man automatiskt kommer att tänka på, blir betydelsen en annan än i svenskan, nämligen 'ledamot i Finlands Akademi; en hederstitel för en meriterad forskare eller konstnär'. Också den informationen hittar man i KSK, om man bara inser att man behöver konsultera en ordbok för det.

Vi får hoppas att KSK har en ljus framtid och att webbtjänsten får många besökare som utnyttjar KSK:s resurser interaktivt: både blivande och nutida språkexperter men också alla andra som skriver i sitt yrke och framför allt alla som undervisar vid yrkesinstitut och inom högre utbildning.

Litteratur

Ordböcker

KSK (2012) = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Kotimaisten kielten keskus och Kielikone. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.

KSK = *Kielitoimiston sanakirja* (2014). Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>> (mars 2015).

NSK = *Nykysuomen sanakirja* 1–3 (1951–1961). Helsinki: WSOY.

SKPS = *Suomen kielen perussanakirja* 1–3 (1990–1994). Helsinki: Painatuskeskus.

Annan litteratur

Grönros, Eija-Riitta (2013): *Sanakirjojen normatiivisuus ja deskriptiivisyys*. I: Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.): *Hyvä*

- sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan.* Turku: Turun yliopisto, 35–52.
- Grönros, Eija-Riitta (2014): Kielitoimiston sanakirja verkkoon. I: *Kielikello* 4/2014, 10–13.
- Ingo, Rune (2004): *Finska som andraspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, Fred (1983): *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Helsinki: WSOY.
- Klemettinen, Riina (2014): Miten ja mihin Kielitoimiston sanakirjaa käytetään? I: *Kielikello* 4/2014, 4–6.
- Kotus (2014a) = Sähköinen Kielitoimiston sanakirja. <http://www.kotus.fi/nykykieli/sanakirjatyo/kielitoimiston_sanakirja/sahkoinen_kielitoimiston_sanakirja> (mars 2015).
- Kotus (2014b) = Vinkkejä sanakirjan käyttäjille, 2. <http://www.kotus.fi/nykykieli/sanakirjatyo/kielitoimiston_sanakirja/sahkoinen_kielitoimiston_sanakirja/vinkkeja_sanakirjan_kayttajille_2> (mars 2015).
- Kotus (2015a) = *Kielitoimiston kielioppiopas*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Kotus (2015b) = Kielitoimiston ohjepankki <<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi>> (maj 2015).
- Länsimäki, Maija (2005): Kohtuullinen vai kohtalainen? <http://www.kotus.fi/julkaisut/kielipalstat/kieli-ikkunat/2005/2005/kohtuullinen_vai_kohtalainen> (mars 2015).
- Nuutinen, Liisa (2014): Kyberhyökkäilystä kotoiluun – Kielitoimiston sanakirjan uudet sanat. I: *Kielikello* 4/2014, 7–9.
- Pilke, Nina & Jaana Puskala (2013): Kummitussanat ja kummalliset esimerkit käyttäjänkin kontolla? Sanakirjan käyttäjän etiikka osana kieliasiantuntijuutta. I: Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.): *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*. Turku: Turun yliopisto, 154–173.

Ruppel, Klaas (2013): Maahanmuuttajille laadittavat sanakirjat ja etiikka. I: Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.): *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*. Turku: Turun yliopisto, 94–112.

Ruppel, Klaas & Caroline Sandström (2014): Stora finska ordböcker i ett historiskt perspektiv. I: *LexicoNordica* 21, 141–160.

Jaana Puskala
universitetslektor, FD
Vasa universitet
PB 700
FI-65101 Vasa
jaana.puskala@uva.fi

Tungtvegande ny bokmålsordbok?

Margunn Rauset¹

Per-Erik Kirkeby: *Den store norske bokmålsordboka*. Oslo: Kagge forlag 2014. 1879 sider. Pris: 599 NOK.

1. Innleiing

Den store norske bokmålsordboka (heretter forkorta SNB) er målt i sidetal den mest omfattande ordboka som har kome ut på moderne bokmål. Eittbindsverket har 105 000 oppslagsord, og ordartiklane er i varierende grad utrusta med opplysningar om ordklasse og bøying, fagområde, stilnivå, frekvens, definisjonar, synonym, kollokasjonar, faste uttrykk og bruksdøme.

Det sit i dag langt inne hos mange forlag å gje ut trykte ordbøker, så Kagge forlag skal ha honnør for at dei i 2013 satsa på den massive *Norsk etymologisk ordbok* av Yann de Caprona (meldt av Lars Vikør i *LexicoNordica* 21, 2014) og i 2014 på denne innholdsrike bokmålsordboka. Redaktør Per-Erik Kirkeby har motteke støtte frå Det faglitterære fond og den digitale ordbokssøkjemotoren iFinger. I forordet blir det referert til ein digital versjon av ordboka, men per mars 2015 er denne ikkje tilgjengeleg på nett og dermed ikkje ein del av vurderingsgrunnlaget for denne meldinga.

Kirkeby har arbeidd med ordbøker sidan 1996, og han har bidrege til og vore redaktør for prosjekt som er både monolingvale (norske) og bilingvale (engelsk-norsk/norsk-engelsk og swahili-engelsk). Arbeidet med SNB har teke fire år. I intervju har Kir-

1 Takk til Torodd Kinn, Lars Vikør, Edit Bugge og Randi Neteland for nyttige innspel til denne meldinga. Vurderingane av ordboka står likevel fullt og heilt for mi rekning.

keby sagt at innhaldet er basert på den 95 000 ord store basen til *Stor norsk-engelsk ordbok* (2014) – i tillegg til at han har henta inn 10 000 nye ord (RB 2014).

I denne meldinga skal vi sjå på oppbygginga og innhaldet i ordboka og artiklane. Bokstaven *j* er den eg har gått grundigast gjennom, og mange av døma er henta derfrå. På bokomslaget kan vi lese at ordboka tek mål av seg til å vere eit «nytt, stort standardverk over det norske språk», men redaktøren har teke ein del problematiske redaksjonelle val, og dei er det god grunn til å setje søkjelys på.

2. Bakgrunnen for utgjevinga

Kirkeby skriv i forordet at han med SNB sine 105 000 oppslagsord søkjer å stette eit behov for ei større ordbok over det språket som fleirtalet av den norske befolkninga brukar. Han skriv vidare at nynorsken og dei norske dialektene har blitt «rikelig tilgodesett» (s. 9), eit ordval som får tale for seg, men at vi elles er dårleg stilte i Noreg når det gjeld ordbøker. Arbeidet med bokmål meiner han ser ut til å ha blitt forsømt.

Ein kan ikkje forvente at ein kommersiell aktør skal reklamere for konkurrentane sine, men t.d. har *Bokmålsordboka*, som Universitetet i Oslo og Språkrådet står bak, 65 000 oppslagsord. Siste trykte utgåve av denne gav Kunnskapsforlaget ut i 2005, og det har seinare blitt utført oppdateringar av den digitale utgåva. Det blei gjort 49 millionar søk i *Bokmålsordboka* på nett i 2014 (Ims 2015), og det skal mykje til før SNB klarer å utfordre posisjonen hennar som eit standardverk. Den nye utgåva av *Tanums store rettskrivningsordbok* (2015) har over 210 000 artiklar, altså monaleg fleire enn SNB, men er meir kompakt. *Det Norske Akademis Store Ordbok* (NAOB), som Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur og Kunnskapsforlaget står bak, er forventta ferdigstilt i 2017. Det er i

utgangspunktet positivt at det kom ei ny, stor bokmålsordbok i grunnlovsåret 2014, men det er ikkje ei etterretteleg situasjonsbeskriving at lite og ingenting skjer blant andre aktørar på bokmålsfronten.

3. Format, layout og disposisjon

Boka har stive permar og solid innbinding, det er ein fordel når ho er på nærare 1900 sider. Lyst papir og behageleg storleik på skriftingjer teksten lett å lese, og berre to kolonnar og godt med luft vitnar òg om omtanke for brukarane. Ulempa med slik lesarvennlegheit er at boka blir både stor og tung. Smussomslaget er i stil med *Norsk etymologisk ordbok* (de Caprona 2013) både i bruken av fargane i det norske flagget, skrifttype og oppsett.

Eit noko uvanleg trekk ved innhaldslista er at ho berre viser til at det finst forord og brukarrettleiing, men ikkje kva den siste inneheld. Vidare følgjer ei oversikt over sidetalet dei ulike bokstavane startar på. Forordet er på gode to sider og er etterfølgt av ei brukarrettleiing på åtte sider. Rettleiinga blir innleia av ein nyttig hurtignøkkel til artiklane. Vidare kjem ei svært kortfatta oversikt over regelrett bøyning av substantiv, verb og adjektiv. Dei andre ordklassene seier Kirkeby ikkje noko om. Det må vere ein glepp at han ikkje har med døme på bøyning av inkjekjønnsord i brukarrettleiinga, berre tre hankjønnsord og eitt hokjønnsord. Med eit så vilkårleg og minimalt utval kan ein straks her stille spørsmål ved det teoretiske ambisjonsnivået. På den andre sida har alle ord med uregelrett bøyning fullt bøyingsmønster i artiklane, og det er mest sannsynleg ei meir brukarvennleg løysing enn ein stor generell del om grammatikk i innleiinga.

Litt ukonvensjonelt er det òg at ei forkortingsliste tek opp halvparten av plassen i brukarrettleiinga. Det er litt uklart om lista er ei oversikt eksklusivt over forkortingar redaktøren har nytta i ord-

bokartiklane, eller om ho er tenkt som ei generell oversikt over mykje brukte norske forkortingar. Om det siste er tilfellet, kan ein sjølv sagt diskutere utvalet, t.d. kan det verke litt umotivert å ha med *aids*, men ikkje *hiv*. Uansett er slike forkortingslister nyttige både med tanke på avkoding og produksjon. Alle forkortingane er dessutan med på alfabetisk plass i lemmalista. Brukarretteleiinga blir avslutta med oversikter over etikettane redaktøren brukar for å opplyse om fagområde, stilnivå og frekvens på aktuelle lemma og ved somme faste uttrykk.

Ordboka har ein glattalfabetisk makrostruktur, og visse kjende grep er tekne i bruk for å gjere det lettare å navigere i henne. Ved sida av sidetala nedst på sidene står det kva bokstav sida omfattar, og i sidehovuda står levande kolumnetilar.

4. Artiklane og samanhengen mellom dei

Lemmalista består av ord frå det allmenne ordtilfanget, noko tale-mål, importord, nyord og termar. I større grad enn i mange andre norske ordbøker er geografiske namn med som oppslagsord. I ei norsk ordbok kan ein likevel setje spørsmålsteikn ved kvifor ein t.d. har med historiske nemningar som *Siam*, *Jonia* og *Jødeland*, men ikkje dei norske fylkesnamna som det grunna målformproblematikken kan vere god grunn til å ha med, jf. dei felles normerte formene i bokmål og nynorsk *Aust-Agder*, men *Østfold*.

4.1. Oppbygginga av den enkelte artikkelen

Oppslagsorda står i feit skrift. Artiklane gjev i varierende grad informasjon om tyding og bruk. Ordklasse, ev. kjønn på substantiv i parentes, fagfelt, definisjonar og synonym står i kursiv, medan kollokasjonar, faste uttrykk og bruksdøme står i vanleg skriftstil. *Jag* er eit døme på ein artikkel som fungerer bra:

jag s (n) 1 *det å jakte på 2 stor fart i et ~; gjøre innkjøpene i et ~ 3 travelhet et ~; det er et ~ før jul; det var et eneste (langt) ~ (se også kjør)*

Her er det eit gjennomført system i mikrostrukturen, og det gjer artikkelen lett å tolke og finne fram i. Det er mykje vanskelegare for brukarane når redaktøren brukar ulike strategiar i ein og same artikkel og gjev forklaring på den eine tydinga, men berre eit bruksdøme på den andre: «*jaget adj 1 som blir jaktet på 2 et ~ blikk*». Slike usystematiske føringar finn vi mange av. Og lurar du som innvandrar til Noreg på kva eit *julenek* er, blir du ikkje mykje klokare av å berre finne kollokasjonen «*sette opp ~*».

Det er uheldig at det delvis verkar vilkårleg kva ord som har definisjonar og ikkje. Det er vanskeleg å få auge på årsaka til at den fullstendig gjennomsiktige samansetjinga *joggesko* har fått definisjon, medan det meir spesielle *julegratiale* berre er utrusta med ordklasse og kjønn. Ofte er det til ei viss hjelp om artiklane som ikkje inneheld definisjon eller synonym, er utrusta med etikett, som i «*kaldnål s (m) grafikk*», men konvensjonane for ordbøker gjer at vi forventar oss meir informasjon. Den jamne ordbokbrukar er ikkje komen så mykje lenger om han finn tre oppslagsord *austromarxisme*, *austromarxist* og *austromarxistisk*, når ingen av dei har definisjon, berre etiketten *politikk*. Vekslinga mellom omfattande og heilt minimal informasjon gjer at boka ser ut som ein hybrid mellom ordbok og rettskrivingsordliste.

Mange av termene har forklaring: «*fertilitet s (m) biologi; fruktbarhet; en arts faktiske formeringsevne*», men også her er det unntak: «*hellerterapi s (m) medisin*». Det er ikkje rart om Kirkeby har hatt vanskar med å definere dette ordet, for ei jamføring viser at det ikkje er belegg for det verken i Norsk aviskorpus (heretter forkorta NA) eller Leksikografisk bokmålskorpus (LBK). Eg får heller ikkje treff om eg søkjer på norske sider på nettet. Ein må kunne forvente at alle termar blir forklarte i ei allmennordbok,

og redaktøren hadde oppdaga ord som burde vore fjerna om han hadde gjennomført det.

I somme artiklar gjer den omfattande kursiveringa at det er litt vanskeleg å avgjere utan vidare om vi har med eit synonym, fagfelt eller ein av dei andre kategoriane å gjere: «**jurisprudens** *s (m) rettsvitenskap*». Det er heller ikkje annan type skilje mellom bruksmarkør og synonym enn mellom synonym: «**junonisk** *adj (junonisk – junoniske) litterært; statelig; frodig (som gudinnen Juno)*». Ei meir variert utforming av informasjonskategoriane kunne ha gjort artiklane lettare å tolke, t.d. kan ulik farge eller storleik på skriftinga og andre skiljeteikn vere noko å vurdere i den digitale versjonen.

Vi får ikkje informasjon om etymologi og uttale. I tilfelle med importord kunne det siste ha vore nyttig, t.d. i ord som *shekel*, sjølv om ein i norsk språkrøkt er svært varsame med å normere talemålet.

4.2. Kryssreferansar mellom lemma

Eit kjenneteikn ved norsk er dei mange jamstilte valfrie formene innanfor den offisielle rettskrivinga. Mellom 1917 og 1981 gjekk den offisielle språkpolitikken ut på at dei to målformene, bokmål og nynorsk, skulle nærme seg kvarandre, og denne politikken førte til at bokmål i dag har større variasjon mellom alternative ordformer enn det som elles er vanleg i moderne skriftspråk (Språkrådet 2015:9).

Etter 2005 har dei konservative, moderate og radikale formene vore jamstilte i bokmål, men i SNB har Kirkeby introdusert eit system med det han kallar «primærformer» og «sekundærformer» (s. 8). Dei fleste av oss har gjennom norskundervisninga på skulen fått opplæring i eit system med hovud- og klammeformer, og det er difor grunn til å uroe seg over den normative krafta Kirkebys todeling kan ha på brukarane av denne ordboka. Nyleg gav Språkrådet ut nye retningslinjer i normeringsspørsmål som er interessante å sjå på i denne samanhengen:

Variasjonen innenfor bokmål slik det skrives, setter grenser for mulighetene for å redusere valgfriheten i den offisielle normen. Det er heller ikke klare indikasjoner på at den eksisterende valgfriheten oppleves som problematisk av språkbrukerne. (2015:9)

Kirkeby bryt ikkje berre med offisiell norsk rettskriving, som seier at alle former er likeverdige, men òg med ususprinsippet. Dei som skriv bokmål, nyttar seg av heile spekteret av former, om enn i høgst ulik grad; bruken tilseier ikkje eit tonivåsystem.

I ordboka har enkle ord som har to former med ulik alfabetisk plassering i lemmalista, fått tilvising, jf. «veg s (m) se vei», medan dei over 80 samansetjingane med *vei-* berre står under *vei*. Dette kan sjå ut som ei pragmatisk og fornuftig løysing, ikkje minst når korpusundersøkingar av dei aktuelle orda støttar formene med *vei*, men prinsipielt er det like fullt ein problematisk praksis når vi har tallause døme på at begge (eller fleire) former er høgfrequente. Det er òg andre norske ordbøker som har tilvisingar mellom former for å unngå mange dobbeltføringar på samansetjingane, men då blir det opplyst at formene er jamstilte, ikkje som her at dei får sterkt styrande merkelappar som primær- og sekundærform. I del 7 skal vi sjå nærare på frekvens og språkutvikling. Når SNB har ord med to eller fleire former, er det berre den såkalla primærforma som stundom har fullt bøyingsmønster: «**gjentagelse** el. **gjentakelse s (m)** el. **gjenta(k)ing s (mf)** (gjentagelsen – gjentagelser – gjentagelsene)». Oftast er det berre dei uregelrette orda som er utrusta med full bøying, men artikkelen *gjentagelse* viser at det varierer. Kirkeby skriv i forordet at fulle bøyingar skal med i alle artiklane i ei framtidig digital utgåve. Det er ein god idé i ei digital ordbok, samstundes som det av plassomsyn er bra at han ikkje har det her.

Redaktøren har teke med ein del unormerte former som *accent* i lemmalista; han skriv i forordet at slike skal stå i parentes og med tilvising til korrekt form. Heller ikkje dette er konsekvent gjen-

nomført. *Shampoo* står utan parentes, men med «*se sjampo*», og ein kan difor få inntrykk av at *shampoo* er det han kallar sekundærform, noko det altså ikkje er, då *sjampo* er eineform i norsk. *Jeté* burde på tilsvarende måte stått i parentes med tilvising til *sjeté*, men den ikkje-godkjende forma *jeté* står dessverre som eineform. I SNB kjem slike feil så tett at dei saman med all inkonsekvensen i føringane må kunne seiast å vitne om manglande kvalitetskontroll.

4.3. Bruksdøme og fleirordssamband

Leksikografiske døme skal illustrere typiske drag ved eit oppslagsord gjennom å gje det att i ein naturleg og representativ kontekst. Leksikografen må prioritere mellom å formidle det semantiske innhaldet og gjere greie for kva kombinatoriske, pragmatiske og andre eigenskapar ordet har (Hannesdóttir, Jónsson & Tingsell 2010:141f.).

Artikkelen til *jamann* ser slik ut: «*jamann s (m) 1 person som sier ja; politikk han var ~ under folkeavstemningen om EU i 1994 [...]*». Dette bruksdømet formidlar informasjon både om semantikk og pragmatiske eigenskapar ved oppslagsordet. Ser vi derimot på artikkelen til *jernbaneverk*, er det vanskeleg å sjå at dømet får fram eit einaste av aspekta over: «*jernbaneverk s (n) jernbane; i bestemt form Jernbaneverket; Jernbaneverket legger seg flat for kritikken*». Eit identisk bruksdøme står i *Stor norsk-engelsk ordbok*, men døme som er motiverte i eit tospråkleg perspektiv, er ikkje nødvendigvis dei beste i ei einspråkleg ordbok. Dersom bruksdøme ikkje gjev meir informasjon i ein monolingval kontekst enn dette, er det betre å ikkje ha dei med.

I internasjonal leksikografisk forskning har det dei seinare åra blitt lagt stor vekt på fleirordssamband, men det blir ikkje spegla i dette verket. Tvert om har SNB relativt lite av kollokasjonar og ulike typar faste uttrykk for å vere eit monolingvalt verk. Det ser

ganske klart ut til å ha med det å gjere at redaktøren byggjer på ein tospråkleg base, og at det ikkje har blitt lagt stor nok vekt på dei ulike krava som blir stilte til ein- og tospråklege leksikografiske verk.

4.4. Frekvensmarkering og stilnivå

I forordet skriv redaktøren at han har brukt mykje tid på å utruste ordartiklane med etikettar som opplyser om stilnivå og frekvens; i praksis betyr det siste at ein del ord har fått merkelappen *sjelden*. Av nærare 950 lemma som startar med bokstaven *j*, gjeld dette fem ord: *jask*, *jaske*, *jaskete*, *joggu* og *judisium*, så det er ikkje eit veldig omfattande system.

I ein konkret artikkel ser frekvensmarkeringa slik ut: «*helsestudio* *s* (*n*) *sport*; *sjelden*; *treningssenter*». For brukaren er det ikkje utan vidare klart kva ordet er sjeldsynt samanlikna med – er det eit meir frekvent ord med same tyding (som *treningssenter*), eller eit kva som helst anna ord? Lemmaet *helseråd*, med tydinga «kommunal tjeneste (jf. helsestasjon)», har ikkje bruksmarkøren *sjelden*, men ser likevel ut til å vere eit mindre brukt ord enn *helsestudio*: *Helsestudio* får 59 treff i LBK, medan *helseråd* får 13 – og berre 8 av dei har tydinga som ordet har i ordboka. I NA får *helsestudio* 840 treff, medan *helseråd* får 191.

Verken *jaspé* eller *jaspert* er utrusta med definisjon, synonym, fagfelt eller anna. Begge orda får null treff i LBK og NA, og sjølv om *jaspé* får nokre treff på norske sider om ein nyttar Google, er det på dei første sidene ingen som kan kallast sikre kjelder. På dei åtte første sidene etter Google-søk kan eg heller ikkje sjå at *jaspert* blir brukt som adjektiv på norsk. Om Kirkeby i det heile har belegg for dette siste ordet, burde det iallfall ikkje vere tvil om at det kunne trenge både forklaring og etiketten *sjelden* (så lenge denne faktisk er i bruk i ordboka). Dessverre dukkar det i denne boka stadig opp slike særdeles lågfrekvente ord det er vanskeleg å sjå er tilstrekkeleg

dokumenterte i bruk på norsk (jf. *fastsjiktreaktor*, *flisefylleapparat*, *izonoforese*, *jernporselen* og **kinamatek* – som eigentleg blir skrive *kinamatek*, men som uansett er eit ganske perifert norsk ord). Oftast er dei heller ikkje utrusta med *sjelden*-etikett. Det betyr ikkje at orda ikkje er i bruk i visse fagkretsar, men det kan stillast spørsmål ved om dei høyrer heime i ei allmennordbok.

Dei 17 etikettane som fortel om stilnivå, ser ut til å vere meir konsekvent arbeidde med. Ofte formidlar dei informasjon på ein effektiv måte : «*skank s [...] 1 anatomi; ben el. ganglem hos menneske 2 zoologi; parti mellom kne og hase på baklem*» (s. 1418). Desse stiletikettane står delvis òg til faste uttrykk: «*jomsviking [...] 2 overført; i uttrykket men ennå er ikke alle -er døde spøkefullt; ennå er det håp*». Dette er blant dei positive trekka ved SNB.

5. Nyord og norvagisering

Kirkeby har henta inn 10 000 nye ord for å supplere den eldre ordbokbasen. Ein gjennomgang av dei 100 første oppslagsorda under *j* i SNB viser at 27 av dei er nye samanlikna med utvalet i *Stor norsk-engelsk ordbok*. Ingen av dei er naturleg å kalle nyord i norsk; dei er godt innarbeidde supplement til allmennorda og termane som var i basen frå før. Frå botanikken finn vi *jakaranda* og *jams*, frå den religiøse sfæren *jakobinerkloster* og *jakobsmess(e)*, og blant termane finn vi *jacket* (frå oljeindustrien) og *jacketkrone* (frå tannlegevitskapen). Alt dette er vel og bra. At redaktøren har lagt til tre nye samansetjingar med *jakt-* (*jakttoppsyn*, *jaktpoliti* og *jaktsti*, ingen med definisjon) når han allereie hadde 20 frå før, viser vel at viljen til å få nye ord inn har vore større enn å ta ein kritisk gjennomgang av dei som allereie var i basen.

Av nydanningar og importord som på grunn av samfunnsutviklinga har fått eit kraftig oppsving i norsk, ser det ut til at Kirkeby har fanga opp mange. Hadde ordtilfanget i SNB vore basert på

eit tilstrekkeleg oppdatert og balansert korpus på linje med LBK eller NA (jf. Andersen 2013), kunne redaktøren i tillegg ha fått med mykje brukte nyord frå teknologien som *app*, *e-bok*, *podkast* og *SIM-kort*; dei er ikkje med i denne utgåva. Nye mat- og drikkevanar har ført til hyppigare bruk av ord som *cava* og *vinaigrette*, samfunnsutviklinga gjer at vi snakkar meir om *nikab*, *pashtuner* og *reality(serie)*, og vi har fått nye, ugjennomsiktige samansetjingar som *passivhus* og *køprising*. Ingen av desse kan lenger kallast døgNFLuger, men dei manglar i SNB.

Korleis ein redaktør handsamar importord, er eit anna interessant tema. *Juice* har tilvising til *jus*, *razzia* til *rassia* og *jackpot* til *jekkpott*. Den norvagiserte tilnærminga er likevel ikkje gjennomført. Musikkforma *jass* har tilvising til *jazz*, og i samansetjingane er begge formene med, t.d. «*jazzband* el. *jassband*», men då berre på alfabetisk plass i forma med *z*. Vi kan finne *squash* som grønnsak og sport under *sq*, men forma *skvåsj* er ikkje ført opp med tilvising til *squash*, som hadde vore ein naturleg parallell til *jass*. Denne typen inkonsekvensar er sjølvsagt vanskelege å unngå så lenge ein ikkje fører konsekvent begge stader, men oversiktleg er det ikkje.

6. Gjenbruk av base

Samstundes som det er verdifullt å kunne utvikle nye produkt av basar som er utvikla over lang tid, slik SNB byggjer på basen til *Stor norsk-engelsk ordbok*, er det utfordringar knytte til å basere ei einspråkleg ordbok på ei tospråkleg. Det kontrastive perspektivet er heilt sentralt i tospråkleg leksikografi, og det speglar seg både i lemmautval og tydingsinndeling; m.a. kan det i tospråklege ordbøker vere grunn til å ha med samansetjingar som er gjennomsiktige for ein morsmålsbrukar og difor ofte overflødige i ei einspråkleg ordbok (Rauset, Hannesdóttir & Sigurðardóttir 2012:514).

Kan hende var det grundige kontrastive vurderingar som låg bak dei 44 samansetjingane som startar med *jernbane*- i den norsk-engelske ordboka, men det verkar umotivert at det skal vere 45 slike i SNB. Er målet å lage ei brukarvennleg ordbok, ikkje berre å få eit høgt tal oppslagsord, bør redaktøren kutte det som er overflødig. Plassen ein kunne ha spart på å kutte ein del av dei gjenomsiktige eller delvis minimalt brukte samansetjingane, kunne ein ha brukt på meir fornuftig måte til å byggje ut definisjonane av orda som står igjen. Då hadde ordboka i mindre grad verka som ein hybrid mellom rettskrivingsordliste og definisjonsordbok, og nytteverdien ville ha auka.

Juveler er korrekt skrive i *Norsk-engelsk ordbok*, men har fått forma **juvelér* i SNB. Bøyingsoppføringa blir tilsvarende misvisande. Tilsvarende ortografiske feil finn vi i **finér*, **fiksérbilde*, **jubiléum* (der forma *jubilé* rett nok er riktig) og **mesén*. Det ser ut til at redaktøren ikkje kjenner reglane for bruk av akutt aksent i norsk, og det er ikkje tillitvekkande. At dette ikkje har blitt fanga opp, illustrerer det problematiske ved at ein redaktør sit åleine med eit slikt arbeid når ordboka kjem ut på eit forlag utan særleg tradisjon med gje ut leksikografiske verk. Med eit slikt bakteppe skulle ein tru at det var viktig at boka blei gjennomgått av Språkrådet i ein godkjenningsprosess. Etter opplæringslova § 9-4 fjerde ledd skal nemleg Språkrådet godkjenne ordlister og ordbøker til skulebruk. At denne ordboka ikkje har fått ei slik godkjenning, gjer at ho ikkje er tillaten til eksamen og i anna skulesamanheng. Formatet, og dermed prisen, seier òg noko om at forlag og redaktør ikkje vender seg til skuleverket som ei viktig brukargruppe. Kven som er i målgruppa, står det ikkje noko om, og her er vi ved eit av dei viktigaste ankepunktta mot SNB. Å ha ei klart definert brukargruppe verkar styrande på redigeringsarbeidet, men i denne ordboka er det vanskeleg å få auge på ei slik retning – det er beint ut vanskeleg å sjå føre seg kven denne boka er for.

7. Vaklande grunnlag

Det blir forventa av moderne leksikografar at dei, blant mange andre ting, tek omsyn til lingvistisk teori. Denne ordboka er tvert om prega av at ho ikkje handsamar materialet i samsvar med nyare forskning på den norske språkutviklinga. Kirkeby skriv i forordet om korleis han meiner bokmålet har endra seg:

I Den store norske bokmålsordboka vil man se at den konservative rettskrivningsvarianten som hovedregel vil stå først i ordartikkelen. Dette begrunnes med at det over tid, som en språklig refleks av den demografiske utviklingen der en stadig større andel av befolkningen bor i by eller bynære strøk, har funnet sted en forskyvning fra radikale til konservative bokmålsformer. (s. 7)

Her kjem Kirkeby med tre påstandar. For det første at det har skjedd ei urbanisering. Det er korrekt: 80 % av alle nordmenn bur i dag i tettstader (SSB 2015). For det andre seier han at talet på brukarar av geolekter har noko å seie for bruken av skriftspråklege former. Dette er ikkje uproblematisk. For det tredje seier han at den faktiske endringa går mot bruk av konservative former. Han gjev fleire døme på dette, her representerte ved dei fire første: «**adferd** el. **atferd**, **arbeidstager** el. **arbeidstaker**, **frem** el. **fram** og **ben** el. **bein**». Påstanden om ein årsakssamanheng mellom urbanisering og skriftspråkleg konservatisme skal vi kome tilbake til, men først ser vi på kva dei store tekstkorpusa LBK og NA kan seie som det talmessige forholdet mellom dei ulike formene Kirkeby nemner. Dei konservative formene står først.

Oppslagsord	LBK (søk på grunnform)	% LBK	NA (søk på heilt ord)	% NA
<i>adferd / atferd</i>	1437 3157	31,3 68,7	5989 8983	40,0 60,0
<i>arbeidstager / arbeidstaker</i>	276 5024	5,2 94,8	1127 3221	25,9 74,1
<i>ben / bein²</i>	3143 4303	42,2 57,8	3440 13064	20,8 79,2
<i>frem / fram</i>	38 300 38 752	49,7 50,3	391 644 538 914	42,1 57,9

Tabell 1: Frekvens av konservative og radikale former i korpus.

Av dei valfrie formene *arbeidstaker/-tager*, *adferd/atferd* og *ben/bein* er det dei radikale formene som blir klart mest brukt. I *fram/fram* er det mindre skilnad i frekvensen mellom konservative og radikale former. I ordpara Kirkeby sjølv trekkjer fram, viser det seg at i dei to korpusa blir dei radikale formene av desse fire orda i gjennomsnitt brukte i 67,85 % av tilfella (gjennomsnittleg relativ frekvens), medan dei konservative formene, som han seier dominerer i dag, berre blir brukte i 32,15 % av tilfella. Ein gjennomgang av alle ordpara nemnt i forordet fell utafor rammene til denne bokmeldinga, men analysen av dei fire første para viser at det ikkje er samsvar mellom vurderingane til redaktøren og dei skriftspråklege praksismønstra i dei største tekstkorpusa våre. Dessverre har det vore lite forskning på bokmålsususet, men kva veit vi om utviklingslinjene i norske talemål? Er det slik at urbanisering og byutvikling gjev talespråkleg endring som støttar konservative skriftspråklege former?

Det er eit samanfall mellom leksikalske former i det sosiolingvistane kallar «gatespråk» og radikale former i skriftspråket, og tilsvarende mellom «finspråk» og moderate og konservative former.

2 Substantivet *ben/bein* søkte eg etter i bunden form eintal (*benet/beinet*) for å unngå støy med propriet *Ben*.

Tradisjonelt har mange bysamfunn vore todialektale med gate- og finspråk parallelt, men

[e]it utviklingsdrag dei siste tiåra av 1900-talet har vore at dei sosiologiske forskjellane i ein del bysamfunn har forsvunne eller minka sterkt. Det gjeld f.eks. i Stavanger, Ålesund og Bergen. [...] I staden kjem ein ny kompromiss-dialekt, som mest tek utgangspunkt i det tradisjonelle gatespråket. (Sandøy 2008:215f.)

Den same tendensen ser vi i Oslo, der mange tradisjonelle trekk i vestkantspråket har blitt forandra dei siste generasjonane, og der det tradisjonelle austkantspråket òg har mista plass til fordel for det som av Stjernholm (2013) blir kalla ein nøytral mellomvarietet. I heile det søraustlege Noreg spreier denne nye, urbane varietet seg raskt til alle byane og tettstadene. Røyneland (2009) viser til mange studiar og slår fast at det er den urbane og ikkje den konservative austnorsken som spreier seg.

Dei språklege variantane som tapar terreng i talemåla, er dei konservative variantane, t.d. felleskjønnsbøying (*jenten*) og variantar med lenisering (*adferd*, *-tager*) og monoftong (*ben*), dei har blitt utkonkurrert av tidlegare utprega lågstatusformer. Dette samsvarer med bruksmønstera i skriftspråket i tabellen over. I tre ordpar var det dei radikale formene som dominerte, medan det eine ordet viste to former som omtrent var like frekvente i bruk. Vi kan dermed slå fast at argumentasjonen til Kirkeby for å framheve dei konservative formene som primærformer, ikkje er vitskapleg basert verken på tale- eller skriftspråket.

Vi har tidlegare vore inne på paret *vei/veg*, der er det den konservative forma som er heilt dominerande. Dette kan sjåast i samanheng med den sosiolingvistiske termen *kompromissform*. Ho er kjenneteikna ved at det av og til er dei konservative formene som er mest frekvente, sjølv om det er lågstatusformene som do-

minerer totalt sett (Sandøy, Anderson & Doublet 2014:240). Søkjer ein på andre ordpar i LBK, ser ein at *vei/veg* ikkje er eineståande: *vann* (19 328) vs. *vatn* (282 treff) og *mel* (1129) vs. *mjøl* (51 treff). Det betyr at det hadde vore like problematisk om det var dei radikale formene Kirkeby hadde definert som primærformer; det er sjølve tonivåsystemet med primær- og sekundærformer som ikkje passar til moderne bokmål.

Påstanden om at dei konservative formene har vunne fram, er ikkje berre uheldig fordi brukarane kan tru han er sann, og at ordboka difor kan styre brukarane i ei lei som strir mot språkutviklinga. Det er vel så alvorleg at påstanden avslører at ordboka umogeleg kan bygge på eit tilstrekkeleg stort og balansert korpus – som i dag er eit sjølv sagt krav til eit seriøst leksikografisk prosjekt. Sidan Kirkeby og forlaget uttrykkjer at dei har som mål at SNB skal bli eit standardverk, burde ordboka i større grad basert seg på korpus og moderne leksikografiske metodar. Det hadde forhindra ein argumentasjon og redaksjonspraksis som ikkje held vitenskapleg mål.

8. Sluttvurdering

Den store norske bokmålsordboka er omfattande, og mange brukarar kan gjerne sjå på det som ein viktig kvalitet i seg sjølv. Mange av artiklane fungerer greitt, og bruksmarkørane er nyttige. Med moderne verktøy er det ikkje noka krevjande oppgåve å samle saman veldig mange ord som potensielt kan gå inn i ei lemmaliste. Den leksikografiske utfordringa er å gjere eit fagleg fundert utval og sørgje for eit godt innhald i artiklane. I eit einmannsprosjekt er det uhyre krevjande for redaktøren å vere oppdatert på alle felt både metodisk og teoretisk, og SNB har fleire påfallande svake trekk. Hovudproblemet er manglande systematikk og nøyaktigheit. Det kjem ikkje fram kven målgruppa for ordboka er, og ein kan ikkje sjå vekk frå at sluttproduktet hadde vore tent med at ei slik hadde

vore klart definert. Det er òg problematisk at redaktøren på privat initiativ introduserer eit tonivåsystem, og at grunngevinga for kva som skal vere primærformer, er i strid med den norske språkutviklinga.

Eit fundamentalt spørsmål er om vi treng denne ordboka. Vi får aldri for mange ordbøker om dei er gode, men SNB er ikkje så fagleg solid som bokmålet og ei jubileumsutgjeving fortener, og ho har ikkje kvalitetar som gjer at ho med rette kan kallast eit standardverk.

Litteratur

Ordbøker

- Bokmålsordboka*. 3. utgave. (2005). Boye Wangensteen (red.). Oslo: Kunnskapsforlaget. <<http://nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi>> (juli 2015).
- de Caprona, Yann (2013): *Norsk etymologisk ordbok*. Oslo: Kagge forlag.
- Kirkeby, Per-Erik (2014): *Den store norske bokmålsordboka*. Oslo: Kagge forlag.
- Kirkeby, Per-Erik & Willy A. Kirkeby (2012): *Stor norsk-engelsk ordbok*. Oslo: Vega forlag.
- Tanums store rettskrivningsordbok*. 10. utgave. (2015). Boye Wangensteen (red.). Oslo: Kunnskapsforlaget.

Annan litteratur

- Andersen, Gisle (2013): Recent developments in Norwegian corpus lexicography. I: *Bergen Language and Linguistics Studies*, Vol 3, No 1. 107–123. <<https://bells.uib.no/bells/article/view/365/379>> (juli 2015).

- Hannesdóttir, Anna Helga, Jón Hilmar Jónsson & Sofia Tingsell (2010): Mot en begreppsbasert isländsk och svensk fraseologisk ordbok. Refleksjoner kring pragmatiska idiom. I: Harry Lönnroth & Kristina Nikula (red.): *Nordiska studier i lexikografi 10. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden Tammerfors 3–5 juni 2009*. Tammerfors, 140–149.
- Ims, Ingunn Indrebø (2015): Du kjenner vel BOB og NOB? I: *Språknytt* 1/2015, 12–13. <<http://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publikasjoner/Spraaknytt/spraknytt-12015/du-kjenner-vel-bob-og-nob/>> (mai 2015).
- LBK = Leksikografisk bokmålskorpus: <<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/samlinger/bokmal/tilgang-korpus/>> (mars 2015).
- NA = Norsk avis-korpus: <<http://clarino.uib.no/korpuskel/page>> (juni 2015).
- Rauset, Margunn, Anna Helga Hannesdóttir & Aldís Sigurðardóttir (2012): Ein-, to- eller fleirspråkleg ordbok? I: Birgit Eaker, Lennart Larsson & Anki Mattisson (red.): *Nordiska studier i lexikografi 11. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden Lund 24–27 maj 2011*. Lund, 512–523.
- RB (2014): Per-Erik ord-føeren. I: *rb.no*, 12.12.2014. <<http://www.rb.no/lokal-kultur/per-erik-ord-foreren/s/1-95-7727769>> (mars 2015).
- Røyneland, Unn (2009): Dialects in Norway: catching up with the rest of Europe? I: *International Journal of the Sociology of Language* 196/197, 7–30.
- Sandøy, Helge (2008): Språkendring. I: Britt Mæhlum, Gunnstein Akselberg, Unn Røyneland & Helge Sandøy: *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 195–219.

- Sandøy, Helge, Ragnhild Lie Anderson & Maria-Rosa Doublet (2014): The Bergen dialect splits in two. I: Kurt Braummüller, Steffen Höder & Caroline Köhl (eds.): *Stability and Divergence in Language Contact*. Amsterdam: John Benjamins, 239–264.
- Språkrådet (2015): *Retningslinjer for normering av bokmål og nynorsk. Bokmålsversjon*. <<http://www.sprakradet.no/globalassets/spraka-vare/norsk/retningslinjer-for-normering-bokmalsversjon.pdf>> (mai 2015).
- SSB (2015): *Befolkning og areal i tettsteder, 1. januar 2014*. <<http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/beftett/aar/2015-04-09>> (april 2015).
- Stjernholm, Karine (2013): *Stedet velger ikke lenger deg, du velger et sted. Tre artikler om språk i Oslo*. Ph.d.-avhandling. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <http://www.uio.no/om/samarbeid/samfunn-og-naringsliv/kunnskap-oslo/karine_stjernholm.pdf> (juli 2015).
- Vikør, Lars (2014): Etymologi på ein ny måte. I: *LexicoNordica* 21, 357–371.

Margunn Rauset
 stipendiat
 Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium
 Universitetet i Bergen
 Postboks 7805
 NO-5020 Bergen
 margunn.rauset@uib.no

Ordnett.no – et tiårseftersyn

Liisa Deth Theilgaard

Ordbogstjenesten Ordnett.no, <www.ordnett.no>,
Kunnskapsforlaget 2004-.

1. Indledning

Ordnett.no er Kunnskapsforlagets ordbogstjeneste på nettet. Tjenesten blev lanceret første gang i april 2004 med fem ordbøger til norsk og engelsk. Ordnett.no har altså eksisteret i godt ti år, så jeg går ud fra, at alle børnesygdommene er overstået, og at der har været lejlighed til at reagere på feedback fra brugerne og forbedre uheldige valg med hensyn til funktionalitet og grænseflade. Ordnett.no er tidligere blevet anmeldt kort i *LexicoNordica* 15 af Ingunn Indrebø Ims (2008).

I min anmeldelse vil jeg primært koncentrere mig om Ordnett.no som digitalt ordbogsværktøj og i mindre grad om sproglige detaljer i selve ordbogsindholdet. Jeg har haft onlineadgang til alle ordbøger på Ordnett.no, så jeg har ikke haft lejlighed til at teste Ordnett Pluss offline eller appordbøgerne, og derfor gælder anmeldelsen kun browserversionerne.

Jeg har testet i perioden maj-juni 2015 primært på en pc med Windows 7 Enterprise, servicepack 1, i browseren Chrome i version 43.0.2357.124 m med en stor 27-tommerskærm, men også sporadisk på en bærbar pc med 12,5-tommerskærm, en iPad og en Android-telefon med 5-tommerskærm for at vurdere oplevelsen i mindre skærmformater.

2. Indhold

Ordnnett.no indeholder i dag 50 ordbøger fordelt på 10 sprog med hovedvægten på engelsk og norsk, men der er fx også ordbøger til russisk og kinesisk. Der er både ensprogede norske og tosprogede ordbøger fra Kunnskapsforlaget samt licenserede ensprogede fremmedsprogsordbøger fra udenlandske forlag som Oxford University Press, PONS, Le Robert og Larousse. Der er almensproglige ordbøger såvel som fagsproglige, fx inden for medicin, økonomi, teknik og jura – altovervejende til engelsk og norsk. Med hensyn til størrelse spænder de fra lommeordbøger (svensk, italiensk, portugisisk, russisk, kinesisk) over mellemstore (norsk, tysk, fransk, spansk) og til store ordbøger for professionelle (engelsk) og den historiske riksmålsordbog.

Dermed er langt størstedelen af Kunnskapsforlagets ordbogsportefølje tilgængelig på Ordnnett.no. Tilbage er der lommeordbøger til sprog som finsk, hollandsk og græsk, en række illustrerede ordbøger for børn og enkelte andre titler. Spørgsmålet er også, om de egner sig til publicering på Ordnnett.no. Når det gælder lommeordbøgerne, som primært er tænkt til rejsebrug, vil appudgaver til mobilen sikkert være en bedre løsning.

Indholdet er altså baseret på velkendte trykte ordbogsværker, der er gjort tilgængelige digitalt. Ordbøgerne har dermed også ret forskellig oprindelse mht. målgruppe, formål, indhold og redigeringsprincipper.

Ud over ordbøgerne indeholder tjenesten forskellige sprogværktøjer, en krydsordshjælper og quizzer.

Ordnnett.no er en betalingstjeneste, og man kan tegne abonnement på forskellig måde, både som privatbruger, institution og virksomhed. 1) Man kan tegne et rent onlineabonnement, hvor man har browseradgang til sine ordbøger, enten via computer, tablet eller mobiltelefon. Der er også lavet en særlig mobilvisning, som er tilpasset telefonens mindre skærm. 2) Man kan tegne et

kombineret online- og offlineabonnement, hvor man også får offlineadgang via programmet Ordnett Pluss på computeren. 3) Og endelig kan man købe appudgaver til de centrale sprog, så ordbøgerne kan bruges offline på mobilen.

Man kan købe adgang til ordbøger enten enkeltvis eller i forskellige pakker alt efter ens behov. Prisniveauet for privatbrugere ligger på 6-29 norske kroner pr. måned for en enkelt ordbog og 39 norske kroner for en ordbogspakke som Ordnett Basis, der indeholder norske ordbøger og en mellemstor engelsk tosprogsordbog. Hvis man tegner et årsabonnement, får man en rabat på ca. 15 procent eller to måneders abonnement. Til sammenligning koster en mellemstor engelsk-norsk/norsk-engelsk ordbog i appversion 147 norske kroner og i bogform ca. 400 norske kroner, så der er tale om et ganske højt prisniveau for et onlineabonnement. En enkelt-brugerlicens til erhvervskunder koster 1.000 norske kroner årligt for en pakke med norske ordbøger, en stor engelsk ordbog og to fagsproglige.

3. Målgrupper

Som det fremgår af bredden i indholdet, henvender Ordnett.no sig til en meget bred brugerskare. Ud fra reklamerne på forsiden, krydsordshjælperen og især lommeordbøgerne kunne det se ud til, at Kunnskapsforlaget anser privatmarkedet som den primære målgruppe. Men når man ser på de almensproglige ordbøger til norsk retskrivning, engelsk, tysk, fransk og spansk samt sprogværktøjerne og muligheden for login med personligt uddannelses-id og begrænset IP-adgang under eksamen, er det nok snarere skole- og uddannelsessektoren, der er den største kundegruppe, mens det professionelle erhvervsmarked med større fagsprogsbehov kun er dækket, når det gælder engelsk. Her findes der også konkurrerende tjenester fra firmaer som iFinger og Clue.

Ifølge Eek (2015) er der 3-400.000, der har adgang til Ordnett.no. I 2014 havde tjenesten ca. 10.500 besøg og 44.500 søgninger om dagen. Det svarer meget godt til det estimerede antal besøg per måned, som nettrafikanalysefirmaet SimilarWeb når frem til, idet de anslår, at Ordnett.no havde 280.000 månedlige besøg via computere pr. 1. marts 2015.

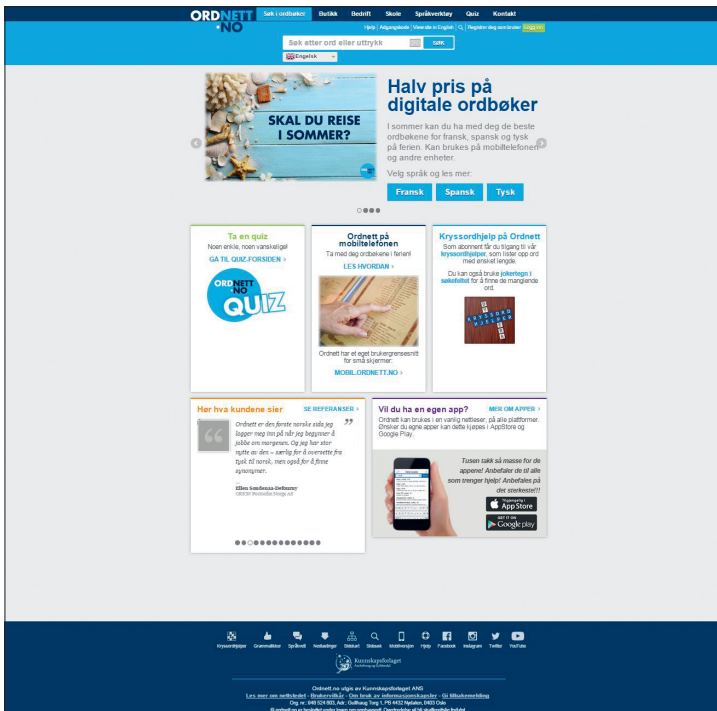
Udgiver	Site	Computerbesøg pr. måned pr. 1. marts 2015
Kunnskapsforlaget	ordnett.no	280.000
Norstedts	ord.se	290.000
Gyldendal	ordbog.gyldendal.dk	1.050.000
Ordbogen.com	ordbogen.com	1.750.000

Tabel 1: Månedlige besøg pr. 1. marts 2015 ifølge SimilarWeb.

Så hvis man sammenligner skandinaviske tosprogsordbogsudgiveres betalingstjenester på nettet på SimilarWeb, viser tabel 1, at Norstedts' ord.se i Sverige og Ordnett.no i Norge har omtrent lige mange besøg, men hvis man tager højde for Sveriges indbyggertal, har Norstedts relativt set halvt så mange brugere som Kunnskapsforlaget. De to tjenester er dog ikke helt sammenlignelige, idet ord.se kun indeholder 6 ordbøger. Til gengæld er der gratis adgang til en engelsk ordbog, hvilket burde give ekstra trafik. Det er på den anden side langt mindre end i Danmark, hvor de to udbydere Gyldendal og Ordbogen.com har henholdsvis små 4 og godt 6 gange så mange besøg. Så noget tyder på, at den digitale ordbogsbrug er mere udbredt i Danmark, selvom der i alle tre lande findes andre digitale alternativer i form af offline- og appversioner eller adgang via tredjepartstjenester. I Sverige er der fx Wordfinder til erhvervsmarkedet og Nationalencyklopedin til uddannelsesmarkedet. Endelig findes der en række gratis tjenester som bab.la (da.bab.la, sv.bab.la og babla.no), der nu er ejet af Oxford University Press.

4. Opbygning og design

Overordnet set fremstår sitet klassisk og grafisk enkelt. Det er holdt i blå og hvide farver med en gennemgående grå baggrundsfarve. Der er ingen distraherende eksterne reklamer. Når det er sagt, må jeg også sige, at der er mange detaljer i den grafiske præsentation, der ikke overholder sitets design. Det er ikke katastrofalt, men giver et urent æstetisk indtryk, som et forlag, der lever af grafisk produktion, burde have undgået. Det vender jeg tilbage til under de enkelte indholdselementer.

Figur 1: Ordnett.no før login.

Forsiden (figur 1) består af en mørkeblå topbjælke med logo til venstre og så fanebladsnavigation. Fanebladet Søk i ordbøger er standard, men derudover er der fanebladene Butikk, Bedrift, Skole, Språkverktøy, Quiz og Kontakt. Hvert faneblad har øverst en mellemblå topbjælke med link til hjælp, adgangskode, engelsk version, sitesøgning, registrering og en grøn loginboks til højre, og til venstre er der bortset fra i fanebladet Søk i ordbøger en brødkrummesti, så man kan se, hvor man er på sitet.

Fanebladene har en mellemgrå baggrund i et to- eller trespaltet format med et indholdsfelt i midten og en højrespalte med loginboks øverst. Eneste undtagelse er Quiz-fanen, der er enspaltet.

Nederst er der en bred, mørkeblå bundbjælke med ikonlink først til tre indholdssider under fanebladet Språkverktøy (krydsordshjælper, grammatikker og sprogviden), så til download af programmer, sideoversigt, sidesøgning (hvor linket fejlagtigt fører til sideoversigten), mobilvisning af sitet og endelig til diverse sociale medier. Derunder er der et firralogo, som linker til Kunnskapsforlagets hjemmeside, derunder igen fire tekstlink til oplysninger om sitet, brugervilkår, cookies og feedback og endelig adresse- og copyrightoplysninger.

Som bruger forventer man ikke at finde så mange informationer i en bundbjælke og slet ikke link til indhold. I mange tilfælde er der også tale om redundante link, fx til hjælp og sitesøgning. De kunne uden videre fjernes, hvilket ville give plads til de fire tekstlink, der står umotiveret midt i firmaoplysningerne, og som derfor er markeret uortodokst med understregning, lavere opacitet og blå farve, når linket aktiveres med markøren.

Fanebladet Søk i ordbøger har øverst en bred, mellemblå bjælke med et hvidt ordbogssøgefelt og en rullegardinmenu med sprogvvalg i midten. Indholdsfeltet er opdelt med en billedslider øverst med fire forskellige reklamebilleder og -tekster. Derunder fem hvide felter med hver sin farve til topkant og overskrift, som p.t. gør opmærksom på en video om sitet, kundeanbefalinger, app-

udgaver af ordbøgerne og nyt indhold i form af quizzes og krydsordshjælper.

Når man logger ind, ændres indholdsfeltet i fanebladet, så der nu kun er tre hvide felter med oplysninger om mobilvisningen af sitet, en salgskampagne og kundeanbefalinger. Derudover er der kommet en højrespalte, der i en blå boks viser, hvem der er logget ind, og med to grønne linkbokse linker til Min side og Logud. Derunder er der endnu et hvidt felt med reklame for Ordnett.no og nederst et Facebook-felt, hvor man kan like sitet.

Figur 2: Fanebladet Butikk.

De næste tre faneblade Butikk, Bedrift og Skole knytter sig til salg. I fanebladet Butikk (figur 2) kan man købe enkeltbrugeradgang til ordbøgerne i en e-handelsløsning, mens de to andre informerer

henholdsvis erhvervskunder og uddannelsesinstitutioner og giver mulighed for at kontakte salgsafdelingen og få prøveabonnement og tilbud. Butikk-fanen adskiller sig grafisk fra de to andre ved at have en mindre fontstørrelse til overskrift og brødtekst og ingen underoverskrift, hvilket giver et lidt rodet indtryk. Bedrift-fanen har ingen undersider, og Skole har kun én (synlig) underside, så derfor vil jeg foreslå, at man samler dem under fanebladet Butikk.

Under fanebladet Språkverktøy finder man beskrivelser og link til fire undersider med minigrammatikker, sprogbrugsartikler, temaplancher og en krydsordshjælper.

Der er elementære minigrammatikker til bokmål, nynorsk og seks fremmedsprog, som man kan vælge fra en menu i venstre spalte. Grammatikkerne er meget forskellige, både med hensyn til omfang, indhold og præsentation. De fremtræder derfor som løsevne tekster uden sammenhæng med det øvrige ordbogsindhold, selvom de, så vidt jeg kan se, er hentet fra de trykte ordbøger. Formidlingsmæssigt kunne der gøres meget for at præsentere indholdet mere overskueligt ved hjælp af layout og grafik. Især den engelske skiller sig grafisk ud, fordi teksten præsenteres i serifikriften Times New Roman i en ulæseligt lille punktstørrelse frem for som ellers i Arial.

Sprogbrugsartiklerne er oprindelig udgivet som Håndbøker i norsk (Gundersen mfl. 1995), og man vælger artikler via venstre menuen. Præsentationen af artiklerne er meget mere overskuelig end grammatikkerne. Hver artikel indledes med en kort beskrivelse af emnet, som er markeret grafisk med en lidt større skrift og i sort frem for mørkegrå – hvis brugeren ellers opdager det, for der er minimal forskel. Det burde markeres tydeligere. Igen er der tale om en (retro)digitalisering af en trykt tekst, som ikke er tæt integreret med ordbogsindholdet.

Temaplancherne er en række sort-hvide tegninger af ting og situationer og deres betegnelser på et fremmedsprog og norsk. De

er tænkt som hjælp til indlæring af ordforråd, og de findes til fire fremmedsprog, der vælges via venstremenuen. Hvert tema vises i en omløbende blå linkliste, og ved et klik positioneres siden ud for den ønskede temategning. Her bør formateringen af listen justeres, så venstremargin holdes hele vejen. Ideen er god til den store målgruppe af skoleelever, men det ville selvfølgelig være mere spændende, hvis der var farver og lyd som i Lexins billedtemaer, og hvis de var linket til ordbogsindholdet. Men det ville være ressourcetrækkende og i givet fald være bedst egnet til en ordbogstjeneste, der var specielt designet til denne målgruppe.

Endelig er der en enkel krydsordshjælper, som i modsætning til de andre værktøjer kun kan bruges, hvis man er abonnent. Her angiver man antallet af bogstaver fra 2-40 i en rullegardinmenu, taster de bogstaver, man kender, og så søges der i hen ved 600.000 norske ordformer, der findes på Ordnett.no og i Store Norske Leksikon. Resultatlisten vises som en linkliste med 25 resultater ad gangen. Ved et klik slår man artiklen op. Det længste ord, der giver match, er på 39 bogstaver og lyder *depersonalisasjonsderelisasjonssyndrom*. Desværre giver linket til Store Norske Leksikon ikke match, fordi der mangler en bindestreg, men det er en lillebitte detalje. Ordformerne er genereret automatisk, og det giver selvfølgelig indimellem uønskede resultater, som når en søgning på *a - - - - - e - - -* giver match som *addsjårnamentå*, som er en lydskriftgengivelse af *aggiornamento* i Fremmedordbok (2012), eller *abornevndenjff*, hvor kilden mangler spatium mellem to ord, eller som bøjningsformen *adamsdraktenes*, der ikke er belagt på nettet overhovedet, men som alligevel findes i Tanum (2015). På trods af det er jeg sikker på, at erfarne krydsordsløsere sætter stor pris på hjælpen.

Efter sprogværktøjerne kommer fanebladet Quiz, som indeholder 19 quizzes til fem sprog i forskellige sværhedsgrader. Man kan filtrere quizzene efter sprog, sværhedsgrad og type, eller man kan bladere gennem de tre sider. Efter hver quiz får man vist resul-

tatet og har mulighed for at dele det på fx Facebook. Quizzerne fungerer fint som underholdning. Jeg gætter på, at de har fået deres eget faneblad, fordi de er blevet tilføjet som nyhed på et tidspunkt, men derved får de unødigt stor prominens i forhold til det andet indhold. Enten ville jeg samle alt under Språkverktøy, eller også ville jeg samle krydsordshjælperen og quizzerne i et spilfaneblad. Krydsordshjælperen hører nemlig heller ikke rigtig hjemme under Språkverktøy, som har underrubrikken “Nyttige hjælpemidler til bedre språk”.

Endelig er der fanebladet Kontakt, hvor man kan kontakte supporten, salgsafdelingen og redaktionen.

5. Søgning og artikelvisning

5.1. Søgefunktion

Søgningen er inkrementel, så man får vist op til ti søgematch blandt opslagsordene i de valgte ordbøger, efterhånden som man taster i søgefeltet. Med piletasterne kan man vælge et af forslagene. Derved sparer man tid, og man kan også hurtigt se, hvis man taster forkert. Samtidig er det en god hjælp til brugere, der er usikre på stavningen.

Hvis man taster en søgestreng, der ikke giver match blandt opslagsordene, søges der automatisk i al tekst.

Det er også godt, at søgefunktionen kan håndtere alle håndte bøjningsformer for en del sprogs vedkommende, herunder bokmål og nynorsk, men ikke fx svensk og italiensk.

Til gengæld kan man ikke søge på nynorsk og få match i tosprogsordbøgernes bokmål. Dette ville ellers være en oplagt forbedring, og her kunne man tage udgangspunkt i bokmålsretskrivningsordbogen, som netop giver de tilsvarende ord på nynorsk. Når man søger på nynorsk i de engelske ordbøger, får man nem-

lig match i den engelsk-nynorske ordbog frem for i den bokmål-engelske ordbog.

Man kan også søge med jokertegnene * og ?, men med visse begrænsninger. Således kan man ikke søge med et jokertegn først og sidst i en søgestreng, og hvis søgestrengen begynder med et jokertegn, søges der kun i opslagsordene.

Det er også muligt at søge på flere ord, men flerordssøgninger fungerer dårligt, hvilket bl.a. hænger sammen med opmærkningen af data. Søger man fx på *finne ut* i engelsk, får man match i den tekniske ordbog, fordi denne og den økonomiske ordbog har lemmatiseret fraseverber. Her forventer man som bruger, at man i det mindste også får vist udtrykket i den norsk-engelske ordbog. Og søger man fx på *på slump* i engelsk, som ikke findes som opslagsord i nogen ordbog, bliver man præsenteret for 23 match i en fuldtekstsøgning, hvoraf de 21 er fra engelsk-norske ordbøger, som ikke kan siges at være de mest relevante match. Artiklen *slump* i norsk-engelsk vises først som det 13. match. Det må primært skyldes tre ting: 1) at der søges i begge retninger samtidig, dvs. både norsk-engelsk og engelsk-norsk, og 2) at udtryk ikke er opmærket som informationstype og derfor ikke kan gøres søgbare som (under)opslagsord og vises i resultatlisten. I stedet søges der i al tekst, og derved kan al norsk tekst give match, både udtryk, eksempler, oversættelser og metatekst. Og endelig 3) at resultatrækkefølgen ikke er optimal.

5.2. Resultater og resultatvisning

En enkel søgning på *bil* i engelsk giver 13 match, heraf 6 i norsk-engelsk, 4 i engelsk-norsk og 3 i engelsk i 9 forskellige ordbøger (se figur 3). Man bliver øverst gjort opmærksom på, at der også er søgt på *bile*, sikkert fordi *bil* er imperativform til det norske verbum *bile*:

The screenshot shows the search results for the word "bil" on the ORDNETT.NO website. The search bar at the top contains "bil" and the language is set to "Engelsk". The results are organized into a table with two columns: "Du fikk treff i:" (Sources) and "13 treff i oppslagsord på bil" (13 hits in reference works for "bil").

Source	Result
Stor norsk-engelsk (3)	Også søkt på bile Søk kun på bil
Teknisk norsk-engelsk (3)	bile n. a thick alkaline fluid that is secreted (Oxford Concise Medical Dictionary) <
Engelsk-nynorsk (1)	bile galle (Engelsk-norsk medisinsk) <
Oxford Dictionary of English (1)	bile (subst.) galle, vrede, sinne (Engelsk-nynorsk) <
Oxford Concise Medical Dictionary (1)	bile (subst.) broad axe, broad ax (Stor norsk-engelsk)
Oxford Dictionary of Science (1)	bile (verb) drive, travel by car (Stor norsk-engelsk)
Stor engelsk-norsk (1)	bile (subst.) galle, vrede, sinne (Stor engelsk-norsk) <
Engelsk-norsk medisinsk (1)	bile a bitter greenish-brown alkaline fluid which (Oxford Dictionary of English) <
Teknisk engelsk-norsk (1)	bile bile substantiv axle; broad axle (Teknisk norsk-engelsk)
	bile substantiv galle (Teknisk engelsk-norsk) <
	bil (subst.) (motor) car, automobile, motor, auto (Stor norsk-engelsk)
	bil bil autocar; auto; automobile; car; motorcar (Teknisk norsk-engelsk)
	bile (gal) A bitter-tasting greenish-yellow alkaline (Oxford Dictionary of Science) <
	bil... bil... automobile; automotive (Teknisk norsk-engelsk)

On the right side of the page, there is a user profile for "Liisa Theilgaard" with buttons for "Min side" and "Logg ut". Below this are sections for "Forbedre søket ditt:" (Improve your search) with options to search by text, word, or starting letter, and "Språkverktøy for engelsk:" (Language tool for English) with options for "Temaplanjer" and "Minigrammatikk". At the bottom right, the "Sist søkte ord:" (Last searched word) is "b*".

Figur 3: Søgeresultat.

Resultatlisten viser først 9 match på *bile*, derpå 2 på *bil*, så endnu et match på *bile* og endelig et match på *bil...* som førsteled. Som bruker forventer jeg først at få vist resultater, der matcher min søgestreng 100 %, og først derefter mindre relevante resultater. Der er en grund til, at man har tastet *bil* og ikke *bile*.

Dertil kommer, at engelske og norske resultater vises blandet mellem hinanden, eftersom der søges i begge sprog samtidig, hvorved søgemotoren ikke nødvendigvis kan afgøre, hvilket sprog der søges på. Under Hjelp fremgår det, at søgeresultaterne vises efter relevans, så "den gir deg de beste treffene først, uavhengig av hvilken ordbok det finnes i". Sådan fungerer det også i søgemaskiner som Google, og så længe de præsenterede resultater virker fornuftige i forhold til brugerens intention med søgningen, er alt jo godt. Men hvis resultatlisten og dermed principperne bag visningen ikke svarer til ens forventninger, virker det højst forvirrende. Og det oplyses ingen steder, hvor-

dan relevansen beregnes, hvis man i øvrigt skulle være interesseret.

Det viser sig først og fremmest ved, at søgealgoritmen ikke skelner mellem de to sprog, så en bøjningsform (eller variantform) til et opslagsord i ét sprog også bruges i søgningen på det andet sprog. *Bil* er nemlig hverken variant- eller bøjningsform til et eneste af de 7 engelske matchord og burde derfor slet ikke optræde i resultatlisten. Der tages heller ikke højde for, at en variant- eller bøjningsform til ét opslagsord ikke automatisk også gælder andre homografer i samme sprog. Det ses i substantivet *bile* ‘økse’ i norsk, hvorved endnu 2 resultater kan fjernes. Tilbage er der 2 resultater for substantivet *bil*, 1 for førsteleddet *bil...* og endelig 1 for verbet *bile*. Disse 4 resultater i den rækkefølge svarer til mine forventninger, når jeg søger på *bil*.

Rene henvisningsartikler kunne også med fordel udelades af søgeresultatet. En søgning på fx *jamn* i engelsk giver tre match, hvoraf den første er en henvisningsartikel til *jevn* efterfulgt af to *jevn*-artikler.

Resultatlisten viser hvert match sammenfoldet på én linje med 25 match på hver side, som man så kan bladre sig frem i. Her ville det være rart, hvis man ikke kun kunne bladre til den forrige og næste side, men også til den første og den sidste side. Det ville også være dejligt, hvis man kunne hoppe fra match til match og folde ud i stedet for at skulle klikke på plus-ikonet hver gang, eller hvis man kunne folde alle artikler ud/ind på en side. Man kan heldigvis ændre indstillingen, så artiklerne i stedet vises udfoldet, når der er færre end det valgte antal match, hvilket jeg synes er en fordel, så man ikke altid skal klikke for at folde en artikel ud. Til gengæld mister man overblikket over resultatlisten.

I den udfoldede visning er alle forekomster af ens søgestreng highlightet med gult. Det kan være en fordel i lange artikler, men hvis søgestrengen optræder mange steder i artiklerne, fx hvis den er kort som i *in*, er det nærmest ikke til at læse teksten, og det bliver

ikke nemmere, hvis teksten står i kursiv, for så blændes det foregående bogstav af den gule markering.

Når der er mange match, har man mulighed for at filtrere i søgeresultatet. Man kan fx begrænse sin søgning til *bil* eller *bile* øverst, eller man kan vælge kun at få vist resultater fra en enkelt ordbog i venstre navigationsmenu. Her vises resultatet efter antal match i hver ordbog.

Man har også mulighed for at ændre sin søgning i højre navigationsmenu og vælge at søge i al tekst eller efter ord, der begynder eller slutter med søgestrengen.

Hvis der ikke er match i de ordbøger, man søger i, bliver man præsenteret for en række “mente du”-alternativer og muligheden for at foreslå et nyt ord. Og hvis der er match i en ordbog, man har deaktiveret, eller i en ordbog, man ikke har adgang til, bliver man gjort opmærksom på det.

5.3. Artikelvisning

Til en del opslagsord i engelsk, tysk, fransk, spansk og italiensk er det muligt at høre opslagsordene udtalt af en modersmålstalende. Det er absolut en god funktion, særlig for skoleelever. Derfor kan det undre, at det ikke står nogen steder. Efter en del søgen har jeg på Kunnskapsforlagets hjemmeside under appudgaverne læst mig til, at der skulle være lydfiler til ca. 50.000 engelske opslagsord, men heller ikke her nævnes kilden.

Når der er udtale til et engelsk ord, markeres det allerøverst i artiklen med et eller flere højttalerikoner, en sprogforkortelse (*br.* eller *am.*) og så en engelsk betydningsforklaring, hvis der er mere end en homograf. Det viser sig, at udtalerne ikke er fordelt på de enkelte lemmaer, men at alle gentages ved alle homografer, hvilket er forvirrende, når betydningsforklaringen ikke svarer til lemmaets betydning, og særlig irriterende, når udtalen er ens for alle lemmaer, se fx *grave* i figur 4, hvor der er fem homografforklarin-

ger, hvoraf de fire har samme udtale. Så hvis man ikke kan fordele udtalerne på de korrekte lemmer, ville jeg foretrække en separat udtaleartikel øverst, evt. med de engelske betydningsforklaringer. For nogle af de andre sprog står der kun ordklasse/genus. Derved ville man også spare plads i stedet for at gentage dem øverst i hver artikel.

The screenshot shows a search result for the word "grave" in a dictionary. At the top, there is a search bar with "grave" entered and a "SØK" button. Below the search bar, it indicates the language is "Engelsk". The main content area shows 5 search results for "grave". The first result is the primary definition: "hole dug in ground to receive coffin or corpse". Other results include "giving cause for alarm", "another term for grave accent", "engrave inscription or image on surface", and "clean ship's bottom by burning off accretions and then tarring it". Below these are numbered entries: "1 grav" and "2 (litterært) død". An example sentence is provided: "is there life beyond the grave?". A section titled "UTTRYKK" lists several idioms such as "dig one's own grave", "from the cradle to the grave", "have one foot in the grave", "look as if one has risen from the grave", "on the brink of the grave", "silent as the grave", "someone has just walked over my grave", and "turn in one's grave". At the bottom, it mentions the publication source as "Stor engelsk-norsk" and provides a link to "Send en kommentar til denne artikkelen".

Figur 4: Artikelvisning.

Jeg har desuden bemærket, at nogle lydfiler er klippet forkert, så den første del af lydfilen mangler, fx tysk *anzetteln* “nzetteln”, fransk *train* “ain”, spansk *tener* “ner”, italiensk *chiusa* “iusa”, og indimellem er der givet en række enslydende lydfiler til et enkelt lemma, fx syv til tysk *Reihe*. Her har jeg ikke kunnet gennemskue systematikken.

Efter udtalerne følger den egentlige ordbogsartikel. Overordnet savner jeg en større kontrast mellem skrift og den grå baggrund. En hvid baggrund er mere læsevenlig, sådan som det er valgt i navigationsmenuerne til venstre og højre samt i én ordbog, nemlig den historiske Norsk Riksmålsordbok. Til gengæld virker det meget dominerende at bruge den røde farve til strukturel markering af fx eksempel- og udtrykssektioner, især når de også er markeret med kapitæler. Betydningsbeskrivelser og ækvivalenter er næsten ikke til at få øje på.

Jeg savner også en større ensartethed i præsentationen af ordbøgerne og de enkelte oplysningstyper. Selvfølgelig er de forskellige med hensyn til indhold, opbygning og så videre, og de udenlandske forlag stiller naturligvis krav til præsentationen af deres data, men det ville gøre det nemmere at orientere sig, hvis brugen af skriftsnit, farve og opstilling var mere ensartet – i det mindste inden for samme sprog. Dette kan til en vis grad ske ved at ensrette stylesheets, men grundlæggende kræver det en bedre og mere standardiseret dataopmærkning. For hvis den er typografisk og ikke indholdsbaseeret, er det ikke muligt at præsentere oplysningstyper grafisk forskelligt, hvis de alle blot er opmærket som kursiv.

Når det gælder de udenlandske forlags ordbøger, mangler der i flere tilfælde indhold fra bogudgaverne. Der mangler fx en oversigt over de redaktionelle forkortelser i PONS' tyske ordbog, i Larousse og Le Robert henvises der til bøjningsmønstre (fx *haber*: “Conjug. [72]”, *être*: “conjug. 61”), som ikke findes, og i Oxford Thesaurus of English er der døde link til oversigtsartikler (fx *car*: “See lists of Cars Car Components”), som heller ikke findes.

6. Sammenfatning

De sidste ti års udvikling af Ordnett.no har tydeligvis haft størst fokus på at udbygge tjenesten med ordbøger til flere sprog, og det er lykkedes, så der i dag er mellemstore tosprogsordbøger og ensprogede fremmedsprogsordbøger til rådighed inden for de fremmedsprog, der undervises i i det norske skolesystem. Derudover er der kommet en række fagsproglige ordbøger især til engelsk.

Desværre har der ikke været så stort fokus på at komme ud af den trykte ordbogs spændetrøje, og det bærer tjenesten i høj grad præg af. I en verden, der bliver mere og mere digital, og hvor der hele tiden kommer nye platforme, bliver det derfor af vital betydning, at ordbogsdataene er opmærket i en kvalitet, så de hurtigt, nemt – og billigt – kan revideres, forædles, tilpasses og udgives. Her ligger der en stor opgave forude: Nicheindlejrede artikler skal opløses, oplysningstyper skal opmærkes, så den omløbende artikeltekst kan opdeles og struktureres, og der skal skabes en bedre integration mellem ordbog og andet indhold.

Endelig bør søgefunktionen ændres, så den giver et mere præcist resultat. Det kan til dels afhjælpes ved at opmærke faste udtryk og gøre dem søgbare på linje med opslagsord og ved at få bedre styr på, hvilke variant- og bøjningsformer der hører til hvilke lemmaer. Og grundlæggende føler jeg mig ikke overbevist om, at den nuværende søgning i begge sprog samtidig og den blandede visning af resultater er valgt.

Jeg ønsker Kunnskapsforlaget held og lykke med arbejdet de næste ti år!

Litteratur

Ordbøger

Fremmedordbok = Dag Gundersen (2012): *Fremmedord blå ord-bok*, 18. udgave. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Lexin. Stockholm: Språkrådet <www.lexin.nada.kth.se/lexin>, København: Undervisningsministeriet <www.lexin.emu.dk>, Oslo: Utdanningsdirektoratet <www.lexin.udir.no> (juni 2015).

Ordnett.no. Oslo: Kunnskapsforlaget <www.ordnett.no> (juni 2015).

Store Norske Leksikon. Oslo: Foreningen SNL <www.snl.no> (juni 2015).

Tanum = Boye Wangensteen (udg.) (2015): *Tanums store rettskrivningsordbok*, 10. udgave. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Anden litteratur

Eek, Øystein (2015): *Ordnett, forlaget og den digitale ordbokbruke- ren*. Foredrag ved 13. Konference om Leksikografi, København 19.-22. maj 2015.

Gundersen, Dag, Jan Engh & Ruth Vatvedt Fjeld (1995): *Håndbok i norsk – skriveregler, grammatikk og språklige råd fra a til å*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Ims, Ingunn Indrebø (2008): *Ordnett.no*. I: *LexicoNordica* 15, 235-238.

SimilarWeb, <www.similarweb.com> (juni 2015).

Liisa Deth Theilgaard
ph.d.-stipendiat
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet
Njalsgade 136
DK-2300 København S
shg267@hum.ku.dk

MEDDELELSER

Nyt fra bestyrelsen for Nordisk Forening for Leksikografi

Henrik Hovmark

Fredag d. 22. maj 2015 afholdtes generalforsamling i Nordisk Forening for Leksikografi (NFL), i forbindelse med 13. Nordiske Konference i Leksikografi. Den nyvalgte bestyrelse har konstitueret sig på følgende måde:

Henrik Hovmark, Danmark, formand
Þordis Úlfarsdóttir, Island, næstformand
Hanne Lauvstad, Norge, kasserer
Pär Nilsson, Sverige, sekretær
Maria Lehtonen, Finland, bestyrelsesmedlem

Suppleanter:

Åse Wetås, Norge
Caroline Sandström, Finland

NFL's formand, Henrik Hovmark, orienterede i sin årsberetning om foreningens aktiviteter, publikationer og udfordringer i de forløbne knap to år. På NFL's hjemmeside (<<http://sprogkoordinationen.org/aktoerer/nfl/om-nfl>>) findes et fuldstændigt referat fra generalforsamlingen samt formandens årsberetning i sin helhed.

NFL har som sædvanlig afholdt to symposier. Symposiet i januar 2014 blev afholdt på Lysebu i Oslo og havde temaet *Stora ordböcker i Norden* (publiceret i *LexicoNordica* 21). Symposiet i januar 2015 blev afholdt på Schæffergården i København og havde temaet *Sproglige varieteter i nordiske ordbogsressurser* (publiceret i *Lexico-*

Nordica 22, dette nummer). Leksikografer og andre fagfolk fra alle de nordiske lande bidrog som vanligt til de to symposier.

NFL modtog velvillig støtte fra Nordplus Nordiske Sprog til afholdelsen af symposierne i 2014 og 2015, og fra Fondet for dansk-norsk samarbejde til afholdelsen af symposiet i 2014. Landsredaktørerne og især hovedredaktørerne Henrik Lorentzen og Emma Sköldberg takkes for deres store indsats. Ligeledes takkes Rikke Hauge for sin indsats i forbindelse med afholdelsen af symposierne, og Laurids Kristian Fahl for layout og hjælp med distribution af *LexicoNordica*.

Den 13. Konference om Leksikografi i Norden blev afholdt 19.-22. maj 2015 i København. Konferencen blev arrangeret af Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet i samarbejde med NFL. Arrangementskomitéen bestod af medarbejdere ved Afdeling for Dialektforskning (Ømålsordbogen). For første gang havde NFL-konferencen også et tema: *Den digitale ordbogsbruger*. Konferencen havde fuldt fagligt program over tre dage, med mange og varierede bidrag både inden for og uden for temaet.

Alle involverede i planlægningen og afholdelsen af konferencen takkes for deres indsats. Nordplus Nordiske Sprog takkes ligeledes for generøs og nødvendig støtte. Ligeledes takkes Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet for støtte og stor administrativ hjælp.

Næste konference afholdes i Reykjavik i Island i 2017. Nærmere oplysninger om tid, sted, tilmelding m.v. vil blive annonceret på foreningens hjemmeside.

Konferencerapporten fra konferencen i Oslo i 2013 udkom i 2014. Rapporten blev redigeret af Ruth Vatvedt Fjeld og Marit Hovdenak. Begge takkes for en stor indsats. Rapporten blev udgivet med støtte fra Nordplus Nordiske Sprog, Språkrådet og Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.

NFL's økonomi er i alt væsentligt uændret, og foreningen har en god reserve. Indtægterne fra medlemskontingenter er imidlertid vigende, og NFL's aktiviteter er stadig helt afhængige af fondsstøtte, først og fremmest fra Nordplus Nordiske Sprog.

Kravene til at opnå støtte fra Nordplus og andre fonde er imidlertid blevet skærpet, både formelt og med hensyn til ansøgningskriterier, og man må regne med at skulle gøre en indsats for at evaluere, udvikle og målrette NFL's aktiviteter for at opnå fortsat støtte.

Derudover må NFL regne med forskellige enkeltudgifter i de nærmeste år, fx til nye administrationsløsninger og ny publiceringsplatform.

Digitaliseringsprojektet er nu endeligt afsluttet. NFL's to skriftserier, *LexicoNordica* og *Nordiske Studier i Leksikografi* (konferencerapporterne), er tilgængelige på <http://ojs.statsbiblioteket.dk> – som søgbare pdf'er med yderligere mulighed for at søge på en række metadata. Det er meget glædeligt at foreningens publikationer på denne måde bliver tilgængelige for en større kreds – og at foreningens aktiviteter hermed også kan bidrage til nordisk sprogforståelse. Både *LexicoNordica*'s hovedredaktører, især Henrik Lorentzen, og grafiker Laurids Kristian Fahl takkes for indsatsen i denne forbindelse. NFL vil også gerne takke Anni Renner Mortensen på Dansk Sprognævn for godt samarbejde, omhu og venlig hjælpsomhed i forbindelse med Digitaliseringsprojektet.

NFL's hjemmeside, under den nye Sprogkoordinations hjemmeside, kom endelig på plads i eftersommeren 2014 og er nu opdateret: <http://sprogkoordinationen.org/aktoerer/nfl/om-nfl>. NFL har fået mulighed for selv at lægge nyheder op i Sprogkoordinationens nyhedskalender. Placeringen på Sprogkoordinationen giver dermed muligheder for eksponering – og falder også i tråd med NFL's ønske om at bidrage til nordisk sprogforståelse. Bestyrel-

sen overvejer dog også andre muligheder for at gøre NFL mere synlig.

Henrik Hovmark
lektor, ph.d.
Nordisk Forskningsinstitut
Afdeling for Dialektforskning
Københavns Universitet
Njalsgade 136
DK-2300 København S
hovmark@hum.ku.dk

Rapport fra den 13. Konference om Leksikografi i Norden, København 19.-22. maj 2015

Halldóra Jónsdóttir

Nordisk Forening for Leksikografi (NFL) afholder sine konferencer med to års mellemrum, og i 2015 var turen kommet til Danmark. Nordisk Forskningsinstitut (NFI) ved Københavns Universitet var arrangør sammen med NFL og Ømålsordbogen, med NFL's formand, Henrik Hovmark, Asgerd Gudiksen og Liisa Theilgaard i spidsen. Instituttet består siden 2003 af Den Arnamagnæanske Samling, Afdeling for Navneforskning og Afdeling for Dialektforskning og fra 1. januar i år også Center for Sprogteknologi (CST).

Konferencen afholdtes i de forholdsvis nye og rummelige universitetsbygninger på Amager, hvor der var gode faciliteter til plenarforelæsninger, foredrag og posterpræsentationer. Frokost blev indtaget i den ene bygnings lyse og hyggelige spisesal på 1. sal.

Konferencen indledtes tirsdag aften, den 19. maj, med registrering og velkomstarrangement i Nordisk Forskningsinstituts lokaler samt rundvisning på Ordbog over det Norrøne Prosasprog og Ømålsordbogen. Programmet strakte sig siden over de tre næste dage, med en festlig officiel åbning med fællessang, bistået af fem musikanter, og velkomst ved Nordisk Forskningsinstituts viceinstituttleder, Anne Mette Hansen. Det righoldige program indeholdt 4 plenarforelæsninger, 37 tematisk inddelte foredrag og 4 posterpræsentationer. Traditionen tro afholdtes NFL's generalforsamling under konferencen, og der blev budt på en spændende udflugt og en udsøgt festmiddag med taler og musikalsk underholdning i den historiske Restaurant Bellahøj.

Der var tilmeldt 88 deltagere til konferencen, af dem holdt 4 plenarforelæsninger, og 51 holdt foredrag eller posterpræsentationer. Deltagerne var overvejende nordiske, og konferencsproget var skandinavisk på nær ét foredrag som holdtes på engelsk. Sædvanen tro var ordstyrerne garvede NFL-medlemmer som styrede det kompakte program med sikker hånd. Bidragene var inden for alle områder af leksikografien og tilgrænsende discipliner, men som noget nyt havde konferencen også et tema: *Den digitale ordbogsbruger*. Konferencens arrangører opfordrede deltagerne til at tage følgende spørgsmål op til diskussion: Hvordan udgiver man egentlig digitalt? Hvordan skal traditionelle ordbogsdata præsenteres i en digital applikation? Hvordan bruger brugerne de digitale ordbøger? Hvilke brugere er der tale om, og hvordan får man viden om deres adfærd? Hvordan tager man højde for, at en digital ordbog ofte vil have mange forskellige brugere?

Denne opfordring blev godt modtaget, og en stor del af foredragene handlede om digitale ordbøger og deres brugere. Arrangørerne understregede i øvrigt, som noget relevant nyt, at konferencerapportens bidrag bliver fagfællebedømt.

To af de fire plenarforedrag angik konferencens tema direkte. Den indledende plenarforelæsning blev holdt af Maria Koptjevskaja Tamm, professor i lingvistik ved Stockholms universitet, under titlen *Temperaturord: lexikal typologi och lexikografi*, som behandlede temperaturbeskrivelser og temperaturordenes forskellige betydning alt efter sprog. Varm kan fx på vores breddegrader omfatte vejr, tøj, farve og personer, og som et interessant faktum fremkom bl.a. at visse sprog ikke har temperaturadjektiver, men anvender i stedet temperaturverber. Den store forskel der er mellem sprog, fremkommer i skriftet *The Linguistics of Temperature*, redigeret af Koptjevskaja Tamm, som er en omfattende analyse af temperaturord i 50 sprog fra forskellige sprogfamilier og geografiske områder.

Datalingvisten Espen Alfort kaldte sin plenarforelæsning *Ord og IT*, som han baserede på sit arbejde som forskningsleder i IT-firmaet Ankiro i København. Det fremgår af den brochure som fulgte med konferencemappen, at firmaet hjælper deres kunder med at opbygge hjemmesider hvor vægten lægges på effektive søgefunktioner. Foredraget drejede sig derfor hovedsagelig om målrettet søgning og skræddersyede kundeordbøger, hvor sprogteknologiske løsninger anvendes til at give hjemmesider en mere kundevenlig brugerprofil. Alfort understregede i sit foredrag hvor vigtige sprogfolk er for den nye informationsteknologi, og hvor mange muligheder der er for et givtigt samarbejde mellem ordbogsfolk og programmører.

Den tredje plenarforelæsning blev holdt af Oddrun Grønvik, hovedredaktør ved Norsk Ordbok 2014, som kaldte sit indlæg *Morsmålsleksikografien i ei skiftande verd*. Grønvik drøftede situationen indenfor europæisk leksikografi og de store nationale ordbogsværks rolle i vores tid eksemplificeret ved *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*, et værk som hun har været tilknyttet siden 1987. Grønvik berettede om arbejdet ved Norsk Ordbok, som nu fuldføres ved udgivelsen af det 12. bind, hvor arbejdet strakte sig fra 1930 til nutiden, i en periode hvor nynorsk retskrivning blev udviklet og i øvrigt med store omvæltninger inden for leksikografien selv.

Holger Hvelplund, direktør for IDM Danmark, holdt den fjerde og sidste plenarforelæsning under overskriften *Digital publicering af ordbøger – nye udfordringer, nye muligheder*, hvor han drøftede ordbøgernes fremtid og forsikrede tilhørerne at der ikke er grund til pessimisme og tvivl. Hvelplund understregede vigtigheden af at tilpasse ordbøgernes indhold til den digitale platform, noget som kræver samarbejde mellem leksikografer, lingvister og IT-eksperter.

Som før nævnt havde den 13. Konference for Leksikografi i Norden den digitale ordbogsbruger som tema. Temainddelingen

var yderst vellykket, og under den faldt 11 ud af konferencens 18 sessioner med overskrifterne: Søgning og struktur, Brugeradfærd, Brugeradfærd og apps, Nye brugere til gamle ordbøger, Fra base til bruger og Brugergrupper. Den tematiske tilgang har med sikkerhed gjort konferencen mere målrettet og dermed gjort det nemmere for deltagerne at vælge sessioner, og jeg vil hævde at der hermed er skabt præcedens for fremtidens NFL-konferencer.

Det bliver ikke muligt at drøfte alle 37 foredrag i et kort referat som dette, men jeg vil dog gøre et forsøg på at videregive konferencens indhold i korte træk. Under temaet 'søgning og struktur' faldt seks foredrag, hvoraf Seán Vrieland indledte første session ved at præsentere nye muligheder ved registrering af ords slægtskab og opbygning af stamtræer ved digitalisering af trykte ordbøger. I sit foredrag præsenterede Kristín Bjarnadóttir nye muligheder for at skaffe et overblik over det islandske sprogs udvikling ved sammenkædning af to leksikografiske projekter over det islandske sprog, hhv. Arkiv over det Islandske Skriftsprog og Ordbog over det Norrøne Prosasprog, et ordbogsværk som Ellert Þór Jóhannsson og Simonetta Battista præsenterede strukturen af i deres foredrag. Erik Bäckerud redegjorde for arbejdet med indekseringen af Svenska Akademiens ordbok i kølvandet på digitaliseringen af hidtil udkomne bind, og Caroline Sandström og Carola Åkerlund redegjorde siden for den finske dialektordbog på nettet (afsnit a-k), hvor der er opstået nye søgemuligheder samtidig med et nyt redigeringsværktøj.

Ordbogsbrugeren var i fokus i tre spændende sessioner under overskriften 'brugeradfærd', hvor Poul Hansen lagde ud med et overblik over faldende brug af emnespecifikke ordlister, og Tove Bjørneset redegjorde for den norske indvandrerordbog LEXIN, hvor brugerne har adgang til redaktionen via e-mail, en ordning som har medført forbedringer. Brug af apps var til diskussion i Henrik Lorentzen, Nicolai Hartvig Sørensen og Lars Trap-Jensens indlæg om appen til Den Danske Ordbog som fra 2009 har eksi-

steret ved siden af webadgangen, og Louise Holmer, Ann-Kristin Hult og Emma Sköldberg redegjorde for anvendelsen af SAOL-appen, baseret på en brugerundersøgelse. Henrik Køhler Simonson gennemgik sin undersøgelse af fem 13-åriges ordbogsbrug med app, hvor det fremkom at til trods for ny teknik er færdigheder i ordbogsanvendelse en nødvendig forudsætning – teknikken alene er ikke nok. Den digitale ordbogsbruger var i fokus i Marit Hovdenak og Ingunn Indrebø Ims' forelæsning om brugen af digitale ordbøger i den norske skole, Anne-Line Graedler præsenterede forskningsresultater omkring lærerstuderendes brug af digitale ordbøger i engelskundervisningen, og Øystein Eek berettede om Kunnskapsforlagets digitale sprogjeneste og brugerrespons.

Temaet 'nye brugere til ældre ordbøger' blev taget op i to interessante foredrag, i hhv. Thomas Troelsgård og Nicolai Hartvig Sørensens indlæg om historiske ordbøger som Det Danske Sprog- og Litteraturselskab har digitaliseret, og Christian-Emil Ores gennemgang af nye muligheder for digitale ordbøger, eksemplificeret ved Ivar Aasens ordbog fra 1872.

Under temaet 'fra base til bruger' var der tre spændende foredrag: Erla Hallsteinsdóttir mfl. forelæste om frekvensordbøger som værktøj, Øystein Eek og Espen Karlsen redegjorde for et digitalt korpus og ordbog over norsk middelalderlatin, og Helga Hilmisdóttir og Nina Martola berettede om problemer ved ordbogsarbejde mellem ubeslægtede sprog, med eksempler fra den islandsk-finske del af ISLEX-projektet.

'Brugergrupper' blev drøftet i to sessioner, hvor Patrick Leroyer talte om involvering af eksperter ved konstruktion af online-ordbøger, Margrethe Heidemann Andersen, Jørgen Nørby Jensen og Anita Aagerup Jervelund redegjorde for problemer forbundet med opdatering af den danske retskrivningsordbog og Ken Farø præsenterede en inventariografisk tilgang til beskrivelse af sprog. Som før nævnt faldt størstedelen af indlæggene under konferencens tema, men klassiske emner som tilhører leksikografiske kon-

ferencer, var desuden på programmet, såsom kollokationer, lem-maselektion, sprogteknologi og domæner.

Det sidstnævnte tema optog Ruth V. Fjeld og Arash Saidi, som spurgte hvad et akademisk vokabular er for noget, og Jon Helgason og Emma Sköldbberg drøftede multietnisk ungdomssprog.

Det er sikkert umuligt at holde en leksikografisk konference uden at temaet 'lemmaselektion' tages op, og her var der tre ses-sioner helliget emnet. Sturla Berg-Olsen og Daniel Gusfre Ims præsenterede dansk og norsk i norske ordbøger, og Lena Wenner spurgte hvilke provinsielle ord der bør tages med i standardsprog-lige ordlister. Eva Thelin redegjorde for dialektordbogsforfatteren Johan Rietz' forhold til rigsmålet, og Louise Holmer, Sven-Göran Malmgren og Monica von Martens gav en præsentation af SAOL-hist.se for alment videnskabeligt brug. Tredje session med lem-maselektion som tema indledtes af Håkan Jansson, som drøftede hvilke nye ord der kommer ind i svensk hvert år, og om de finder vej ind i ordbøgerne. Nye ord i norsk bokmål var temaet i Carina Nilstuns indlæg, og sessionen afsluttedes med Lars Brinks indlæg *Synonymitis* om forekomster af synonymer i danske fremmedord-bøger.

Et andet klassisk tema er 'kollokationer', og også på denne konference var der to sessioner med temaet. Aurelija Griškeviči-enė og Sturla Berg-Olsen lagde ud med at præsentere en analyse af reflektivpronomenet *seg* i verbale konstruktioner og kom med et forslag om behandlingen af disse i tosproglige ordbøger, og i sit indlæg spurgte Margunn Rauset hvornår faste udtryk findes, og sammenlignede bokmål og nynorsk i den henseende. Torben Arboe redegjorde for idiomer mv. i Jysk Ordbog og andre større ordbøger, og siden fulgte en præsentation af Ordbog over Dansk Talesprog ved Louise Hallstrøm Abildgaard, Amalie Glargaard og Carsten Hansen.

Under temaet sprogteknologi faldt der tre foredrag som alle fo-kuserede på processering af data til forskellig brug. I deres indlæg

diskuterede Bolette Sandford Pedersen, Sussi Olsen, Sanni Nimb og Anna Braasch betydningsinventar i ordbøger, og Nimb og Sandford Pedersen præsenterede siden et pilotstudie af sprogteknologiske ressourcer der gemmer sig i en begrebsordbog, baseret på erfaringer med den nyudkomne Den Danske Begrebsordbog. Þórdís Úlfarsdóttir og Halldóra Jónsdóttir redegjorde siden for processering af en synonym-komponent i en flersproget ordbog, baseret på arbejdet med ISLEX-webordbogen.

NFL's generalforsamling blev afholdt inden frokost den sidste dag, en god ordning som sikrede godt fremmøde. Her blev det fastslået, som allerede røbet ved festmiddagen aftenen inden, at næste konference afholdes 2017 i Reykjavík. Det bliver en spændende udfordring for det islandske team at leve op til en så vellykket konference som denne, med højdepunkter som turen gennem Nordisk Films studier i Valby og fremvisningen af stumfilmen *Løvejagten* og Ingvar Cronhammars installation i de underjordiske Cisternerne i Søndermarken.

Halldóra Jónsdóttir
projektleder ISLEX, cand.phil.
Afdeling for leksikografi
Árni Magnússon-instituttet for islandske studier
Árnagarði v/Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
halldo@hi.is

Kristina Nikula 1943–2014

Nina Martola & Caroline Sandström

I augusti 2014 avled Kristina Nikula efter att hon drygt ett år tidigare hade drabbats av en obotlig sjukdom. Bland *LexicoNordicas* läsare var Kristina först och främst känd som lexikograf, men hon hade många strängar på sin lyra. Förutom lexikografi intresserade hon sig för normfrågor och finlandssvenskans relation till normen. Vidare har hon behandlat terminologiska frågor, EU-språk och, särskilt på senare år, förhållandet mellan text och bild.

Sin vetenskapliga karriär inledde Kristina som dialektolog. Hon började med akademiska studier vid Åbo Akademi. År 1979 disputerade hon vid Uppsala universitet på en avhandling med titeln *Dialektal väderleksterminologi. Ordfältsstudier i Närpesdialekten*. Kristina återkom vid flera tillfällen till sitt modersmål, Närpesdialekten. Hon har bland annat studerat speciesanvändning i dialekten, och 1988 publicerade hon en monografi om språket i Närpes kommunfullmäktige.

Under åren efter sin disputation undervisade Kristina i svenska vid flera olika universitet och högskolor. År 1984 blev hon biträdande professor vid Tammerfors universitet, och från 1998 fram till sin pensionering 2006 skötte hon professuren i nordisk filologi i Tammerfors. Också som pensionär ryckte Kristina in när det var underbemanning vid institutionen. Kristina var ytterst omtyckt som universitetslärare och en uppskattad kollega.

Sina första lexikografiska studier utförde Kristina Nikula på 1980-talet, och när Nordiska föreningen för lexikografi inledde sin verksamhet 1991 blev hon en flitig deltagare i föreningens konferenser. Hennes intresse för normfrågor kommer till synes i den allra första konferensrapporten (1992) där hennes bidrag har titeln

Deskriptiva ordböcker – finns dom? Flera senare bidrag har behandlat problematiken deskriptiv-normativ, och i normdiskussionerna lyfte hon ofta fram finlandssvenskans ställning i förhållande till den allmänsvenska normen. För *LexicoNordica* har Kristina bland annat recenserat den första upplagan av *Finlandssvensk ordbok* (2000) och *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Kristina har också diskuterat ordböcker ur jämställdhetsperspektiv och med politisk korrekthet som infallsvinkel.

Under två perioder var Kristina Nikula medlem i Nordiska föreningen för lexikografis styrelse, 2005–2007 och 2007–2009.

Vi har svårt att acceptera att vi aldrig mer kommer att ha glädjen att upptäcka Kristinas namn på en deltagarlista och kunna se fram emot att träffa henne.

Nina Martola
fil. dr, avdelningsföreståndare
Institutet för de inhemska språken
Berggatan 24
FI-00100 Helsingfors
nina.martola@sprakinstitutet.fi

Caroline Sandström
fil. dr, huvudredaktör
Institutet för de inhemska språken
Berggatan 24
FI-00100 Helsingfors
caroline.sandstrom@sprakinstitutet.fi

REDAKTIONELT

1. LexicoNordica **udkommer** hvert år i november. Tidsskriftet indeholder leksikografiske bidrag som er skrevet på et af følgende nordiske sprog: dansk, finsk, færøsk, islandsk, norsk (bokmål eller nynorsk) og svensk. Bidrag på engelsk, fransk eller tysk kan også optages hvis særlige forhold taler for det.
2. **Bidrag** sendes til det medlem af redaktionskomitéen som repræsenterer bidragerens land:
 - Christian Becker-Christensen, Børglumvej 39, st., DK-2720 Vanløse. <cbcvanlose@gmail.com>.
 - Sturla Berg-Olsen, Språkrådet, Postboks 8107 Dep, NO-0032 Oslo. <sturla.berg.olsen@sprakradet.no>.
 - Annika Karlholm, Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Box 135, SE-751 04 Uppsala. <annika.karlholm@sprakochfolkminnen.se>.
 - Mariann Skog-Södersved, Vasa universitet, Tyska språket och litteraturen, PB 700, FI-65101 Vaasa. <mss@uwasa.fi>.
 - Ásta Svavarsdóttir, Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, Neshaga 16, IS-107 Reykjavík. <asta@hi.is>.

Seneste tidspunkt for aflevering af bidrag er **den 1. april** hvis artiklen skal kunne trykkes i det nummer af tidsskriftet som udkommer i november samme år. Bidraget indleveres elektronisk i både tekstbehandlingsformat og i PDF-format.

3. **Illustrationer** der skal medtages i artiklen, indsættes i manuskriptet og vedlægges som separate grafikfiler, helst i JPG-format og minimum 300 ppi.

4. **Manuskript:** Bidraget forfattes i LexicoNordicas stilark, der kan rekvireres ved henvendelse til redaktionen. Manuskriptet **indledes** med titel på artiklen og forfatterens navn. For tematiske og ikke-tematiske bidrag følger et **abstract** på engelsk på op til 10 linjer og dernæst selve artiklen, som opdeles i kapitler. Bidraget afsluttes med angivelse af forfatterens navn, titel samt post- og e-mailadresse. Bidrag kan normalt have et omfang på højst 20 sider.
5. **Citater:** Kortere citater (op til 3 linjer) bringes som en del af teksten med dobbelte anførselstegn omkring, mens længere citater eller fremhævelser af større vigtighed gives i et afsnit for sig selv **uden** anførselstegn.
6. Vi anbefaler en tilbageholdende brug af **fodnoter**. Evt. nødvendige noter gennemnummereres i teksten med højtstillet angivelse uden parentes.
7. **Litteraturhenvisninger** foretages i teksten efter følgende model:

som det fremgår af Herbst (2009)
 som det fremgår af Borin & Forsberg (2011:18)
 (se Herbst 2009:158ff.)

I den løbende tekst angives ikke hele internetadresser, men et forfatternavn eller en angivelse af titlen på internetbidraget, som bruges i litteraturlisten. Her angives internetadresser uden understregning, men omgivet af < >.

8. Særlige angivelser: Vær tilbageholdende med brug af **fede** typer; **sprogksempler** markeres med kursiv, fx: ordet *ungkarl* har synonymet *alenemand*; **betydninger** af sproglige enheder

angives ved hjælp af enkelte anførselstegn, fx: ‘en ugift mand’; dobbelte anførselstegn bruges ved citater eller forbehold, fx: De er vokset op i de “glade” tressere. Tegnsætningsreglerne, bl.a. for brug af komma, tankestreg, bindestreg (i betydningen ‘fra ... til’), er forskellige i de nordiske lande, og forfatterne bør naturligvis følge reglerne for det sprog som bruges i artiklen.

9. Litteraturangivelser

I tilfælde af en længere litteraturliste kan den inddeles i to dele i lighed med nedenstående eksempel. Hvad angår angivelser som *red.*, *eds.*, *Hrsg.*, anbefales det så vidt muligt at bruge originalsproget. Det vigtigste er dog konsekvens inden for samme liste.

Litteratur

Ordbøger

ALD (1948) = A.S. Hornby, E.V. Gatenby & H. Wakefield: *A Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.

COBUILD (1987) = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Editor in Chief: John Sinclair, Managing Editor: Patrick Hanks. London/Glasgow: Collins.

ELEXIKO = Annette Klosa m.fl.: *elexiko*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache. <www.elexiko.de> (maj 2008).

Jarvad, Pia (1999): *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*. København: Gyldendal.

Norstedts stora engelska ordbok (2000). Stockholm: Norstedts.

Oxford-Hachette French Dictionary (1994). Oxford: Oxford University Press.

STO = Anna Braasch m.fl. (red.): *Sprogteknologisk Ordbase*. København: Center for Sprogteknologi. <www.cst.dk/cgi-bin/defisto> (april 2007).

Anden litteratur

Haiman, John (1980): Dictionaries and Encyclopedias. I: *Lingua* 50, 329-357.

Lakoff, George & Mark Johnson (1980): *Metaphors we live by*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Mugdan, Joachim (1985a): Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. I: Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 237-308.

Nikula, Kristina (2012): Samspelet mellan text och bild i enspråkigt svenska ordböcker. I: *LexicoNordica* 19 (dette bind).

NRG = Jan Terje Faarlund, Kjell Ivar Vannebo & Svein Lie (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Svenonius, Peter (1996): The Verb-Particle Alternation in the Scandinavian Languages. <<http://ling.auf.net/lingbuzz>> (september 2011).

Zgusta, Ladislav (1971): *Manual of lexicography*. The Hague: Mouton.

10. LexicoNordica udkommer både som trykt tidsskrift og i en **internetudgave**. Ved indsendelse af et bidrag til redaktionen erklærer forfatterne sig derfor indforstået med både trykt og elektronisk publicering.